

Grupa MOST, Beograd

VODIČ

za unapređenje interkulturalnog obrazovanja

Pictures drawn by African Children		Pictures drawn by Japanese Children	
 <p>Mariam Hesham Tawakol</p>	 <p>Lajili Bahija</p>	 <p>Azusa Chikamatsu</p>	 <p>Mizuki amada</p>
 <p>Mandaw FALL Galland</p>	 <p>Aminata DEME</p>	 <p>Ryoko Suzuki</p>	 <p>Nobuhiro Ninomiya</p>
 <p>Tsinampoigina Soamananioma</p>	 <p>Rakotoarimanana Ginno</p>	 <p>Aki Kanamori</p>	 <p>Merii Matsumoto</p>
 <p>KHAY Said</p>	 <p>Praise zinyon</p>	 <p>Miho Fukuzawa</p>	 <p>Keisuke Ono</p>

Idealna škola prema crtežima dece iz Afrike i Japana ("The Ideal School As Drawn by African and Japanese Children") je projekat Ministarstva spoljnih poslova Japana i UNICEF-a Japan.

Fond za otvoreno društvo • Beograd, 2007.

SADRŽAJ

<i>Uvodno poglavlje</i>	3
I deo: Intekulturalno obrazovanje	5
<ul style="list-style-type: none">- Ključni pojmovi- Razvoj interkulturalne osetljivosti- Interkulturalno obrazovanje- Svetska iskustva- Srbija, izazovi i oslonci za interkulturalno obrazovanje	
II deo: Kriterijumi, indikatori i primeri dobre prakse	36
<ul style="list-style-type: none">- Uvod- Oblast 1: Politika škole- Oblast 2: Nastava i učenje- Oblast 3: Školska klima (etos)- Oblast 4: Stručno usavršavanje nastavnika- Oblast 5: Povezanost škole i lokalne i šire zajednice	
Literatura i drugi izvori	82

Vodič za unapređenje interkulturalnog obrazovanja koji je pred vama nastao je u okviru projekta **Interkulturalno/multikulturalno obrazovanje - od prakse ka politici** (Grupa MOST, 2006-07), kojeg je finansirao *Fond za otvoreno društvo - Beograd*. Projekat je deo šireg fondovog programa demokratizacije obrazovanja i obrazovanja za demokratiju u okviru kojeg su nastali: *Vodič za unapređenje rada nastavnika i škola* (FOD i ROK, 2005), *Vodič za unapređenje učeničke participacije* (FOD i ROK, 2006) i *Vodič za unapređivanje inkluzivnog obrazovanja* (FOD i ROK, 2007).

Projekat **Interkulturalno/multikulturalno obrazovanje - od prakse ka politici** kao svoj dugoročan cilj ima unapređivanje i razvijanje kvalitetnog multikulturalnog suživota u multietničkim zajednicama kroz obrazovnu praksu i školsku politiku. U projektu je aktivno učestvovalo preko 50 nastavnika, stručnih saradnika i direktora osnovnih i srednjih škola, kao i stručnjaka lokalnih institucija kulture i NVO-a iz više multietničkih sredina (Beograd, Niš, Dimitrovgrad, Novi Pazar, Preševo, Bujanovac i Vranje). Nastavnici i ostali stručnjaci delovali su kroz mrežu interkulturalnog obrazovanja, učestvovali u razvijanju kriterijuma i indikatora i prikupljanju primera dobre prakse.

Vodič se oslanja na inovativnu praksu interkulturalnog obrazovanja iz različitih zemalja i na postojeće primere iz naših škola. Iako su malobrojni, primeri iz naše školske prakse predstavljaju veoma dragocen oslonac za razvoj obrazovanja. Oni svedoče o mogućnostima i spremnosti škola da doprinesu razvoju učenika za odgovoran život i kompetentno delovanje u multikulturalnoj sredini i u uslovima kada opšta obrazovna politika nije dovoljno podržavajuća.

Vodič je pisan s namerom da bude doprinos razvoju našeg društva u zajednicu u kojoj se kulturna, etnička, jezička i svaka druga različitost smatraju vrednostima, i čiji građani kroz obrazovanje stiču i razvijaju interkulturalne kompetencije. On je namenjen svima koji su uključeni i zainteresovani za obrazovanje na nivou osnovne i srednje škole: nastavnicima i njihovim učenicima, upravi škole, onima koji su odgovorni za obrazovanje u lokalnoj zajednici, roditeljima, autorima udžbenika, radnog materijala i programa stručnog usavršavanja nastavnika i kreatorima obrazovne politike na nivou lokalne i šire zajednice. Ipak, dok smo pisale **vodič**, mislile smo pre svega na inovativne nastavnike koji su spremni da povećaju svoju osetljivost i kompetencije u oblasti interkulturalnosti i da unaprede svoju praksu.

Verujemo da će **vodič** biti koristan ne samo školama u multietničkim zajednicama već i školama u sredinama u kojima dominira većinska zajednica, budući da su sve zajednice i kulture deo dinamičnog savremenog sveta u kome „izolacija“ ne samo što nije moguća nego je i nepoželjna.

Vodič može da posluži kao jedan od oslonaca razvoja obrazovne politike i školskog razvojnog planiranja koji školu čine osetljivom na različite nacionalnosti, etnicitete, religije, jezike, tradicije, uzraste, rodove i marginalizovane grupe i sposobnom da obezbedi kvalitetno obrazovanje za sve.

Šta vodič sadrži

Materijal u vodiču podeljen je na dva poglavlja:

- *Prvo poglavlje* razmatra značenja **ključnih pojmova** vezanih za oblast interkulturalnog obrazovanja (kultura, multikulturalizam i interkulturalizam, multikulturalno i interkulturalno obrazovanje). Zatim se prelazi na temu razvoja **interkulturalne osetljivosti** u kojoj se prikazuje Benetov razvojni model, ukazuje na barijere u interkulturalnoj komunikaciji i opisuje interkulturalna kompetentnost. U okviru teme **interkulturalno obrazovanje** ukazano je na ključne elemente ovog kompleksnog pojma, razmotrene su njegove uloge i ciljevi, kao i međunarodni instrumenti, principi i smernice na kojima se ono zasniva. U odeljku koji je posvećen **stranim iskustvima** dat je pregled nekih iskustava stečenih u SAD-u, a zatim je ukazano na specifičnost razumevanja interkulturalnog obrazovanja u Evropi. Strana iskustva su ilustrovana primerima dobre prakse. Na kraju prvog poglavlja otvoreno je pitanje **izazova i oslonaca interkulturalnog obrazovanja u Srbiji**.
- *Drugo poglavlje* sadrži **kriterijume i indikatore** kvaliteta/dobre prakse od kojih su neki praćeni **ilustracijama**. Svi kriterijumi i indikatori organizovani su u pet oblasti: politika škole, nastava i učenje, školska klima (etos), stručno usavršavanje nastavnika i povezanost sa lokalnom i širom zajednicom - koje označavaju ključna područja uvođenja i razvoja interkulturalnosti na nivou škole. Razmatranje kriterijuma i indikatora praćeno je početnom, malom **zbirkom primera dobre prakse**, tj. idejama za unapređenje obrazovne prakse. Na kraju drugog poglavlja navedeni su **literatura i internet adrese** koji mogu da budu dodatni izvori nastavnicima za istraživanje i unapređivanje sopstvene prakse u ovoj oblasti.

I DEO

Interkulturalno obrazovanje

Autorke
Radmila Gošović
Srježana Mrše
Milena Jerotijević
Danijela Petrović
Vojislava Tomić

KLJUČNI POJMOVI

/ **Kultura**

Pojam kultura se definiše na različite načine. Tako npr. nailazimo na određenje kulture kao "ukupnog skupa znakova kojima članovi datog društva prepoznaju ... jedni druge, i koji ih razlikuju od ljudi koji ne pripadaju tom društvu"¹. Kultura se takođe određuje kao "skup distinktivnih duhovnih, materijalnih, intelektualnih i emocionalnih obrazaca nekog društva ili grupe ljudi ... zajedno sa njihovom umetnošću, književnošću, životnim stilovima, načinima zajedničkog života, sistemima vrednosti, tradicijom i verovanjem"². Ako se posmatra iz ugla socijalne kohezije, može se sa sigurnošću reći da je kultura u središtu individualnog i društvenog identiteta i da je glavna komponenta u razumevanju grupnih identiteta. Kada se razmatra kultura, uzimaju se u obzir svi faktori koji oblikuju individualne načine mišljenja, uverenja, osećanja i delovanja članova nekog društva.

Razmišljanje o kulturi uvek vodi razmišljanju o odnosu među kulturama, tj. njihovoj interakciji. Kulturne razlike koje opažamo među ljudima omogućuju nam da postanemo svesni postojanja kulture. Kulturu je nemoguće razumeti kao pojam u jedini - uvek je reč o kulturama.³

// **Multikulturalno i interkulturalno**

Termin „*multikulturalno*“ opisuje kulturnu različitost ljudskog društva. On se ne odnosi samo na elemente etničke ili nacionalne kulture nego uključuje jezičku, religioznu i socioekonomsku različitost. Multikulturalizam ukazuje na činjenicu da ljudi različitih kultura žive jedni pored drugih.

„*Interkulturalno*“ je dinamički pojam i odnosi se na uspostavljanje i razvijanje odnosa između grupa ljudi koje pripadaju različitim kulturama. „Interkulturalizam“ označava da

¹ UNESCO (1992): International Conference on Education, 43rd Session, The Contribution of Education to Cultural Development, p.5, §10

² UNESCO: Universal Declaration on Cultural Diversity (2001)

³ Interkulturalno učenje, T-KIT, No.4, Grupa "Hajde da...", CoE, EC, Beograd, 2005.

različite kulture žive u interakciji. Ta interakcija podrazumeva prisustvo uzajamne zainteresovanosti, prihvatanja i poštovanja. „Interkulturalizam“ pretpostavlja multikulturalizam i ukazuje na razmenu među kulturama i dijalog na različitim nivoima: lokalnom, regionalnom, nacionalnom ili međunarodnom.

Oba termina (interkulturalno i multikulturalno) opisuju situaciju u kojoj ima više od jedne kulture u nekoj zemlji ili zajednici. Dok se termin „multikulturalno“ često koristi da opiše društvo u kojem različite kulture žive jedna pored druge bez mnogo interakcije, izraz „interkulturalizam“ izražava verovanje da svaki čovek postaje bogatiji kroz kontakte i iskustvo sa drugim kulturama. „Interkulturalizam“ je, takođe, izraz uverenja da ljudi različitih kultura mogu i treba da budu u stanju da se povežu i da uče jedni od drugih.

/// Multikulturalno i interkulturalno obrazovanje

Kako je u svakom demokratskom društvu jedan od ključnih ciljeva obrazovanja unapređivanje demokratije u zajednici, obrazovni sistem mora da uzme u obzir multikulturalni karakter društva i da teži da aktivno doprinese miroljubivom suživotu i pozitivnoj interakciji među različitim kulturnim grupama.

U tradicionalnom pristupu postoje dva koncepta: multikulturalno i interkulturalno obrazovanje.

- **Multikulturalno obrazovanje** kroz učenje o drugim kulturama nastoji da omogući prihvatanje ili bar toleranciju na druge kulture.
- **Interkulturalno obrazovanje** teži da prevaziđe pasivnu koegzistenciju i ostvari razvijen i održiv način zajedničkog života u multikulturalnom društvu. To se čini kroz: izgradnju *razumevanja*, uzajamnog *poštovanja* i *dijaloga* među grupama različitih kultura; obezbeđivanje jednakih mogućnosti i borbu protiv diskriminacije.

Interkulturalno obrazovanje prema Ueleu⁴ teži da promoviše i razvije:

- bolje razumevanje kultura u modernom društvu
- sposobnost komunikacije između ljudi koji pripadaju različitim kulturama
- fleksibilniji stav prema kulturnim različitostima u društvu
- veću spremnost ljudi da se aktivno uključe u socijalnu interakciju sa ljudima drugog kulturnog porekla i prepoznavanje osnovnih odlika ljudske prirode kao nečega što im je zajedničko.

Interkulturalno obrazovanje je proces koji od svakog od nas zahteva da poznamo sebe i sopstvenu kulturu da bismo bili sposobni da razumemo kulture drugih. Ovaj proces je veoma izazovan i obuhvata rad na duboko ukorenjenim uverenjima o tome šta je dobro a šta loše, na preispitivanju sopstvenog pogleda na svet i sopstvenog života. Sve ono što uzimamo "zdravo za gotovo" u interkulturalnom učenju dovodi se u pitanje i kritički promišlja. Interkulturalno učenje je izazov kako za lični tako i za grupni identitet, ali može da postane i način na koji obogaćujemo identitet. Budući da je interkulturalno učenje proces u kojem učimo kako da živimo zajedno u svetu različitosti, ono je time i polazna tačka izgradnje zajedničkog života u miru.⁵

⁴ Ouellet, F. (1991) *L' Education interculturelle - essays sur contenu de la formation des maitres*. Paris: Editions L'Harmattan

⁵ Benett, Milton J. (1993) *O etnocentrizmu: razvoj modela interkulturalne osetljivosti*

RAZVOJ INTERKULTURALNE OSETLJIVOSTI ⁶

Benetov razvojni model interkulturalne osetljivosti

Ljudi se razlikuju po svojoj sposobnosti da uoče i prihvate kulturne razlike. To se može reći i za društva kao celine. Benetov razvojni model interkulturalne osetljivosti opisuje stadijume kroz koje ljudi prolaze kada se suoče s teškoćama u susretu sa drugim kulturama (Bennett, 1993). Istančanost u tretiranju kulturnih razlika razvija se od stadijuma poricanja postojanja razlika, tj. krajnjeg *etnocentrizma*, ka stadijumima uočavanja i prihvatanja kulturnih razlika koje Benet naziva *etnorelativizam*.

Benet razlikuje tri osnovna stadijuma etnocentrizma i tri stadijuma etnorelativizma, a unutar svakog od njih još nekoliko razvojnih međustadijuma (pogledati tabelu).

Tabela: Stadijumi razvoja interkulturalne osetljivosti (Benetov model)

ETNOCENTRIZAM			ETNORELATIVIZAM		
1	2	3	4	5	6
poricanje	odbrana	minimiziranje	prihvatanje	adaptacija	integracija
izolacija separacija	omalovažavanje superiornost obrtanje u suprotnost	fizički univerzalizam transcendentalni univerzalizam	bihevioralni relativizam vrednosni relativizam	empatija pluralizam	kontekstualna evaluacija konstruktivna marginalnost

Stadijumi etnocentrizma

- 1. Poricanje razlika** je početni stadijum etnocentrizma. Osobe koje se nalaze na ovom stadijumu sopstveni pogled na svet tretiraju kao jedino moguće shvatanje realnosti, te otud poriču da postoje i drugi, različiti pogledi na svet. Tipično ponašanje za ovaj stadijum je zanemarivanje, ignorisanje ili indiferentnost prema kulturnim razlikama. Ovakvo ponašanje se najčešće javlja kod osoba koje su odrasle u kulturno homogenim sredinama i nisu imale mnogo kontakata sa ljudima izvan svoje kulturne grupe.

Postoje i dva međustadijuma poricanja razlika:

- *Izolacija* označava nenamerno odvajanje od pripadnika drugih kultura. Ona se dešava usled sticaja životnih okolnosti u kojima osoba zapravo i nema priliku da bude izložena kulturnim razlikama - da ih doživi i iskusiti.
- *Separacija* predstavlja namerno odvajanje od pripadnika druge kulture kako bi se zadržalo stanje izolacije. Osobe na ovom stupnju smatraju da je za jedno društvo bolje ukoliko se pripadnici različitih kultura drže odvojeno, pa zato između sebe i ljudi iz drugih kulturnih grupa postavljaju različite vrste barijera. Ekstremni primer separacije je sistem aparthejda koji je postojao u Južnoj Africi, kao i različiti vidovi rasne segregacije.

⁶ *Radeno prema* Petrović, D. (2006). Interkulturalno (ne)razumevanje u Popadić, D. (ed.) *Uvod u mirovne studije, II tom*. Beograd: Grupa MOST, str. 67-87

2. Odbrana od razlika je drugi stadijum etnocentrizma. Osoba na ovom stadijumu uočene razlike opaža kao pretnju. Ona nastoji da se odbrani od razlika jer one predstavljaju alternativu njenom pogledu na svet i doživljaju identiteta. Kratko rečeno, osoba uočava kulturne razlike ali ih ne prihvata, nego se bori protiv njih. Za ovaj stadijum karakteristično je postojanje stereotipa o pripadnicima drugih kultura i pojednostavljeno (dihotomno, često *crno-belo*) razmišljanje u kategorijama "mi-oni". Kao ekstremni vid odbranaštva mogu se pojaviti rasizam i svi drugi vidovi rasno (ili etnički) zasnovanih "izama".

Postoje tri forme ili tri međustadijuma odbrane:

- *Superiornost* označava tendenciju da se u poređenju sa drugim kulturama ističu i preuveličavaju pozitivne karakteristike sopstvene kulture. Na primer: osoba na ovom stupnju smatra da način života u njenoj kulturi treba da bude model za ostatak sveta⁷. U isto vreme, svaka kritika upućena kulturi kojoj se pripada doživljava se kao napad. Valja imati na umu da veličanje sopstvene kulture ne mora nužno da uključi i omalovažavanje drugih kultura.
- *Omalovažavanje* je forma odbrane u kojoj osoba tretira druge kulture kao inferiorne, koristi uvredljive izraze za njihovo opisivanje i primenjuje negativne stereotipe na druge kulturne grupe. Ekstremne verzije ove forme odbrane su nacizam i Kju kluks klan.
- *Obrtanje u suprotnost* je forma odbrane u kojoj se druga kultura opaža kao superiorna, a u isto vreme osoba oseća otuđenost od sopstvene kulturne grupe ili sa omalovažavanjem gleda na sopstveno kulturno poreklo. To je kombinacija pozitivnog vrednovanja drugih grupa i negativnog vrednovanja sopstvene grupe.

3. Minimiziranje razlika je treći stadijum etnocentrizma. Na ovom stadijumu razvoja osoba uočava da postoje kulturne razlike ali nastoji da ih umanja i minimizira, zastupajući stanovište da su svi ljudi u suštini isti.

I na ovom stadijumu postoje dva međustadijuma:

- *Fizički univerzalizam* insistira na fiziološkim sličnostima, tj. ističe se da svi ljudi imaju iste bazične potrebe (npr.: potrebu za vodom, hranom, skloništem itd.). Kulturno se tretira kao produžetak biološkog i time se minimalizuje njegov značaj.
- *Transcendentalni univerzalizam* je verovanje da su svi ljudi isti zahvaljujući duhovnim, političkim i drugim sličnostima.

Stadijumi etnorelativizma

4. Prihvatanje razlika je prvi stadijum etnorelativizma. Osoba na ovom stadijumu razvoja uočava i prihvata kulturne razlike. Kulturne razlike se više ne procenjuju na osnovu standarda sopstvene kulturne grupe, već se proučavaju u kulturnom kontekstu. Vodeći princip je kulturni relativizam - nijedna kultura sama po sebi nije ni bolja ni lošija od drugih.

Postoje dve forme ispoljavanja prihvatanja razlika:

- *Bihevioralni relativizam* označava da osoba prihvata postojanje razlika u ponašanju, tj. svesna je toga da obrasci ponašanja variraju od jedne do druge kulture i da se ponašanje menja zavisno od kulturnog konteksta.
- *Vrednosni relativizam* u ovom modelu označava prihvatanje činjenice da vrednosti i uverenja takođe postoje u kulturnom kontekstu, odnosno da variraju od jedne do druge kulturne zajednice. Osobi, koja je na ovom međustadijumu,

⁷ Benet navodi primer modernizacije u kojima se ističe superiornost zapadnih zemalja i pretpostavlja da je cilj zemalja u razvoju da slede zapadni model.

prihvatljivo je da ljudi iz različitih kultura ne moraju da imaju iste kulturne vrednosti i ciljeve. Ona, na primer, razume da pojmovi dobra i zla imaju vrednosnu orijentaciju i da se mogu razlikovati od jedne do druge kulture.

5. Adaptacija na razlike je drugi stadijum etnorelativizma. Osoba na ovom stadijumu svesno nastoji da zamisli kako pripadnici drugih kultura razmišljaju o određenim stvarima. Osoba je svesna sopstvene perspektive gledanja na svet i sposobna je da se sa te unutrašnje tačke gledišta pomeri na spoljašnju tačku, sa koje može da sagleda različite perspektive (pogled na svet). Ona na taj način, po potrebi, razvija i menja lični pogled na svet, tj. referentni okvir. Sa promenom referentnog okvira dolazi i do promene ponašanja, i to bez nekog velikog svesnog napora.

Ako je *asimilacija* proces usvajanja različitih vrednosti, pogleda na svet i ponašanja na uštrb sopstvenog kulturnog identiteta, onda je *adaptacija* proces dodavanja. Kroz adaptaciju se naučeni novi obrasci ponašanja, pogodni za funkcionisanje u različitim kulturnim kontekstima, pridodaju postojećem repertoaru ponašanja. Osobe koje su dostigle stadijum adaptacije umeju da koriste alternativne načine razmišljanja prilikom rešavanja problema i donošenja odluka. One mogu efikasno da komuniciraju i stupaju u interakciju s ljudima iz različitih kultura i da menjaju svoje ponašanje kako bi se prilagodile novim uslovima.

Postoje dva međustadijuma adaptacije:

- *Empatija* je sposobnost da se razumeju drugi tako što će se "stati u njihove cipele", tj. zauzeti njihov ugao gledanja.
- *Pluralizam* označava da je osoba usvojila (internalizovala) više različitih pogleda na svet, da poseduje višestruki kulturni okvir. Da bi se takav okvir razvio, potrebno je duže življenje u različitim kulturnim kontekstima.

6. Integracija razlika je poslednji stadijum etnorelativizma. Dok se na stadijumu adaptacije osoba rukovodi većim brojem referentnih okvira (koji paralelno postoje), na ovom stadijumu osoba je te različite kulturne poglede na svet integrisala u jedinstveni, sopstveni pogled na svet. Njen identitet uključuje i, što je još značajnije, nadmašuje kulturne grupe kojima pripada.

Integracija se može javiti u dve varijante:

- *Kontekstualna evaluacija* je sposobnost da se u proceni date situacije koriste različiti kulturni referentni okviri.
- *Konstruktivna marginalnost* se odnosi upravo na prihvatanje identiteta koji nije prvenstveno baziran na jednoj od kultura. Pripadnost određenim kulturnim grupama za osobu više nema tolikog značaja, jer ona sebe doživljava kao osobu u stalnom razvoju (stručni termin za ovaj vid osećanja nepripadanja je osoba na kulturnoj margini). Osoba poseduje sposobnost da inicira i olakša konstruktivan kontakt između različitih kultura i bude istinski interkulturalni posrednik.

Benet upozorava da mnoge institucije i organizacije minimiziranje tretiraju kao finalni stadijum razvoja interkulturalne osetljivosti i nastoje da izgrade svet u kojem će ljudi deliti iste vrednosti i imati zajedničku polaznu osnovu. Problem je u tome što se ideja o univerzalnim vrednostima obično zasniva na sopstvenom vrednosnom sistemu - "svi smo mi deca jednog boga, ali mog boga".

Barijere u interkulturalnoj komunikaciji

U interkulturalnoj komunikaciji često se sudaramo s nevidljivim zidovima – barijerama koje otežavaju, a često i onemogućavaju, razumevanje. Proučavajući uzroke nerazumevanja prilikom interkulturalnog susreta, Barna je izdvojio šest takvih prepreka - "kamena spoticanja" u interkulturalnoj komunikaciji (Barna, 1998).

1. **Pretpostavka o sličnostima** je prvi kamen spoticanja.

Kad ne posedujemo dovoljno informacija o drugoj kulturi, prirodno je da pretpostavimo sličnosti a ne razlike. Međutim, ukoliko se u komunikaciji s ljudima koji potiču iz druge kulture isključivo ponašamo u skladu s pretpostavkom o sličnostima, suočićemo se s poteškoćama ili doživeti niz iznenađenja i neprijatnosti. Opasnost je u tome što, zbog pretpostavljene sličnosti, nismo u stanju da uvidimo značajne razlike. Zato je najbolje da u susretu s novom kulturom ništa ne pretpostavljamo, već da pitamo i da se informišemo o tome kakvi običaji i norme postoje u datoj kulturi.

Poznat je slučaj jedne Dankinje koja je u Americi uhapšena zbog zanemarivanja deteta. Ona je provela dve noći u zatvoru jer je ispred restorana na Menhetnu ostavila svoju bebu u kolicima. Naime, u Danskoj je sasvim normalno da roditelji dok ručaju ostave svoju decu da spavaju u kolicima ispred restorana, ali to nije slučaj i u Americi gde su zabrinuti građani, videvši to, odmah pozvali policiju.

2. **Korišćenje različitih jezika i stilova komunikacije** je drugi kamen spoticanja.

Pogrešno prevođenje/razumevanje reči, izraza i fraza u situaciji višejezične komunikacije može da dovede ne samo do pogrešne procene namera drugih osoba već i do sasvim netačne procene druge strane kao neiskrene, nepoštene, arogantne, agresivne ili zlonamerne.

Tipična teškoća je tendencija da rečima i izrazima iz stranog jezika pripišemo samo jedno značenje, tj. često doslovno upotrebljavamo reči i izraze, što može biti izvor nerazumevanja. Drugi tip poteškoća je upotreba različitih stilova govora (direktni naspram indirektnog, ekspanzivni nasuprot jezgrovitom, augmentativni nasuprot pomirljivom i sl.).

3. **Pogrešne interpretacije neverbalnih poruka** su treći kamen spoticanja.

Neverbalni znaci (poruke) mogu da nose različito značenje u različitim kulturama. Pored toga, u pojedinim kulturama neverbalnim znacima se pridaje više pažnje i oni imaju veći značaj u komunikaciji nego što je to slučaj u drugim kulturama. Pogrešne interpretacije neverbalnih poruka u interkulturalnoj komunikaciji mogu da stvore veće probleme i od samog jezika. Pojedine neverbalne znake i simbole (gestovi ili pokreti tela) je lakše uočiti, dok je druge (prostorna distanca ili tretiranje vremena) mnogo teže identifikovati. Postoje brojni primeri kako neverbalne poruke mogu biti pogrešno interpretirane. Ovo su samo neki od njih:

- *Gestovi* imaju važnu ulogu u komunikaciji, ali njihovo značenje može biti vrlo različito. Recimo, spojeni palac i kažiprst u vidu kruga je gest koji se u Francuskoj koristi da označi nulu ili nešto što nema vrednost, u SAD-u se isti gest koristi kao oznaka da je nešto prihvatljivo i u redu, u Brazilu ovaj gest ima uvredljivo pa čak i opsceno značenje, dok je isti gest u Japanu oznaka za novac. Podignuti prsti u obliku slova V u nekim zemljama su simbol za pobjedu, dok u Velikoj Britaniji ovaj gest ima uvredljivo značenje.
- *Kontakt očima* se različito koristi u komunikaciji. Sagovornik se prilikom komunikacije gleda direktno u oči u arapskim zemljama⁸, Latinskoj Americi i Južnoj Evropi, dok ljudi iz Azije i Severne Evrope u komunikaciji uglavnom koriste samo površan pogled ili ga u

⁸ Misli se na sagovornika istog pola.

- potpunosti izbegavaju. Dok Englezi retko održavaju kontakt očima tokom razgovora, u Francuskoj je kontakt očima čest i veoma intenzivan.
- *Tišina u komunikaciji* se takođe različito interpretira. U nekim kulturama, kao što je Kina, ona je znak poštovanja i poželjna je, dok se u Australiji ćutanje tretira kao znak stidljivosti ili nezainteresovanosti.
 - *Odnos prema vremenu* se razlikuje od kulture do kulture. Vreme se različito i shvata (cirkularno ili linearno) i koristi; na pimer: činjenica da je poslovni sastanak zakazan za 10 sati i 30 minuta može da ima različito značenje. U Nemačkoj, Engleskoj i Japanu se očekuje da dođete i pre zakazanog vremena. U Francuskoj i Španiji će vam tolerisati kašnjenje. U Rusiji i Saudijskoj Arabiji će testirati vaše strpljenja pa je moguće da sastanak počne i sa velikim zakašnjenjem.
 - *Odnos prema prostoru* se takođe razlikuje. Distanca koja se zauzima prilikom razgovora sa nepoznatom osobom razlikuje se od kulture do kulture. U arapskim zemljama je distanca između pripadnika istog pola mnogo manja nego u evropskim zemljama ili Severnoj Americi. Na primer, prostorna distanca u Francuskoj je manja nego u Nemačkoj ili Velikoj Britaniji. Ukoliko neko prekrši ovo nepisano pravilo, izazvaće - u najmanju - ruku nelagodnost u komunikaciji.

Korisno je i informisati se o specifičnim verovanjima, navikama i običajima koji su na snazi u pojedinim kulturama a koji se iskazuju i na neverbalan način. Zato na primer, nije na odmet znati:

- U Japanu je važno zaviti poklon, ali nikako u beli papir jer se bela boja vezuje za smrt;
- Na Tajlandu ne treba pomilovati dete po kosi jer se time ugrožava duša deteta koje se nastanjuje u glavi;
- Broj 17 je nesrećan u Italiji a broj 14 u Japanu;
- U arapskim zemljama se jede isključivo desnom rukom (leva ruka se smatra nečistom jer se koristi za održavanje higijene) a za domaćina je uvredljivo ukoliko pojedete svu hranu iz tanjira jer ostaci hrane simbolišu obilje.

4. **Pretpostavke** (prekonceptije) i **stereotipi** su četvrti kamen spoticanja.

Stereotipi su pojednostavljena, preterana i veoma uopštena mišljenja o pripadnicima pojedinih grupa. Stereotipi postoje jer ljudima pomažu da smanje pretnju od neizvesnog čineći svet predvidljivim. Na taj način stereotipi povećavaju osećaj sigurnosti, naročito kada se osoba nađe u stranoj i nepoznatoj sredini (Barna, 1989). Važno je da imamo na umu da stereotipi često nisu u skladu sa objektivnim stanjem stvari i da zbog toga mogu biti ogroman kamen spoticanja u komunikaciji. Drugačije rečeno, kada imamo izvesne stereotipne pretpostavke o osobi iz druge kulture, mi ćemo njeno ponašanje interpretirati u skladu sa tom pretpostavkom bez obzira šta je stvarni razlog njenog ponašanja, a to svakako ne dovodi do razumevanja.

5. **Tendencija da vrednujemo** je peti kamen spoticanja.

Ljudi su skloni da svoju kulturu i svoj način života tretiraju kao prirodno stanje stvari i da o drugima prosuđuju polazeći od sopstvenih kulturnih standarda. Kada ne posedujemo dovoljno informacija o drugoj kulturi, mi obično odobravamo (ili ne odobravamo) postupke i izjave ljudi iz drugih kultura poredeći ih isključivo sa standardima koji potiču iz naše kulture i našeg načina života.⁹ (Ne kaže se bez razloga da "stvari ne vidimo onakvim kakve jesu, već onakvim kakvi smo mi.") Da bi se uspostavila uspešna interkulturalna komunikacija i razumevanje, potrebno je da budemo otvorenog uma i da stavove i ponašanja ljudi iz drugih kultura istražimo gledajući ih upravo s njihove tačke gledišta.

6. **Anksioznost** ili tenzija¹⁰ je šesti kamen spoticanja.

Svaka interkulturalna komunikacija sadrži izvesnu dozu neizvesnosti i zbog toga su anksioznost i tenzija česte pojave. Recimo, kada se nalazimo u inostranstvu izloženi

⁹ što zapravo predstavlja vid etnocentrizma

¹⁰ Sve ostale barijere u komunikaciju su često praćene visokom anksioznošću i tenzijom.

smo velikom broju verbalnih, neverbalnih, fizičkih i psiholoških draži koje se razlikuju od onih na koje smo navikli. To može da bude veoma stresno po nas. Visok nivo anksioznosti gotovo uvek zahteva neku vrstu oduška ili pražnjenja i to nam otežava da iskažemo ono što želimo, otežava da se izrazimo. Pravi problem nastaje kada, kao način oslobođenja od tenzije, izaberemo neki vid nekonstruktivnog ponašanja ili neku formu odbrane, kao što je iskrivljena percepcija ili izbegavanje i neprijateljstvo.

Svest o tome da se pri interkulturalnoj komunikaciji možemo spotaknuti o brojne barijere, upućuje nas na važnost sticanja znanja o različitim kulturama i veština prepoznavanja i prevazilaženja „vidljivih i nevidljivih“ barijera u komunikaciji. Još je važnije da teškoće i zastoje u komunikaciji tretiramo kao prilike za novo učenje. Ukoliko nerazumevanje i konflikte pri interkulturalnom susretu tretiramo kao probleme koje treba izbegavati, uskrat ćemo sebi šansu za lični rast i razvoj.

Interkulturalna kompetentnost

Interkulturalna kompetentnost je sposobnost da se prepoznaju i koriste kulturne razlike kao jedan od resursa za učenje (Berthoin-Atal and Friedman, 2003). Polazna pretpostavka je da ljudi mogu više da nauče jedni od drugih kad se međusobno dosta razlikuju. Za to je potrebno da postoji uzajamno poštovanje i dovoljna doza radoznalosti kako bi se prevladala tenzija koja obično prati jedan interkulturalni susret.

Neki od ključnih elemenata interkulturalne kompetentnosti su:

- svest o sebi kao o kompleksnom kulturnom biću
- svest o uticaju koji kultura kojoj pripadamo vrši na naše mišljenje i ponašanje
- sposobnost da se zajedno sa drugima angažujemo u istraživanju prećutnih pretpostavki koje utiču na naše ponašanje
- otvorenost da se testiraju različiti pogledi na svet, načini mišljenja i rešavanja problema.

Znanje o dimenzijama kulturnih razlika može nam biti dragocen oslonac i polazni okvir u interkulturalnoj komunikaciji. Manje ćemo grešaka napraviti i osećaćemo se sigurnije ukoliko znamo: kako se u određenoj kulturi tretiraju informacije, kontekst, vreme i prostor; kakva je raspodela moći; da li je data kultura individualistički ili kolektivistički orjentisana; da li je maskulina ili feminina i slično. Bitno je uzeti u obzir da se pojedini segmenti društva unutar jedne kulture mogu razlikovati, kao i da uvek postoje individualne razlike koje nisu zanemarljive.

Etnocentrizam u velikoj meri otežava (a nekad i onemogućava) interkulturalnu komunikaciju i razumevanje. Zato je potrebno da se na različitim poljima radi na njegovom prevazilaženju, a posebno kroz reformu obrazovanja i integrisanje interkulturalne komponente u školske kurikulume. To ne znači da istovremeno ne treba da razvijamo privrženost sopstvenom kulturnom poreklu i nasleđu, ili da treba da damo prvenstvo drugim kulturama nad sopstvenom.

INTERKULTURALNO OBRAZOVANJE

Sposobnost da se produktivno deluje u multikulturalnom kontekstu ne razvija se intuitivno. Ona mora biti naučena. Budući da obrazovanje nije samo izraz okruženja i društva u kojem se razvija već i samo utiče na razvoj tog okruženja, škola ima značajnu ulogu u razvoju harmonične multikulturalne zajednice. Istina, ne može se od obrazovanja očekivati da samo snosi odgovornost za suprotstavljanje predrasudama, diskriminaciji i netoleranciji i da obezbedi uspešnu promociju i razvoj interkulturalnih kompetencija građana jedne zajednice.

Ipak, obrazovanje može i treba da ima veoma značajnu ulogu u stvaranju i podršci razvoju interkulturalnih veština, sposobnosti, vrednosti i znanja potrebnih za život u multikulturalnoj zajednici kakva je naša. Da bi to bilo moguće neophodno je u školski program uneti elemente koji bi otklonili etnocentričku i/ili hijerarhizovanu sliku kultura i, objektivno i s poštovanjem, uvažili osobenosti različitih kultura koje kohabitiraju unutar pojedinih specifičnih oblasti.

Osim toga, neophodno je obezbediti povezanost interkulturalnog obrazovanja i obrazovanja za demokratiju i građansko društvo. Ukoliko se realizuju aktivnosti interkulturalnog obrazovanja a ne vodi se računa o demokratskom učešću u životu zajednice i o realnim potrebama različitih kulturnih grupa, postoji opasnost da se interkulturalno obrazovanje svede na folklor, tradiciju, spomenike kulture i slično. Ovakvim uprošćavanjem zanemaruje se činjenica i „imperativ realnosti“ da su učenici/e zainteresovani za sadašnjost i budućnost, a ne samo za prošlost. Ukoliko se pak realizuju aktivnosti obrazovanja za demokratiju i građansko društvo, a ne uzme se u obzir interkulturalni kontekst, ignoriše se suštinska dimenzija društvene realnosti i ugrožava sposobnost učenika da odgovorno deluju u multikulturalnom kontekstu.

Izvesno je da škola neprestano treba da promišlja i preispituje svoju ulogu. Događa se da ona prenosi i učvršćuje postojeće stereotipe i predrasude o drugim grupama i kulturama. Kada se obezbedi uključenost i konstruktivna komunikacija između svih aktera obrazovnog procesa, sužava se područje za nerazumevanje i netoleranciju prema različitostima i tako škola postaje značajan činilac razvoja harmonične multikulturalne zajednice.

/ Definicija

U novijoj literaturi o interkulturalnosti veoma često se susrećemo s pojmom „interkulturalno obrazovanje“ koji sadrži dve ključne dimenzije:

- Interkulturalnim obrazovanjem se smatra obrazovanje koje **uvažava i podržava različitost u svim oblastima ljudskog života**. Ono čini učenike/ce osetljivim na ideju da su ljudi prirodno razvili niz različitih načina života, običaja i pogleda na svet i da ta raznolikost ljudskog života sve nas obogaćuje.
- Istovremeno, reč je o obrazovanju koje **promoviše ravnopravnost i ljudska prava**, suprotstavlja se nepravednoj diskriminaciji i promoviše vrednosti na kojima se izgrađuje ravnopravnost.

Dakle, interkulturalno obrazovanje je sinteza učenja iz oblasti multikulturalnog i antidiskriminatornog obrazovanja.¹¹

// Uloga i ciljevi interkulturalnog obrazovanja

Zbog svoje multidimenzionalne prirode, interkulturalno obrazovanje ne može da bude puki "dodatak" školskom planu i programu iako je to jedan od načina započinjanja interkulturalne reforme u raznim zemljama. Ono se odnosi na sve dimenzije obrazovnog procesa: život škole, donošenje odluka, obrazovanje i stručno usavršavanje nastavnika, školski program, jezik podučavanja, jezik kojim nastavnici daju instrukcije (zadatke), metode podučavanja, interakciju među učenicima, udžbenike i radne materijale. Interkulturalno obrazovanje treba da obuhvati i ukupno okruženje u kojem se odigrava učenje.

Ovako shvaćeno, interkulturalno obrazovanje zahteva uključivanje (inkluziju) različitih perspektiva i pogleda (multiperspektivnost). Dobar primer da se to ostvari je razvoj inkluzivnog kurikuluma koji sadrži učenje o jezicima, istoriji i kulturama manjinskih grupa u društvu. Potrebno je omogućiti učenicima da pojmove, teme i probleme sagledavaju iz različitih uglova i kulturnih perspektiva.

Zato je cilj interkulturalnog obrazovanja da:

- promovise uslove koji vode pluralizmu u društvu kroz povećanje osetljivosti za sopstvenu kulturu i podseća decu na činjenicu da postoje drugi načini postupanja i drugi vrednosni sistemi
- kod dece razvija poštovanje za životne stilove koji se razlikuju od njihovog da bi mogli da razumeju i cene jedni druge
- kultivise posvećenost ravnopravnosti osposobljavajući decu da odgovorno (na osnovu poznavanja činjenica) prave izbore i preduzimaju akcije usmerene protiv diskriminacije i predrasuda
- uvažava sličnosti i različitosti u pogledu vrednosti i osposobljava svu decu da govore u svoje ime i da artikulišu svoju kulturu i istoriju.

Multidimenzionalni i multiperspektivni karakter interkulturalnog obrazovanja istaknut je u specifičnim ciljevima u „četiri stuba obrazovanja“ koje je identifikovala *Međunarodna komisija za obrazovanje za 21. vek*.¹² Prema zaključku ove komisije, obrazovanje bi trebalo široko da se oslanja na sledeće ciljeve/stubove:

- **Učiti da znam** zahteva kombinovanje širokog opšteg obrazovanja sa mogućnošću praktičnog rada na nekoliko projekata. Opšte obrazovanje nam omogućuje kontakt i komunikaciju sa drugim jezicima i oblastima znanja. Ono nam pruža neke od osnovnih veština koje bi trebalo da budu prenete kroz interkulturalno obrazovanje.
- **Učiti da uradim** znači steći profesionalne veštine, ali i mogo više od toga. To znači steći kompetencije za snalaženje u različitim situacijama, kao i kompetencije za rad u timu. Imajući u vidu nacionalni i međunarodni kontekst, učiti da uradim uključuje i sticanje neophodnih kompetencija koje osposobljavaju pojedinca da nađe svoje mesto u društvu.

¹¹ Intercultural Education I Primary School, NCCA, Dublin, 2005.

¹² Delors, Jacques: Learning: The Treasure Within - Report to UNESCO of the International Commission on Education for the Twenty-first Century, UNESCO, 1996.

- **Učiti da živim zajedno sa drugima** znači razvijati razumevanje za druge i uvažavanje uzajamne zavisnosti u duhu poštovanja vrednosti pluralizma, međusobnog razumevanja, mira i kulturne različitosti. To se ostvaruje kroz realizaciju zajedničkih projekata i učenje kako da se upravlja konfliktima. Ukratko, učenici/e treba da steknu znanja, veštine i vrednosti koje doprinose duhu solidarnosti i saradnje među različitim pojedincima i grupama u društvu.
- **Učiti da budem** razvijenija ličnost znači da budem u stanju da delujem s najvećim stepenom autonomije, prosuđivanja i lične odgovornosti. Ove vrednosti kod učenika/ca osnažuju osećaj identiteta i pomažu u otkrivanju smisla, a istovremeno koriste razvoju kognitivnih sposobnosti. Zbog toga obrazovanje ne sme da zanemari nijedan aspekt sveukupnog potencijala učenika/ca, uključujući i kulturni potencijal, i mora biti zasnovano na pravu na različitost.

/// Međunarodni instrumenti, principi i smernice za interkulturalno obrazovanje

Postoji niz međunarodnih instrumenata i drugih dokumenata na kojima se temelji interkulturalni pristup u obrazovanju. U ovom odeljku ćemo samo navesti neke od međunarodnih instrumenata, a više pažnje biće posvećeno Uneskovim *Smernicama za interkulturalno obrazovanje* i projektima Saveta Evrope kojima se promoviše interkulturalno obrazovanje.

Međunarodni instrumenti na kojima se temelji interkulturalno/multikulturalno obrazovanje su:

- *Povelja o građanskim i političkim pravima UN-a (1946)*
- *Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima (1948)*
- *Konvencija o pravima deteta (1989)*
- *Konvencija i preporuke protiv diskriminacije u obrazovanju, Unesko (1960)*
- *Međunarodni pakt o ekonomskim, društvenim i kulturnim pravima (1966)*
- *Međunarodna konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije (1965)*
- *Deklaracija o eliminaciji svih formi netolerancije i diskriminacije na osnovu verske pripadnosti (1981)*
- *Dakarski okvir za akciju (2000)*
- *Uneskova Konvencija o zaštiti i promociji različitosti kulturnog izražavanja (2005)*
- *uneskova Univerzalna deklaracija o kulturnoj različitosti (2001)*
- *Okvirna konvencija o zaštiti nacionalnih manjina; Evropska povelja o regionalnim ili manjinskim jezicima (1992)*
- *Borba protiv rasizma i netolerancije prema Romima (1998)*
- *Milenijumski ciljevi razvoja, UN (2002)*
- *Svet po meri deteta, UN (2002)*
- *Kvalitetno obrazovanje za sve, Unesko, Dakar (2002)*
- *Međunarodna konvencija o uklanjanju svih formi rasne diskriminacije (ICERD)*
- *Konvencija o uklanjanju svih formi diskriminacije žena (1982)*
- *Uneskova Konvencija protiv diskriminacije u obrazovanju*

U **Uneskovim Smernicama za interkulturalno obrazovanje**¹³ istaknuta su tri osnovna principa interkulturalnog obrazovanja:

I princip	II princip	III princip
Interkulturalno obrazovanje poštuje kulturni identitet učenika kroz pružanje kulturalno odgovarajućeg i responzivnog kvalitetnog obrazovanja za sve.	Interkulturalno obrazovanje pruža svim učenicima kulturalna znanja, veštine i stavove koji su im neophodni da budu aktivni i odgovorni građani društva.	Interkulturalno obrazovanje pruža svim učenicima kulturalna znanja, veštine i stavove koji ih osposobljavaju da doprinose poštovanju, razumevanju i solidarnosti među pojedincima, etničkim, socijalnim i kulturnim grupama i nacijama.

Ovi principi mogu se realizovati na različite načine.

I princip - *Interkulturalno obrazovanje poštuje kulturni identitet učenika kroz pružanje kulturalno odgovarajućeg i otvorenog kvalitetnog obrazovanja za sve* - može da bude ostvaren kroz:

- korišćenje kurikuluma i materijala za podučavanje
- razvijanje i primenu iskustvenih i participativnih metoda podučavanja koji odgovaraju datim kulturama
- razvoj i primenu metoda ocenjivanja koje su u skladu sa specifičnostima različitih kultura
- izbor jezika instrukcija, što uključuje maternji jezik učenika (gde je to moguće)
- odgovarajuću obuku nastavnika koja ima cilj da
 - upozna nastavnike sa kulturnom tradicijom njihove zemlje
 - upozna nastavnike sa iskustvenim, participativnim i kontekstualnim metodama podučavanja
 - razvije osetljivost za obrazovne i kulturne potrebe manjinskih grupa
 - podrži sposobnost nastavnika da obrazovni sadržaj, metod rada i materijal koji koristi adaptira potrebama grupa čije su kulture drugačije od većinske
 - im olakša korišćenje različitosti kao sredstva za učenje
- promociju okruženja za učenje koje uvažava kulturne razlike
- interakciju između škole i zajednice i uključivanje roditelja i lokalnih zajednica u obrazovni proces

II princip - *Interkulturalno obrazovanje pruža svim učenicima kulturalna znanja, veštine i stavove koji su im neophodni da budu aktivni i odgovorni građani društva* - može da bude ostvaren:

- garantovanjem ravnopravnih i pravednih uslova u obrazovanju (npr. jednaka dostupnost kvalitetnom obrazovanju, eliminacija diskriminacije i sl.)
- korišćenjem kurikuluma, udžbenika i radnog materijala tako da
 - pruži znanje većinskoj kulturi/zajednici o manjinskim kulturama
 - omogući manjinskim grupama znanje o društvu kao celini
 - uključi različite kulturne sisteme kroz predstavljanje znanja iz različitih kulturnih perspektiva i sl.

¹³ **UNESCO Guidelines on Intercultural Education**, Education Sector UNESCO (ED-2006/WS/59) - CLD 29366, Paris, 2006

- korišćenjem odgovarajućih metoda podučavanja (aktivno, participativno, kooperativno učenje i sl.)
- jasno definisanim i preciznim ocenjivanjem učeničkog postignuća (znanja, veština, stavova i vrednosti)
- korišćenjem odgovarajućeg jezika podučavanja koji pruža priliku svakom učeniku da komunicira (da se izrazi) na maternjem i na zvaničnom jeziku zemlje, kao i na jednom ili više stranih jezika
- odgovarajućim nastavničkim obrazovanjem i stručnim usavršavanjem.

III princip - *Interkulturalno obrazovanje pruža svim učenicima kulturalna znanja, veštine i stavove koji ih osposobljavaju da doprinose poštovanju, razumevanju i solidarnosti među pojedincima, etničkim, socijalnim i kulturnim grupama i nacijama* - može da bude ostvaren kroz:

- razvoj kurikuluma koji doprinosi razumevanju i uvažavanju kulturalne različitosti ali i globalne zavisnosti među ljudima, razvoju svesti o pravima i obavezama, razumevanju neophodnosti međunarodne solidarnosti i saradnje
- primenu odgovarajućih metoda podučavanja i učenja
- razvoj veština komunikacije i saradnje preko kulturnih granica
- podučavanje i učenje stranih jezika i unapređivanje kulturne komponente učenja jezika
- odgovarajuće obrazovanje nastavnika i permanentno stručno usavršavanje.

Počeci formalnog **interkulturalnog obrazovanja u Evropi** vezani su za projekat Saveta Evrope „Demokratija, ljudska prava, manjine: obrazovni i kulturni aspekti“, kojim su na evropskom nivou zvanično predstavljeni principi interkulturalnog obrazovanja. Obuhvatanjem pitanja emigracije u Zapadnoj i pitanja položaja nacionalnih manjina u Istočnoj Evropi, ovi principi su prošireni panevropski nivo.

Smernice Saveta Evrope na polju interkulturalnog obrazovanja integrisane su u prve projekte započete 70-ih godina prošlog veka, posle čega su dalje razvijane.

Projekti *Saveta Evrope* su u početku bili usmereni na integraciju manjina i pokušaj da se obezbedi jednakost u obrazovanju.

Kasnija istraživanja i primeri iz prakse istakli su važnost religije koja je tada bila marginalizovana u okviru obrazovanja. Nakon toga usledili su poduhvati koji su usmerili pažnju na različitosti u kontekstu jezika, istorije, geografije i religije, praveći tako temelje za integraciju interkulturalnog obrazovanja sa projektima »građansko obrazovanje« i »obrazovanje za demokratsko građanstvo«.

U Atini je 2003. doneta Deklaracija evropskih ministarstava obrazovanja o interkulturalnom obrazovanju u novom evropskom kontekstu. Ovom deklaracijom je podržana odluka da se na nivou zemalja članica naprave neophodni dogovori da se interkulturalno obrazovanje postavi kao važna komponenta obrazovne politike, što uključuje i donošenje odgovarajućih mera na nivou školskog programa, upravljanja školom i stručnog usavršavanja nastavnika. U deklaraciji su identifikovana dva pravca u interkulturalnom obrazovanju: tolerancija na različitosti i učenje da živimo zajedno.¹⁴

¹⁴ Postoji niz preporuka koje se odnose na nastavni plan, upravljanje i obuku nastavnika.
http://www.coe.int/t/e/cultural_co%2Doperation/education/intercultural_education/EMED21_5.pdf

Specifičnost razumevanja interkulturalnog obrazovanja u okviru Saveta Evrope i Evropske komisije ogleda se i u jednoj od najnovijih smernica njegovog razvoja. Kao glavna kompetencija koja stoji u osnovi interkulturalnog učenja ističe se sposobnost za **toleranciju na neizvesnost** (*tolerance to ambiguity*). Ovim se izlazi iz okvira razumevanja kulture koja je definisana nacionalnošću, etnicitetom, religijom, jezikom, tradicijom i ističe se šire shvatanje kulture u kontekstu savremenih trendova globalizacije, gde neki novi vidovi kulture imaju više značaja od tzv. tradicionalnih. (Na primer: često u socijalnim interakcijama postaje relevantnija kulturna pripadnost koja je određena nečijim zanimanjem od pripadnosti koja je određena mestom rođenja i sl.)

U Evropi, koja se širi i razvija, **mobilnost** je još jedan termin koji se nameće u razumevanju interkulturalnosti. Povećanje mobilnosti, ili pak njen nedostatak, vidi se kao jedan od faktora koji su doveli do toga da interkulturalno obrazovanje dobija rastući značaj u društvu. Stvaranje tzv. „Evrope ljudi“ (*Europe of people*), kao zajednice ljudi koji dele slične vrednosti, nameće pitanje razumevanja pojma *evropskog građanstva*. Onaj pojam nije vezan za političke i pravne okvire, već za lični identitet i vrednosti svakog pojedinca. Da bi uspešno odgovorile na te izazove, mnoge zemlje i škole su identifikovale **razvoj građanskih veština** kao jedan od obrazovnih prioriteta. Potvrđivanje koherentnog sistema vrednosti i društvene prakse sa uvažavanjem sličnosti i razlika vidi se kao osnovna komponenta evropskog građanstva. U skladu sa tim identifikovano je osam ključnih kompetencija (*European key competencies*) koje su neophodne za uspešan život u društvu koje se bazira na znanju. Preporuka je da se mladima da prilika da tokom obrazovanja razviju svih osam kompetencija, dok je interpersonalna, interkulturalna i socijalna kompetencija identifikovana kao jedna od glavnih¹⁵.

U Evropi su izražena dva pravca i vida interkulturalnog obrazovanja - **formalno** i **neformalno**. Trenutno se velika pažnja pridaje povezivanju i usaglašavanju ova dva pristupa. Kod tzv. formalnog interkulturalnog obrazovanja ističe se neophodnost strukturalnih promena unutar škole zato što škole odražavaju prisustvo (ili odsustvo) stereotipa i diskriminacije u društvu. Dve glavne preporuke u vezi s tim su:

- da interkulturalno obrazovanje treba da bude jedan od ključnih faktora u obrazovanju svih prosvetnih radnika i u tom smislu istaknuta je važnost ličnog iskustva života u drugoj kulturi
- da udžbenici treba da budu revidirani tako da u tumačenju i razumevanju istorijskih fenomena uzimaju i „druge“ kao polaznu osnovu, tako da deca u školi mogu da nauče da je normalno imati različite perspektive i stanovišta. (Npr. učenici se upoznaju sa tim kako udžbenici istorije iz različitih zemalja opisuju bitku kod Vaterloa ili na času geografije kako se na različitim mapama sveta u središtu nalaze različite zemlje i delovi sveta.)

Ogromne su teškoće koje se u okviru školskih sistema javljaju tokom uvođenja ovih promena, ali su ogromni i uspesi do kojih dolazi kada se promene uvedu¹⁶.

¹⁵ više o evropskim ključnim kompetencijama saznajte na veb-sajtu <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=MEMO/05/416&format=HTML&aged=1&language=EN&guiLanguage=en> a NCCA vodič potražite na veb sajtu http://www.ncca.ie/uploadedfiles/publications/Interc%20Guide_Eng.pdf

¹⁶ Antonio Perotti u knjizi "The Case for Intercultural Education" daje briljantan pregled iskustava Saveta Evrope u saradnji sa ljudima iz obrazovanja .

SVETSKA ISKUSTVA

Treba imati u vidu da je pisanje o praksi interkulturalnog obrazovanja u svetu interkulturalno iskustvo samo po sebi. Postoje različiti pristupi ovom obrazovanju (prioriteti, forme i fokusi, različita terminologija i sl.), pa je nemoguće govoriti o multikulturalnom ili interkulturalnom obrazovanju a ne posmatrati ga sa kulturalno različitih perspektiva i stanovišta.

U okviru ovog odeljka nalazi se pregled nekih iskustava u SAD-u, gde je tokom poslednjih 25 godina interkulturalno obrazovanje postalo dominantan trend reforme obrazovanja, a zatim je pojašnjena specifičnost razumevanja interkulturalnog obrazovanja u Evropi (Savet Evrope i Evropska komisija). Na kraju je priložena mala zbirka primera dobre prakse.

/ ISKUSTVA ZEMALJA SEVERNE AMERIKE

Opseg delovanja interkulturalnog obrazovanja¹⁷

U poslednjih 25 godina uvođenje interkulturalnog obrazovanja kao nove dimenzije školskog kurikulumu postalo je dominantan trend reforme obrazovanja u SAD-u i dovelo je do velikih promena u gledanju na obrazovanje uopšte. Savremeni stručnjaci danas često govore o interkulturalnom nivou obrazovanja kao o dimenziji koja otvara nove horizonte učenja (*multicultural floor of new horizons for learning*). U svojoj osnovi, interkulturalno obrazovanje predstavlja socijalnu promenu kroz obrazovanje. Zbog toga ono zahteva duboko i kritičko promišljanje, maštu i posvećenost viziji boljeg sutra, te uključivanje (inkluziju) bogatstva svih ljudskih zajednica i njihovih priča. Ono je jedan vid ljudske težnje i traganja za pravičnijim i istinski demokratskim društvom.

Opseg interkulturalnog obrazovanja može se, po Banksu (1999), odrediti kroz opis pet dimenzija ili međusobno prepletenih oblasti delovanja:

1. **Integracija sadržaja** - odnosi se na uvođenje i uvezivanje materijala, sadržaja, koncepata i vrednosti iz različitih kultura u redovni proces nastave i učenja.
2. **Konstrukcija znanja** - odnosi se na prihvatanje postavke da su sva znanja socijalno konstruisana i kreirana u mislima ljudi da bi objasnila njihovo iskustvo i zato su podložna preispitivanju. Ideje koje oblikuju društvo se menjaju. Interkulturalno obrazovanje podrazumeva (re)konstrukciju znanja. Da bi bio u stanju da podučava interkulturalno, nastavnik mora da bude u stanju da prvo rekonstruiše sopstveni pogled na svet.
3. **Pedagogija jednakosti i pravednosti** (Equity pedagogy) - odnosi se na uvođenje različitih metoda podučavanja radi prilagođavanja kulturnim razlikama u stilovima učenja koje postoje među učenicima i stimulisanja njihovih školskih postignuća.

¹⁷ The Scope of Multicultural Education by [Mary Stone Hanley](#)

4. **Smanjenje predrasuda** – odnosi se na menjanje stavova učenika prema rasnim i etničkim razlikama. Ono može uključiti i učenje tolerancije prema razlikama u verskim i seksualnim opredeljenjima, fizičkim i mentalnim sposobnostima itd.
5. **Oснаžujuća školska kultura (etos)** – odnosi se na stvaranje školskog ambijenta i ukupne atmosfere koja omogućava i podstiče potpuni razvoj svakog učenika/ce, tj. podjednako osnažuje pripadnike (učenike i njihove porodice) različitih etničkih grupa.
Važno je imati na umu da ova oblast/dimenzija interkulturalnog obrazovanja omogućava realizaciju ostale četiri dimenzije.

Pristupi interkulturalnoj reformi kurikuluma¹⁸

Ukoliko u fokus razmišljanja o interkulturalnom obrazovanju stavimo školski program (kurikulum), onda je, po Banksu (1999), moguće razlikovati 4 osnovna pristupa reformi kurikuluma:

Doprinos je pristup minimalnog uključivanja interkulturalnog obrazovanja u kurikulum, kada se povremeno obrađuju odabrane knjige i slave značajni datumi, heroji ili događaji iz različitih kultura. Ovaj pristup ne podrazumeva sistematsko uključivanje knjiga i tema iz različitih kultura u kurikulum. Tipičan primer je planiranje posebnog vremena u januaru kada se u SAD-u čita i govori o Martinu Luteru Kingu.

Dodavanje je pristup u kome su sadržaji, koncepti, teme i perspektive različitih kultura dodate kurikulumu, ali tako da se ne menja njegova postojeća struktura. Iako se ovim pristupom knjige i teme iz različitih kultura uključuju u već postojeći kurikulum, dodavanje ne obezbeđuje i promenu načina mišljenja kod učenika. Tipičan primer je istraživanje viđenja Dana zahvalnosti iz ugla američkih Indijanaca kao dodatak tradicionalnom (većinskom) viđenju tog praznika u SAD-u.

Transformacija je pristup kojim se menja struktura kurikuluma tako da su učenici ohrabreni da iz različitih uglova i kulturnih perspektiva sagledavaju koncepte, teme i probleme. Tako na primer: tema Dana zahvalnosti postaje čitava nastavna celina koja istražuje sukob kultura. Ovaj pristup nastavi i učenju podrazumeva razvoj kritičkog mišljenja kod učenika i prihvatanje različitosti kao polazne pretpostavke.

Socijalna akcija je pristup koji kombinuje transformaciju i aktivnosti koje teže socijalnoj promeni. Učenici se ne podučavaju samo da razumeju i preispituju aktuelna socijalna pitanja već i da po tom pitanju urade nešto značajno. Tipičan primer je da učenici, nakon uvedene teme o statusu emigranata u SAD, pišu pismo senatorima, kongresu i novinama u kome izražavaju svoje mišljenje o politici države prema emigrantima.

¹⁸ Banks, J.A. (1999). *An Introduction to Multicultural Education* (2nd ed.). Boston: Allyn & Bacon.

Ključne kompetencije nastavnika

Uspešnost realizacije interkulturalnog obrazovanja u školama u velikoj meri će zavistiti od znanja i umešnosti nastavnika i nastavnica. Banks razlikuje četiri ključne vrste kompetencija nastavnika/ca:

1. Poznavanje karakteristika učenika/ca

Nastavnik/ca treba da poznaje specifičan stil učenja svakog učenika/ce i da svoj stil podučavanja prilagodi svakome od njih. Istraživanja pokazuju da je učeničko postignuće više što je veća sličnost između stila podučavanja i učenikovog stila učenja. Učenici/e treba da budu u mogućnosti da uče na način koji njima odgovara¹⁹ (koristeći komplementarne resurse kao što su auditivna, vizuelna i manipulativna sredstva, kinestetičke igre i vežbe itd).

2. Detaljno i fleksibilno poznavanje predmeta/sadržaja

Da bi bili u stanju da nauče sve učenike/ce, nastavnici/e treba da razumeju kako su različiti sadržaji u okviru jednog predmeta povezani sa sadržajima drugih predmeta i sa svakodnevnim životom učenika/ca. Nastavnik/ca treba da je u stanju da dizajnira čas koji će omogućiti svakom učeniku/ci da formira koherentnu i primenljivu „mapu znanja“, da povezuje različite ideje i uočava nelogičnosti ili greške²⁰.

Podučavanje treba da se osloni na iskustva učenika/ca. To znači da nastavnici/e treba da poznaju kulturne razlike koje postoje među učenicima/ama, da te razlike uvedu u nastavni sadržaj i ravnopravno ih tretiraju tokom podučavanja.

3. Veština upravljanja odeljenjem

Nastavnik/ca treba da podstiče i održava:

- a) saradnju među učenicima/ama tokom procesa učenja (upravljanje sadržajem)
- b) pozitivno i odgovorno ponašanje učenika/ca kroz korišćenje asertivne komunikacije, dogovaranje osnovnih pravila, uvođenje sistema nagrađivanja i sl. (upravljanje ponašanjem)
- c) različite kulturne obrasce grupnog ponašanja koji su specifični za školu i sredinu u kojoj žive učenici (upravljanje odeljenjem kao socijalnim sistemom).

4. Svest o etici sopstvene profesije (pedagogije)

Nastavnik/ca treba da je u stanju da preispituje postojeću školsku praksu i koncept učenja i znanja na kojem ta praksa počiva, te da predlaže i uvodi novine za unapređenje škole i obrazovanja.

Nastavnici/e koji su uspešno uključili interkulturalnu dimenziju u svoju nastavu i rad sa učenicima/ama mogu se prepoznati i po tome što:

- potpuno pravilno izgovaraju ime i prezime svakog svog učenika ili učenice
- znaju na koji način njihove vrednosti, stavovi i očekivanja deluju na motivaciju za učenje i postignuća učenika/ca

¹⁹ Videti *Gardnerovu* teoriju multiple inteligencije (osam tipova inteligencije)

²⁰ Videti *Šulmanov* model pedagoškog rezonovanja

- traže i uvažavaju vrednosti, stavove i mišljenja roditelja ili staratelja/ki o različitim aspektima vaspitno-obrazovnog rada (npr. razgovaraju sa roditeljima o odnosu školskih i porodičnih pristupa i metoda motivisanja i disciplinovanja dece)
- ispituju i prepoznaju razlike u stilovima učenja i traže dominantne stilove učenja kod učenika/ca različitog socijalnog i kulturnog porekla
- veruju da svako može da nauči i najkomplikovanije gradivo kada se odabere pavi pristup i gradivu u učeniku i trude se da postignuće svakog učenika/ce bude visoko.

Tipične greške u shvatanju interkulturalnog obrazovanja²¹

Iako je uvođenje interkulturalnog obrazovanja u škole bilo podržano od velikog broja stručnjaka i praktičara u SAD-u, ono je nailazilo (i još uvek nailazi) na značajne otpore, prepreke i odstupanja od originalne ideje i koncepta. Aldridž, Kahon i Aman (*Aldridge, J., Calhoun, C. and Aman, R., 2000*) su uočili i opisali 15 tipičnih grešaka u shvatanju i primeni interkulturalnog obrazovanja:

1. Pogrešno je uverenje da ljudi iz iste nacije, istog geografskog regiona ili ljudi koji govore istim jezikom pripadaju istoj kulturi.

Brojni su primeri širom sveta (od SAD-a, preko Latinske Amerike i Kine do južnoslovenskih zemalja) koji ukazuju da isto geografsko, nacionalno ili jezičko poreklo ljudi ne znači da svi ti ljudi pripadaju istoj etničkoj grupi i kulturi. Naprotiv, pokazuje se da razlike među njima jesu značajne i moraju biti uzete u obzir.

2. Pogrešno je uverenje da porodice iz iste kulture imaju iste vrednosti.

Ovo posebno važi za pripadnike nedominantnih grupa u nekoj kulturi ili za „pridošlice“ koji mogu u potpunosti prihvatiti novu kulturu, imati dvostruki kulturni identitet ili razviti nove sebi svojstvene kulturne identitete. Pored toga, u okviru iste porodice jedna generacija (obično najstarija) može zadržati stari kulturni model i identitet, dok druga (obično najmlađa) može biti bikulturalna i slično.

3. Pogrešno je uverenje da su knjige za decu koje govore o drugim kulturama obično autentične.

Mnoge dečije knjige - iako veoma zabavne, kvalitetne i prilagođene uzrastu - sadrže etničke stereotipe i predrasude o kulturama o kojima govore. Da je ovo česta pojava pokazuje i formiranje *Saveta za interrasne/etničke knjige* u SAD-u, koji je 1980. godine doneo uputstvo za izbor knjiga koje će se koristiti u obrazovanju.

4. Pogrešno je uverenje da se interkulturalno obrazovanje bavi samo rasnim i etničkim temama i pitanjima.

Iako rasna i etnička pitanja čine najveći deo njegovog sadržaja, interkulturalno obrazovanje obavezno uključuje i pitanja rodne i socioekonomske ravnopravnosti, tj. istražuje kulturalne razlike koje postoje između grupa koje se razlikuju po polu i socioekonomskom statusu. Zato savremeni autori obavezno navode više ciljeva interkulturalnog obrazovanja, među kojima su najčešće promocija socijalne pravde i pravednosti za sve, ili stavljaju naglasak na jednakoju distribuciji moći i prihoda između različitih grupa u društvu.

5. Pogrešno je uverenje da su putovanja ili posete drugim kulturama adekvatan pristup interkulturalnom obrazovanju.

Problem je što ovaj pristup obično podrazumeva povremeno (a ne sistematsko) uključivanje tema i izvora iz različitih kultura u kurikulum; o drugim kulturama se govori samo povodom određenih datuma i događaja (minimalistički pristup reformi kurikuluma). Opasno je ako takva putovanja ili posete samo pojačaju stereotipe i predrasude o drugim kulturama ili ako učenici imaju doživljaj da je taj program (ili poseta) organizovan zbog drugih a ne zbog njih.

²¹ Aldridge, J., Calhoun, C. and Aman, R. (2000). *15 Misconceptions About Multicultural Education. Focus on Elementary, Spring 2000, Vol.12, #3*

6. Pogrešno je uverenje da interkulturalno obrazovanje treba da bude poseban predmet.

Kao i u prethodnom slučaju putovanja i poseta, na ovaj način se samo dodaje novi sadržaj koji ništa bitno ne menja u već postojećem kurikulumu ili načinu mišljenja učenika o sopstvenoj i drugim kulturama (dodavanje kao pristup reformi kurikuluma). Opasno je kada nastavnici ili učenici ovo dožive samo kao dodatno opterećenje u radu.

7. Pogrešno je uverenje da je interkulturalno obrazovanje opšteprihvaćeno.

U mnogim zemljama postoje razne vrste otpora (pa čak i zalaganja) pojedinih stručnjaka i medija da se interkulturalnost izbacila iz škola.

8. Pogrešno je uverenje da interkulturalno obrazovanje razdvaja umesto da spaja.

Ovo uverenje proističe iz negiranja postojeće raslojenosti nekog društva i straha da se sa tim stanjem suočimo, da proučimo njegove uzroke i otkrijemo bolje načine zajedničkog života – što jeste jedan od ciljeva interkulturalnog obrazovanja.

9. Pogrešno je uverenje da jednonacionalna društva ili zajednice koje imaju jednu ili dve kulture nemaju potrebu za interkulturalnim obrazovanjem (ili učenjem o drugim kulturama).

Mnogo je razloga koji ovo uverenje čine pogrešnim. Savremeni način života drastično umanjuje razdaljine između različitih kultura i povećava vidove i učestalost njihovih susretanja. Čak i kada to ne bi bilo tačno, istina je da upoznavanjem drugih kultura učenici dobijaju priliku da bolje razumeju sopstvenu kulturu i steknu veštine koje će im omogućiti da se snađu u drugim kulturama i zajednicama koje su u njihovom okruženju.

10. Pogrešno je uverenje da je interkulturalno obrazovanje primereno samo starijim uzrastima učenika koji su razvojno u stanju da prevaziđu faze egocentrizma i etnocentrizma.

Baš kao što je to slučaj sa učenjem stranih jezika, praksa pokazuje da deca uče nove kulturne obrasce mnogo lakše od odraslih. Naravno, sadržaji i pristup interkulturalnog obrazovanja moraju biti prilagođeni uzrastu.

11. Pogrešno je uverenje da uvođenje interkulturalnog obrazovanja dovodi do gubitka osećanja zajedništva ili pripadnosti istoj većoj grupi.

Ovo uverenje proističe iz negiranja postojeće raslojenosti nekog društva i strahovanja da suočavanje s razlikama može dovesti do sukoba i unutrašnjih nemira. Interkulturalno obrazovanje vodi konstruktivnom suočavanju sa razlikama, razumevanju njihovih izvora i uzroka i otkrivanju boljih i pravednijih načina zajedničkog života.

12. Pogrešno je uverenje da multietničkim društvima koja prihvataju kulturne razlike ne treba interkulturalno obrazovanje.

Upoznavanjem drugih kultura, učenici dobijaju priliku da bolje razumeju sopstvenu kulturu i izgrađuju društvo koje je pravednije i tolerantnije prema razlikama.

13. Pogrešno je uverenje da interkulturalno obrazovanje relativizuje istorijsku istinu (tačnost).

Kad se kod učenika razvijaju sposobnosti preispitivanja nedodirljivih tema i istina, oni će biti u stanju da istražuju diskrepance koje postoje u različitoj istorijskoj literaturi.

14. Pogrešno je uverenje da se ljudi uglavnom identifikuju sa jednom kulturom.

Podaci nam govore da je u svetu sve veći broj dece i porodica koje su u svojoj prirodi multietničke (multikulturne). Brojni su primeri mešovityh brakova ili porodica koje su privremeno ili trajno promenile mesto stanovanja preselivši se iz jedne kulture (regiona, države ili kontinenta) u drugu. Interkulturalno obrazovanje bavi se i interpersonalnim kulturnim identitetima omogućavajući učenicima da se konstruktivno nose sa unutrašnjim konfliktima.

15. Pogrešno je uverenje da nema dovoljno resursa (materijala, izvora) potrebnih za interkulturalno obrazovanje.

Stara izreka kaže da „ko traži taj i nađe“, a to praktično znači: počnite od pretraživanja veb-sajtova, proučite resurse svoje lokalne zajednice i, što je najvažnije, prihvatite učenike kao

najvažnije izvore interkulturalnosti. Prevaziđite frontalni pristup učenju tako što ćete stvoriti uslove u kojima učenici/e uče jedni od drugih kroz razmenu različitih koncepata, iskustava i perspektiva.

Faze interkulturalne transformacije škole²²

Na nivou školske prakse uvođenje interkulturalnog obrazovanja predstavlja proces koji dovodi do postepenih i značajnih promena u svim aspektima života i rada škole. Pol Gorski (*Paul C. Gorski, 2000*) razlikuje 6 faza u interkulturalnoj transformaciji škole:

Faza odsustva promene (Status Quo)

Škola neguje tradicionalnu obrazovnu praksu u kojoj nema mesta kritičkom promišljanju postojećih oblika nejednakosti u različitim aspektima školskog života i obrazovnog sistema. Kurikulum, način podučavanja i način učenja i dalje odražavaju pristupe koji su tipični za dominantne ili privilegovane društvene grupacije.

Faza heroja i praznika

Škola u kurikulum ili nastavni materijal uvodi male novine, koje se isključivo vezuju za uočljive ali površne specifičnosti drugih kultura i koje su najčešće zasnovane na preteranom uopštavanju i stereotipima. Primer za ovaj način praktikovanja interkulturalnog obrazovanja su organizovanje „međunarodnog festivala hrane“ ili „dana dalmatinske (romske, bugarske itd.) kuhinje“. Učenici prave delove odeće ili sportske rekvizite koji su specifični za pojedine kulture. Tokom kampanje borbe za prava žena, nastavnici pripremaju plakat ili pano na kome su predstavljene poznate žene.

Faza interkulturalnog (etničkog) podučavanja i učenja

Škola u kurikulum uvodi proučavanje običaja i ponašanja kultura iz kojih potiču njeni učenici s ciljem da oni razumeju kako bi trebalo da se odnose prema njima. Nastavnicima treba da budu dostupni priručnici koji im pomažu u ophođenju prema pripadnicima specifičnih grupacija ili etničkih zajednica.

Faza međuljudskih odnosa („Zašto se svi ne bismo bolje slagali?“)

Škola u kurikulum uvodi novine koje se odnose na uviđanje i prihvatanje različitosti kroz negovanje veza između pripadnika različitog kulturalnog identiteta. Nastavnici su podstaknuti da dublje upoznaju različite kulture, da se oslanjaju se na iskustva učenika različitog kulturnog nasleđa i da stvaraju uslove u kojima učenici/e uče jedni od drugih kroz razmenu ličnih iskustava i perspektiva.

Faza selektivnog interkulturalnog obrazovanja („Radili smo to prošlog meseca.“)

Škola u kurikulum uvodi novine koje se odnose na prepoznavanje nejednakosti i nepravičnosti u raznim aspektima obrazovanja ali tako što se tim pitanjima bavi samo u određeno vreme ili privremeno, kroz posebne školske projekte. Na primer: škola inicira i organizuje sastanak na nivou lokalne zajednice na kome se diskutuje aktuelni etnički sukob ili realizuje tromesečni projekat, čiji je cilj da podstakne zainteresovanost devojčica za matematiku i prirodne nauke. Ovakva nastojanja se uglavnom javljaju kao reakcija na neki aktuelni događaj ili trend u društvu, te su najčešće kratkog daha.

²² Paul C. Gorski. *Stages of Multicultural School Transformation*. EdChange and the Multicultural Pavilion

Faza transformativnog interkulturalnog obrazovanja (socijalna pravda i pravedno obrazovanje)

Škola sistematski uvodi novine i transformiše postojeći kurikulum tako da svaki aspekt školskog života i obrazovanja učini podjednako dostupnim i pravednim za sve učenike koji pripadaju različitim grupama i kulturama.

// EVROPSKA ISKUSTVA

Temu interkulturalno obrazovanje u Srbiji razmatramo i u evropskom kontekstu. To je prvo šire „prirodno“ okruženje u kojem se nalazi naše društvo, i čijim standardima i vrednostima teži. Srbija (poput nekih evropskih zemalja) ima dugotrajno iskustvo etničke, kulturne, jezičke i religijske različitosti; zato evropska iskustva mogu biti dobri modeli iz kojih se može učiti.

U većini evropskih zemalja interkulturalni pristup postoji među opštim ciljevima nacionalnog nastavnog plana ili se reflektuje u drugim zvaničnim dokumentima o obrazovanju. Skoro polovina zemalja je identifikovala posebne nastavne predmete kroz koje bi trebalo da se razvija interkulturalni pristup. Interkulturalno obrazovanje se najčešće uključuje u predmete u kao što su: istorija, geografija, strani jezici i religijsko vaspitanje.

Definisani su interkulturalni sadržaji koji bi trebalo da budu uključeni (npr. proučavanje tekstova strane literature na časovima jezika). Izrađene su i preporuke za nastavnike. U njima se ističe značaj časova istorije, na kojima se organizuju diskusije sa učenicima drugačijeg kulturnog porekla od većinske nacionalne kulture. U preporukama su istaknute i vrednosti koje treba da se razvijaju kod učenika.

U trećini evropskih zemalja interkulturalni pristup je uključen u časove koji se tiču poznavanja i razumevanja društva. Na primer: u Grčkoj se učenicima nude dva sata nedeljno (van nastavnog plana) tokom kojih se obrađuju teme kao što su evropski identitet, multikulturalizam i globalizacija i sl.

Može se reći da se u evropskim zemljama interkulturalnom obrazovanju posvećuje značajna pažnja. U tom smislu se izdvaja primer Irske. Specifične društvene prilike u ovoj zemlji i jasna osetljivost na njih reflektuju se na obrazovnu politiku tako da se interkulturalnost pojavljuje kao ključna obrazovna dimenzija na svim obrazovnim nivoima - od predškolskog do univerzitetskog. Jedan od primera nastavnog plana za interkulturalno obrazovanje može se naći u okviru Nacionalnog saveta za nastavni plan i procenu Republike Irske (NCCA - *National Council of Curriculum and Assessment*)²³. NCCA je izdao i Vodič za interkulturalno obrazovanje sa uputstvima vezanim za nastavni plan, školsko planiranje, opremanje učionica, kulturnu različitost i ocenjivanje.

²³ Više o nastavnom planu Irske možete naći na <http://www.ncca.ie/index.asp?locID=61&docID=-1> a NCCA vodič potražite na http://www.ncca.ie/uploadedfiles/publications/Interc%20Guide_Enq.pdf

/// PRIMERI DOBRE PRAKSE

Primer 1: Model dobrog programa

Ključne karakteristike programa interkulturalnog obrazovanja²⁴

Osmišljavanje i realizovanje programa interkulturalnog obrazovanja nije nimalo lak zadatak ni za stručnjake niti za praktičare. U tom poduhvatu mogu nam biti od pomoći smernice koje je dao Pol Gorski (*Paul C. Gorski*).

1. Izvođenje programa

Program treba da je tako osmišljen da prepozna i koristi raznovrsne stilove učenja prilikom rada na otkrivanju raspodele moći i privilegija u datom okruženju (učionici, lokalnoj zajednici i sl.). Tokom realizacije programa važno je da:

- Koristite različite tehnike učenja:
 - predavanje
 - kooperativno učenje
 - dijalog
 - individualni rad
 - vršnjačko učenje/podučavanje
- Prethodno ispitajte i razumete kakva je stvarna raspodela moći i privilegija u datom okruženju, kako ne biste svojim postupcima doprineli učvršćivanju postojećih privilegija i opresije.
 - Koga najčešće prozivate, opominjete i sl.
 - Koga najčešće podstičete da dođe do nekog rešenja i kome pomažete postavljanjem potpitanja ili davanjem odgovora.
- Stalno proveravate tezu „da je podučavanje majstorstvo“.
 - Pitajte učenike šta znaju o temi koju uvodite.
 - Pitajte učenike šta žele da nauče o temi koju uvodite.
 - Pozovite učenike da učestvuju u predavanju/uvođenju nove teme.

2. Sadržaj programa

Sadržaj programa/tema treba da bude kompletan i tačan, tj. da uključi doprinose i perspektive svih relevantnih kultura i grupa. Tokom planiranja sadržaja:

- Obezbedite da sadržaj bude što kompletniji i tačniji.
 - Na primer: Iskaz „Kristofer Kolumbo je otkrio Ameriku“ nije ni kompletan ni tačan (zamislite samo kako bi na to reagovao neki američki Indijanac).
- Izbegavajte etiketiranje i upotrebu stereotipnih termina, fraza i načina govora o marginalnim ili manjinskim grupama (npr. „neromi“, „osobe s posebnim potrebama“, „obojeni“, „mali ljudi“, govor isključivo u muškom rodu i sl.)
 - Da li manjinske grupe prilikom prezentacija svrstavate u kategoriju „i drugi“?

²⁴ Paul C. Gorski. *Key Characteristics of a Multicultural Education Curriculum*. EdChange and the Multicultural Pavilion

- Da li o manjinskim grupama govorite samo kroz posebne nastavne jedinice (npr. Romska muzika i poezija) ili su one uključene i protkane kroz ceo nastavni program (npr. Raznovrsnost muzike našeg podneblja)?
- Da li program ima cilj da konstatuje i "slavi različitost" ili da istražuje, prepoznaje i prihvata razlike kao dodatnu dimenziju celog nastavnog programa?
- Proučite istoriju diskriminacije u nastavnom programu i postarajte se da je ne ponovite.
- Da li sadržaj podržava stereotipe (npr. učimo o Romima kao o nomadima i/ili skupljačima sekundarnih sirovina), ili ih preispituje (učimo o Romima koristeći njihove resurse i izvore)?
- Da li sadržaj podržava ili preispituje pretpostavke da naša kultura i društvo po pravilu sagledava svet iz perspektive koja je tipična za "belu rasu" (Evropu, muškarce, hrišćane, heteroseksualce, srednju klasu itd.)?

3. Radni materijali

Radni materijali za učenje treba da budu raznovrsni i kritički preispitani sa stanovišta naklonosti i predrasuda prema različitim grupama.

- Koristite različite materijale:
 - tekstove
 - novine i magazine
 - video materijale i filmove
 - igre
 - radne sveske
- Prethodno proverite materijale i otklonite sve elemente koji podržavaju predrasude i diskriminaciju:
 - Da li udžbenik istorije na stereotipan ili nepotpun (netačan) način prikazuje pripadnike određenih grupa ili epoha?
 - Da li radni materijal iz oblasti prirodnih nauka koristi isključivo muški govor/jezik?
 - Da li radni materijal iz oblasti književnosti koristi govor mržnje ili stereotipne prikaze?
 - Da li govor/jezik koji koristite podrazumeva samo muški rod, porodicu «otac-majka-dete», srpsku nacionalnost i slično?
- Učinite raznovrsnim (diversifikujte) predstave i sadržaje na svim izloženim i vidljivim materijalima (oglasnim tablama, slikama i fotografijama, posterima, školskim časopisima, učilima kao što su geografske karte i td).
 - Da li to stalno činite ili samo kada se radi o posebnim datumima ili projektima?

4. Multiperspektivnost

Sadržaj mora da uključi (integriše) različite perspektive i uglove gledanja da bi bio kompletan i tačan.

- Prikažite sadržaj/temu iz različitih uglova, a ne samo iz ugla većinske grupe ili dominantne kulture.
 - Kako definišete "klasičnu literaturu" ili "najbolje knjige" i iz koje/čije perspektive dolazi ta odrednica?
 - Iz koje perspektive podučavate istoriju? Prisetite se događaja kada je "ekspanzija Zapada" isto što i "genocid", a „heroji slobode" isto što i „ratni zločinci".
- Prikažite sadržaj/temu kroz viđenje različitih aktera, a ne samo kroz viđenje nekoliko herojskih likova.
 - Na primer: Da li o ropstvu učimo samo na osnovu onoga što o njemu govore robovlasnici ili koristimo i priče i predanja robova?

5. Inkluzivnost pristupa

Učenici/e moraju biti aktivno uključeni u proces podučavanja i učenja. Prevaziđite frontalni pristup učenju tako što ćete stvarati uslove u kojima učenici/e uče jedni od drugih kroz razmenu različitih iskustava i perspektiva.

- Istaknite različita iskustva i perspektive učenika/ca tokom procesa učenja.
- Ohrabrite učenike/ce da postavljaju kritička pitanja o svim informacijama koje dobijaju (od nastavnika ili preko udžbenika) i modelirajte kritičko mišljenje.
 - Ko je pisao neku informaciju (i sa kog stanovišta)?
 - Ko je kreirao neki veb-sajt?
 - Čije mišljenje čujem, a čije ne čujem?
- Postarajte se da sadržaj i način izvođenja budu relevantni za učenike/ce; modelirajte proces učenja tako da učenici/e mogu povezati sadržaj sa svakodnevnim životom.
- Prihvatite vaše učenike kao najvažnije izvore multikulturalnosti.

6. Socijalna i građanska odgovornost

Ukoliko želimo da osposobimo učenike/ce da postanu aktivni učesnici u demokratskom društvu (equitable democracy), onda ih moramo upoznati sa temama socijalne pravde i razvijati njihov osećaj građanske odgovornosti kroz ceo nastavni program.

- Unesite diskusije o razlikama i neravnopravnosti u nastavne jedinice svih predmeta počevši sa najmlađim učenicima.
 - Na primer: Kako su pojedina naučna saznanja zloupotrebljena da se opravdaju rasizam i antisemitizam?
- Potražite različite načine na koje su poznati ljudi iz mnogih oblasti (prirodnih nauka, umetnosti itd.) koristili svoj rad i ugled da se bore za socijalnu pravdu.
 - Posebno je važno naći primere u kojima su se predstavnici većinske grupe borili za ugrožena prava manjinskih grupa (npr. Albert Ajnštajn).
- Sa učenicima razmotrite pitanja rasizma, seksizma, homofobije i sličnih oblika opresije kad god vam se za to ukaže prilika.
- Stvorite uslove za otvorenu i iskrenu diskusiju s učenicima o istoriji privilegija i opresije u društvu.
- Povežite podučavanje i učenje sa ključnim globalnim temama i temama vaše lokalne zajednice.
- Ohrabrite učenike/ce da kritički misle o svojoj državi, kapitalizmu/socijalizmu i drugim tradicionalno nedodirljivim temama.

7. Evaluacija i provera

Nastavni program mora biti stalno procenjivan sa stanovišta kompletnosti, tačnosti i predrasuda.

- Oformite timove nastavnika i radite (horizontalna samoevaluacija) na uzajamnom proveravanju nastavnih programa, jedinica i pristupa koje koristite.

- Tražite povratne informacije od svojih učenika/ca, otvoreno ih saslušajte i konstruktivno primite.
- S vremena na vreme se vratite ovom modelu i proverite da li je vaša praksa u skladu s njim, ili ste se rutinirano vratili nekim starim navikama.

Primer 2: Kriterijumi za selekciju sadržaja

ČEK-LISTA ZA IZBOR OBRAZOVNOG SADRŽAJA SA STANOVIŠTA INTERKULTURALNOG OBRAZOVANJA

- **Da li je sadržaj dostupan svim kulturnim grupama?**
 - Koji se jezički zahtevi postavljaju u školskim resursima i aktivnostima?
 - Da li se jezik pokazuje kao prepreka da neki učenici dođu do informacija?
 - Jesu li su resursi savremeni/novi, relevantni i inkluzivni?
 - Da li sadržaji izražavaju znanja i iskustva ljudi različitih kategorija sociokulturalnog porekla?
 - Ko su heroji a ko negativni junaci u literaturi?
- **Da li sadržaj uvažava socijalno i kulturno poreklo svih učenika?**
 - Je li sadržaj kompatibilan sa kulturalno osetljivim učenjem i praksom u nastavi?
 - Izražava li sadržaj osetljivost na raznovrsnost kultura?
 - Da li sadržaj ističe sličnosti i razlike među kulturama?
 - Mogu li se sve grupe identifikovati sa sadržajem?
 - Postoje li značajne oblasti u sadržaju koje interesuju učenike iz različitih sociokulturnih sredina?
 - Da li sadržaj uključuje doprinose značajnih ljudi iz različitih kultura?
 - Da li sadržaj podržava jezičke kompetencije učenika u maternjem jeziku?
- **Da li je kritička analiza primenjena na kontekst?**
 - Koja su predubeđenja o sadržaju prisutna u školskom programu?
 - Da li školski program ograničava sadržaj i resurse tako da su jednosmerni, neuvažavajući ili diskriminatorski?
 - Bavi li se sadržaj posledicama diskriminatorskog jezika?
 - Da li sadržaj uključuje kritičku analizu društvene strukture koja ima za posledicu predrasude i diskriminaciju?
 - U kojoj meri kulturalno inkluzivni sadržaji postaju prioritet pri raspodeli različitih resursa?
- **Da li ukupan školski program podržava participaciju svih učenika u školi i široj zajednici i da li ohrabruje:**
 - jezik razumevanja
 - kooperativno učenje
 - obuku u asertivnosti/samopouzdanju
 - pregovarački proces donošenja odluka
 - rešavanje konflikata
 - učenje koje su učenici inicirali
 - kroskurikularnu interakciju
 - korišćenje školske kulturne raznolikosti kao resursa
 - akciju koja vodi ka pravednom i harmoničnom društvu

Primer 3: Mali školski projekat

Kako učiti o kompleksnim događajima u istoriji kroz primer holokausta²⁵

Uneskova pridružena škola u SAD-u razvila je model razumevanja osetljivih i kompleksnih događaja u istoriji. Model je korišćen u Srednjoj školi "3 Rivers" u Ohaju sa učenicima 12-14 godina.

Citat i pitanja od kojih se polazi

"Svet je suviše opasno mesto za život – ne zbog ljudi koji čine zlo, već zbog ljudi koji dozvoljavaju da se zlo dešava."

Albert Ajnštajn

- Da li se istorija ponavlja?
- Ima li smisla porediti slične događaje u istoriji?
- Da li se istorija dešava i u učionici?

Proces

- Ljudsko ponašanje se objašnjava preko kategorija: žrtva, nasilnik, posmatrač; oni koji pružaju otpor i oslobodioci - koje se povezuju sa događanjima iz školskog okruženja. Sa učenicima se diskutuje u ovim kategorijama. Diskutuje se o tome zašto se viktimizacija povezuje sa stereotipima i predrasudama. Naglašava se uloga medija i poziva na Deklaraciju o ljudskim pravima UN-a.
- Nasilje se razmatra i u kontekstu vršnjačkog nasilja u školi. Povezujući termine sa svakodnevnim ponašanjem, učenici osveščuju da se istorija dešava i u učionici; odnosno da nije važno okruženje u kojem se zločin pojavljuje, već da li se on desio ili nije.
- Posmatrači nasilja se definišu kao neko ko svojim nereagovanjem podržava nasilje, ali može postati i njegova žrtva.
- Reči Alberta Ajnštajna se koriste kao jedan od podsticaja za diskusiju kada se identifikuju primeri vršnjačkog nasilja iz školskog dvorišta.
- Oni koji pružaju otpor mogu to raditi na fizički ili duhovan način; kao primer se daje otpor u Danskoj za vreme holokausta.
- Oslobodioci se posmatraju sa stanovišta osobina koje imaju i međusobno se upoređuju heroji iz različitih perioda, bilo da su u pitanju pojedinci ili grupe.

²⁵ Za celu verziju programa rada pogledati veb-stranu [Teaching the Holocaust and other sensitive events in history](#) [The diagram used in the teaching model](#).

Primer 4: Plan nastavne jedinice

Naziv: **Multietnička zajednica – moj dom!**
Izvor: Adaptiran prilog *Richard Oakes Peters, Ed.D. / US (1999)*
http: www.eduref.org/cgi-bin/lessons.cgi/Social_Studies/Multicultural_Education

Uzrast: stariji osnovci
Predmeti: tematski pristup
Trajanje: 5-9 školskih časova

Kratak opis aktivnosti: Učenici/e istražuju multikulturalni karakter svoje lokalne zajednice koristeći dostupne resurse kao što su: ljudi, značajne lokacije, događaji, materijalna dobra i dr.

Ciljevi. Kroz ovaj tematski blok učenici/e će:

- 1) upoznati kulturnu/etničku različitost lokalne zajednice (nekad i sad)
- 2) opisati doprinose koje su pripadnici svake od kultura (etničkih grupa) dale na polju ekonomskog, političkog i socijalnog razvoja lokalne zajednice
- 3) upoznati specifičnosti životnog stila različitih kultura (etničkih grupa) prisutnih u lokalnoj zajednici
- 4) razumeti vrednosti likovnih umetnosti, književnosti i muzike svake kulture (etničke grupe) koja postoji u lokalnoj zajednici
- 5) postati svesni vrste i kvaliteta svakodnevnih odnosa (na ekonomskom, političkom i socijalnom polju) između različitih kultura (etničkih grupa).

Materijal i resursi koji su potrebni

- Filmovi koji prikazuju životne stilove različitih kultura (etničkih grupa)
- Diskovi ili audio-trake sa muzikom različitih kultura (etničkih grupa)
- Posete najbližim muzejima, bibliotekama i kulturnim manifestacijama
- Gostovanja predavača (javne i kulturne ličnosti, roditelji i sl.) na školskim časovima (tribinama)
- Saradnja sa stručnjacima iz lokalne zajednice, kao mentorima u učeničkom timskom istraživanju konkretnih tema
- Inicijalni spisak literature iz različitih izvora (i kulturalnih perspektiva) o razvoju lokalne zajednice
- Inicijalna zbirka materijala (novi i stari novinski članci i mape, fotografije, kopije ključnih istorijskih dokumenata i sl.)

Postupak (proces):

Koristeći različite časove (istorija, geografija, maternji i drugi jezik, matematika, muzička i likovna kultura, tehničko obrazovanje itd.), kroz kombinaciju individualnog i timskog rada (multietničke grupe 3-7), učenici će dobiti zadatke da u istom vremenskom periodu:

- 1) naprave mape koje prikazuju nekadašnji i sadašnji multietnički sastav lokalne zajednice i geografske oblasti (kontinent, država, region) odakle potiču pojedine etničke grupe (časovi geografije);
- 2) napišu esej o nekom aspektu života ili razvoju lokalne zajednice - sa fokusom na značajne osobe, lokacije ili događaje (biraju predmeti);
- 3) naprave audiovizuelnu prezentaciju (film, performans i sl.) neke određene kulture/etničke grupe (prezentacija treba da obuhvata likovnu umetnost, književnost i muziku);
- 4) realizuju intervju sa osobama koje važe za „lokalne hroničare“, a zatim napišu kratak novinski članak o nekom događaju iz prošlosti lokalne zajednice koji je doneo važnu novinu ili izmenio neki aspekt života u njoj (časovi istorije);
- 5) u saradnji s mentorom napišu izveštaj o nekom aspektu ekonomskog, političkog i socijalnog razvoja lokalne zajednice, koristeći numeričke podatke, tabelarne i grafičke prikaze trendova itd. (časovi društvenih nauka i matematike);
- 6) u saradnji s mentorom osmisle i realizuju anketu sa stanovnicima lokalne zajednice o „dobrim i lošim“ stranama zajedničkog života i prezentuju rezultate vršnjacima (časovi društvenih nauka);
- 7) nacrtaju (ili napišu pismo nastavnicima, direktoru škole i sl.) kako treba da izgleda idealna multietnička škola ili kako njihova škola može postati bolja (vannastavna aktivnost ili mali školski projekat - videti sliku ispod)
- 8) naprave školski pano ili osmisle školsku predstavu pod nazivom *Multietnička zajednica – moj dom!*

Slika: Crtež idealne škole (petogodišnja Mitamura Ayako, Japan)

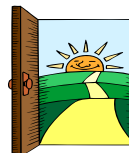

Idealna škola prema crtežima dece iz Afrike i Japana ("[The Ideal School As Drawn by African & Japanese Children](#)") je projekat koji je sponzorisalo Ministarstvo spoljnih poslova Japana i UNICEF Japan (jul 2005).

Petogodišnja **Mitamura Ayako** iz Japana nacrtala je dvoslojnu "torta školu" koja plove po nebu.

"Moj san je škola u koju možeš slobodno da dođeš i iz nje da odeš u nebo ili u more. Moja idealna škola je mesto gde deca iz celog sveta mogu da uče zajedno."

SRBIJA, IZAZOVI I OSLONCI ZA INTERKULTURALNO OBRAZOVANJE

Srbija je višenacionalna zajednica²⁶ u kojoj različite nacije žive na istom prostoru i u kojoj se svaka od njih može naći u poziciji većine ili manjine, u zavisnosti od teritorijalnog i političkog okvira. U Srbiji do sada nije bilo neke široko prihvaćene strategije za podsticanje interkulturalnih vrednosti i principa. Naš obrazovni sistem ne obezbeđuje interkulturalnost i dijalog među različitim etničkim grupama i kulturama, već bi se pre moglo reći da podržava paralelno egzistiranje različitih kultura, čija saradnja i komunikacija nije strateški postavljena.

Bolno iskustvo rata na teritoriji bivše Jugoslavije i činjenica da su nacionalizam, ksenofobija i diskriminacija u dužem periodu bili socijalno poželjni i podsticani modeli mišljenja i ponašanja, doveli su do etničkog animoziteta i netolerancije među ljudima u Srbiji. Mladi su često bili manipulisani od strane političkih predstavnika etničkih zajednica u funkciji promovisanja nacionalizma i učestvovanja u konfliktima sa drugim etničkim grupama. Zato ne iznenađuju rezultati istraživanja o postojanju velike socijalne distance među studentima različitih etničkih grupa.²⁷ Jedan od mogućih razloga zbog kojeg kod mladih još uvek dominiraju negativni stavovi prema drugima (posebno „komšijskim“ etničkim grupama) jeste činjenica da im kultura i dobri običaji suseda nisu dovoljno poznati. Postoji i problem nedovoljnog i (ili) iskrivljenog poznavanja istorije i kulture sopstvenog naroda, kao i tradicije povezanosti i saradnje sa drugim etničkim zajednicama. To stanje je pothranjivano kroz obrazovni sistem, medije, dominantnu izdavačku delatnost devedesetih itd.

Za razvoj demokratije je važno da mladi izoštre sliku društva u kojem žive ljudi različitog etničkog porekla i da prepoznaju prednosti i kvalitete života u multietničkom okruženju. Sveobuhvatna reforma obrazovanja 2001-2004. za ključne strateške ciljeve postavila je demokratizaciju obrazovanja, obrazovanje za demokratiju i građansko društvo i obrazovanje manjina. Koncipirana kao **Kvalitetno obrazovanje za sve**²⁸, reforma obrazovanje definiše se i kao oruđe socijalnog i ekonomskog napretka, pomirenja, socijalne kohezije i integracije.

²⁶ Etnička struktura stanovništva Srbije (ne računajući Kosovo i Metohiju) prema popisu iz 2002: 82,86% populacije su Srbi, 3,91% Mađari, 1,82% Bošnjaci, 1,44% Romi, 0,94% Hrvati, 0,82% Albanci, 0,79% Slovaci, 0,53% Vlasi, 0,46% Rumuni, 0,27% Bugari i ostali (<http://www.arhiva.srbija.sr.gov.yu>).

²⁷ Istraživanje koje je *Strategic Marketing* sproveo 2004. na Univerzitetu u Beogradu, Novom Sadu, Nišu i Kragujevcu pokazalo je da postoji velika socijalna distanca među studentima.

Npr: 70% studenata u Srbiji ne bi delilo sobu sa Albancima a 63% sa Romima, a veliki broj među njima bi prihvatio da deli sobu sa studentima iz Makedonije (75%) i Slovenije (70%). Ako imamo u vidu podatak Udruženja studenata da 68% studenata pre upisa na fakultet nije nikada putovalo izvan Srbije, jasno je da su ovakvi stavovi nastali pod uticajem trenutne političke propagande, a ne na osnovu ličnog iskustva iz neposrednog kontakta sa susednim etničkim zajednicama.

U toku 2004. animozitet između mladih na teritoriji Srbije, a posebno u Sandžaku, pokazuje se kroz (samo)izolaciju etničkih grupa (npr. odvojena mesta za zabavu i povećanje broja incidenata na sportskim susretima). Srpsko-mađarski odnosi su ključni multietnički odnosi za stabilnost Vojvodine, pa je serija etnički zasnovanih incidenata ove odnose učinila temom kojom su se bavili najviši organi državne vlasti, ali i evropske i svetske organizacije i institucije. www.cdcs.org.yu/docs/etnicki_vojv.doc

U poređenju sa 2004. u toku 2005. u Vojvodini su ublaženi incidenti koji su etnički motivisani, ali su pogoršani u drugim delovima Srbije. Oni se javljaju obično u obliku antisemitskih, antimuslimanskih grafita ili fizičkih napada na Rome, kako se kaže u izveštaju HRW (Human Rights Watch), uz naglasak da je kažnjavanje nasilja bilo blago. I ovih dana smo svedoci niza incidenata na nacionalnoj osnovi, što ukazuje na nestabilnost ovog područja i zahteva sistematski i strateški pristup rešavanju ovog problema.

²⁸ Ministarstvo prosvete i sporta Republike Srbije: *Kvalitetno obrazovanje za sve: Put ka razvijenom društvu*, Beograd (2002)

Ipak, interkulturalno obrazovanje u Srbiji još nije postalo integralni deo opšteg školskog programa, već su pojedini sadržaji, koncepti ili teme različitih kultura dodati kurikulumu tako da se ne menja njegova postojeća struktura.

Obrazovanje o svetskim kulturama, religijama i tradiciji uključeno je u kurikulum kao deo školskih predmeta (istorija, geografija, književnost, strani jezici, muzička i likovna umetnost). Umetničke škole (likovne i muzičke) uključuju u svoj školski kurikulum umetnička iskustva iz različitih delova sveta. Na časovima književnosti se obrađuju tekstovi pisaca nacionalnih kulturnih manjina.

Organizovanje nastave na maternjem jeziku i mogućnost da se „uči jezik zajednice“ (kada većinska grupa uči jezik manjina), predstavljaju značajan doprinos interkulturalnom razumevanju i ostvarivanju ljudskih prava manjinskih grupa. Kada je u pitanju jezik nastave, važno je istaći da je kod nas zakonom predviđeno da se nastava realizuje na srpskom jeziku; u područjima gde žive nacionalne manjine može se realizovati i na jeziku nacionalne manjine na svim nivoima obrazovanja, na osnovu zahteva i dostupnosti nastavnog kadra. Tako, na predškolskom, osnovnom i srednjem nivou obrazovanja (a delimično i u višem i visokom obrazovanju), kompletna nastava postoji na albanskom, mađarskom, slovačkom, rumunskom, rusinskom i hrvatskom jeziku. Izborna nastava maternjeg jezika organizuje se na bugarskom i romskom jeziku u više osnovnih škola.

PRAVNI OKVIR

Interkulturalno obrazovanje u Republici Srbiji ima svoje pravne oslonce u međunarodnim instrumentima i nacionalnom zakonodavstvu. Izdvojicemo samo osnovne pravne instrumente Republike Srbije kojima se uvažava multietnički karakter našeg društva i koji mogu da budu osnov za razvoj interkulturalnog obrazovanja:

- *Ustav Republike Srbije (2006)*
- *Savezni Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina (2002)*
- *Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja (2003, 2004)*

SMERNICE, STRATEGIJE I AKCIONI PLANOVI

- Sveobuhvatna analiza sistema osnovnog obrazovanja u SRJ, Unicef, Beograd (2001)
- Kvalitetno obrazovanje za sve – put ka razvijenom društvu, MPS, Beograd (2002)
- Strategija za smanjenje siromaštva, Vlada Republike Srbije, Beograd (2003)
- Kvalitetno obrazovanje za sve – izazovi reforme obrazovanja u Srbiji, MPS, Beograd (2004)
- Akcioni plan Dekade integracije Roma, Vlada Republike Srbije (2005-2015)
- Jedinastveni akcioni plan za unapređivanje obrazovanja Roma, JAP, Beograd (2005)

Da bi se obezbedilo obrazovanje za razvijen i održiv način zajedničkog života u multikulturalnom društvu, potrebno je da obrazovni sistem uključi interkulturalnu perspektivu u obrazovanje svih, a ne samo manjina. Takođe, nije dovoljno samo bavljenje lekcijama ili vannastavnim aktivnostima čiji je cilj poznavanje kulturne specifičnosti jedne zajednice. Neophodno je razviti programe za integraciju interkulturalne perspektive u sveukupni školski život. Programi treba da obuhvate različite predmete, vannastavne aktivnosti, školski etos i otvaranje škole prema zajednici. Ovakvo sistematsko uključivanje interkulturalnosti u obrazovni sistem

(interkulturalna reforma obrazovanja) podrazumeva pre svega davanje sistematske podrške nastavnicima i školama za primenu i praćenje odgovarajućih programa.

Obuka nastavnika za rad sa različitim grupama još uvek nije sistemski organizovana ni obavezna i ona se po pravilu svodi na malobrojne programe koje u škole donose nevladine organizacije. Obrazovni sistem i škole ne prepoznaju vrednost ovih programa jer oni nemaju nikakvu ulogu u kriterijumima prilikom zapošljavanja ili ocenjivanja nastavnika.

Uprkos činjenici da bi upravljanje različitostima trebalo da bude shvaćeno kao suštinska veština nastavničke profesije, ni nastavnici nisu do sada pokazali naročitu potrebu za tom vrstom obuke. Prilikom izbora akreditovanih programa, nastavnici daju prednost usko stručnim znanjima ili tehničkim veštinama potrebnim za podučavanje u njihovom predmetu, a zanemaruju veštine koje jačaju njihovu interkulturalnu kompetentnost i sposobnost da zajedno žive i deluju u društvu u kojem postoje različitosti.

Obrazovanje za život u multietničkoj zajednici, i uopšte za život u svetu različitosti, trebalo bi da bude uključeno u nastavne programe studija na nastavničkim fakultetima kao deo reforme visokog obrazovanja u okviru Bolonjskog procesa. Odgovarajući trening za obrazovanje za različitost koji će obavezno obuhvatiti sve nastavnike, a ne samo one iz regija u kojima ima više različitih populacionih grupa, trebalo bi da bude deo nacionalne strategije/kurikuluma.

II DEO

Kriterijumi, indikatori i primeri dobre prakse

Autorke
Radmila Gošović
Milena Jerotijević
Snježana Mrše

Posebni doprinosi
Lokalni timovi iz
Niša, Bujanovca, Preševa, Vranja,
Dimitrovgrada, Beograda i Novog Pazara koje
su koordinirali
Gordana Džigić, Gafur Hiseni, Evgenija
Jokanović i Nevresa Skarep

UVOD

U ovom delu vodiča ponuđeni su:

- **kriterijumi i indikatori kvaliteta (dobre prakse)** po odabranim oblastima, uz koje su dati i kratki primeri (ilustracije)
- početna **mala zbirka ideja za unapređenje obrazovne prakse**, u kojoj se mogu naći opisi nekoliko celovitih primera dobre prakse (iz naših i nekih stranih škola) kao predlozi postupaka koji mogu biti isprobani u praksi.

Pod **kriterijumima** kvaliteta (dobre prakse) podrazumevamo pedagoški relevantne aspekte rada škola u datoj oblasti koji ukazuju na neka važna svojstva, dimenzije ili karakteristike:

(a) uslova u kojima se realizuje obrazovanje (materijalni, tehnički, prostorni, kvalitet nastavnih sredstava itd.)

(b) obrazovnih procesa

(c) rezultata (sadržaj i svojstva znanja, veština i dr.)

Kriterijumi su neophodni da bi se rad škole odvijao na kvalitetan način i sa zadovoljavajućim efektima.

Pod **indikatorima** kvaliteta (dobre prakse) podrazumevamo vidljive pokazatelje prisutnosti nekog relevantnog aspekta rada škola (kriterijuma). Na osnovu indikatora se može meriti i procenjivati stanje u datoj oblasti ili ostvarenost nekog ishoda (promene).

Ukupna školska praksa podeljena je na **5 oblasti** koje su od posebne važnosti za uvođenje interkulturalnog obrazovanja u naše škole i za njegovo unapređivanje:

1. Politika škole

Činjenica je da je naš obrazovni sistem još uvek strogo centralizovan i da se nastavnici i učenici često smatraju samo „primaocima lekcija i zadataka“. Zbog toga je položaj naših škola inferioran u poređenju sa mnoštvom školskih inicijativa koje se javljaju u obrazovnim sistemima u kojima postoji visok stepen autonomije škola i nastavnika. Ipak, neka sistemski rešenja u našem obrazovanju (npr. uvođenje školskog razvojnog planiranja i sl.) otvaraju prostor za školske inicijative čiji su ciljevi: podsticanje i (ili) praćenje novih programa, kvaliteta rada nastavnika, atmosfere u učionici i školi kao celini, i postavljanje specifičnih stateških ciljeva (politika škole) u okviru pojedinačnih školskih kurikuluma.

2. Nastava, učenje i ocenjivanje

Budući da formalno obrazovanje nije više jedini izvor znanja, ono se suočava sa sve većim pritiskom da razvija efikasnije i privlačnije oblike učenja. Inovativne metode nastave i učenja biće odlučujući faktori kojima će se obezbediti motivisanost učenika.

Znanja potrebna za život u modernom demokratskom i multikulturalnom društvu postaju sve kompleksnija, te se načini učenja koji se neguju u tradicionalnoj školi moraju zameniti novim oblicima (iskustveno, kooperativno, kontekstualno, individualizovano itd.) koji su osetljivi za složenost lokalne i šire društvene zajednice.

3. Školska klima (etos)

Školu ne karakterišu samo akademska postignuća njenih učenika/ca već i manje opipljivi aspekti kao što su: odnosi zaposlenih i đaka, model upravljanja (eksplicitno ili implicitno prisutan), nivo saradnje među nastavnicima, stepen razumevanja i podrške koja se pruža „teškoj deci“ i nedovoljno uspešnim đacima itd.

Nesumnjivo je da su akademska postignuća ključna za određenje budućeg napredovanja učenika, ali diskretan aspekt školskog života kakav je školska klima/etos deca često upamte i on ima snažan uticaj na njihove kasnije izbore, prioritete i vrednosti. Zbog toga škola treba da bude mnogo svesnija (skrivenih) poruka koje deca prime i da vodi računa da li je neka od tih poruka u sukobu s onim što se podučava (npr. u lekcijama o demokratiji).

4. Stručno usavršavanje nastavnika

Uspešnost realizacije interkulturalnog obrazovanja u školama u velikoj meri će zavistiti od znanja i umešnosti nastavnika i nastavnica. Stručno usavršavanje za interkulturalno obrazovanje treba da omogući nastavnicima da razviju 4 vida kompetencija (prema Banksu): poznavanje karakteristika učenika/ca, detaljno i fleksibilno poznavanje predmeta/sadržaja, veštinu upravljanja odeljenjem i svest o etici sopstvene profesije (pedagogije).

Nastavnik/ca treba da je u stanju da preispituje postojeću školsku praksu i koncept učenja i znanja na kojem ta praksa počiva, te da predlaže i uvodi novine za unapređenje škole i obrazovanja.

5. Saradnja škole sa lokalnom i širom zajednicom

U uslovima opštih promena u modernom pristupu obrazovanju drastično se menja sredina za učenje uopšte, a posebno za učenje za život u demokratiji i upravljanje različitostima. Pored učionice, ona obuhvata čitavu školu, lokalnu i širu zajednicu. Učenje za interkulturalnost se obavlja u raznim formalnim i neformalnim sredinama i zahteva koordinaciju i saradnju relevantnih institucija i organizacija u zajednici.

II DEO: Oblast 1

**Interkulturalnost i
POLITIKA ŠKOLE**

KRITERIJUMI I INDIKATORI DOBRE PRAKSE

OBLAST 1: POLITIKA ŠKOLE		
KRITERIJUMI	INDIKATORI/POKAZATELJI	VERIFIKATORI I ILUSTRACIJE
1. Interkulturalne vrednosti i principi zastupljeni su u svim relevantnim segmentima politike škole	1.1. Sva dokumenta kojima se definiše politika škole sadrže delove koji se bave promocijom, primenom i razvojem interkulturalnih vrednosti i principa (ili postoji poseban plan koji to obuhvata)	<u>Verifikator</u> : školski razvojni plan (ŠRP), pravilnici, godišnji plan rada škole, plan rada saveta roditelja, plan rada đачkog parlamenta itd. <u>Ilustracija</u> : 1. U svakom od pomenutih dokumenata postoji odeljak koji se odnosi na planiranje škole u oblasti interkulturalnog obrazovanja. 2. Školski razvojni plan kao jedan od ciljeva navodi uvođenje interkulturalnog obrazovanja kroz tematsku nastavu (za predmete kao što su: književnost, istorija, umetnosti u V razredu osnovne škole)
	1.2. Kriterijumi za formiranje različitih školskih tela uključuju i uvažavanje principa multietničke ravnopravnosti	<u>Verifikator</u> : kriterijumi i preporuke o formiranju školskih tela (interni dokument); spisak i etnička struktura svih etničkih tela <u>Ilustracija</u> : 1. preporuka školskog odbora da u školskim telima budu zastupljeni predstavnici svih (ili većine) etničkih grupa prisutnih u školi 2. odluka saveta roditelja o meri afirmativne akcije za romske roditelje (U školi koja ima značajan broj romske dece savet roditelja je doneo odluku o proširenju broja članova saveta uključivanjem još dva roditelja romske nacionalnosti.)
	1.3. Škola ima programe/projekte koji obezbeđuju ravnopravan tretman kultura svih etničkih zajednica kojima učenici pripadaju i promovišu svetsku kulturnu baštinu	<u>Verifikator</u> : školski kalendar, odeljci o interkulturalnom obrazovanju u ŠRP-u, godišnjem planu škole i delu školskog programa koji se definiše na nivou škole <u>Ilustracija</u> : • Školski kalendar uzima u obzir datume koji imaju kulturni i religijski značaj za različite grupe. • Škola organizuje kviz učenika VII i VIII razreda na temu <i>Poznavanje kultura evropskih naroda</i> .

VODIČ ZA UNAPREĐENJE INTERKULTURALNOG OBRAZOVANJA

	1.4. Školska dokumenta, programi i aktivnosti su usklađeni sa međunarodnim i nacionalnim standardima etničke ravnopravnosti i interkulturalnog obrazovanja	<p><u>Verifikatori:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Ključna školska dokumenta se pozivaju na relevantne međunarodne konvencije i deklaracije i nacionalna zakonska i podzakonska dokumenta. • U školskim dokumentima, koji se odnose na programe i planove aktivnosti škole, eksplicirani su principi i/ili standardi na osnovu kojih se osigurava etnička ravnopravnost.
	1.5. Škola ima i sistematski primenjuje mehanizme/procedure za sprečavanje diskriminacije i prati njihovu primenu	<p><u>Verifikatori:</u> pravilnik o sprečavanju diskriminacije; procedura za prigovaranje na diskriminaciju roditelja i učenika; evidencija o prijavljenim slučajevima diskriminacije i načinima njihovog rešavanja; izveštaj nastavničkom veću i školskom odboru o stanju na polju etničke ravnopravnosti u školi i uspešnosti preduzetih mera; usvojene preporuke za unapređenje etničke ravnopravnosti</p>
	1.6. U školi postoji plan stručnog usavršavanja nastavnika u oblasti interkulturalnosti	<p><u>Verifikator:</u> Deo o stručnom usavršavanju nalazi se u školskom razvojnom planu i godišnjem planu rada škole.</p>
	1.7. Škola ima plan i razvijene mehanizme za širenje interkulturalnih vrednosti u lokalnoj zajednici	<p><u>Verifikator:</u> odeljci o interkulturalnom obrazovanju u SRP-u, godišnjem planu rada i projektima koji su razvijeni na nivou škole</p> <p><u>Ilustracija:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Škola organizuje javno zagovaranje i učeničke kampanje za osnivanje fonda za finansijsku podršku školovanju socijalno ugrožene romske dece (u skladu sa Strategijom za smanjenje siromaštva u Republici Srbiji). • Đački parlament realizuje projekat multikulturalnosti pod nazivom: <i>Prošetaj gradom, upoznaj svet (niz javnih manifestacija)</i>.
	1.8. Škola u okviru svog budžeta planira i stavke za programe interkulturalnog obrazovanja i traži finansijska sredstva za njihovu realizaciju	<p><u>Verifikator:</u> školski budžet i prijave na konkurse za dodelu grantova projektima iz oblasti interkulturalnosti</p> <p><u>Ilustracija:</u> Škola je, zajedno sa lokalnom NVO <i>Slovačka obrazovna inicijativa</i>, napisala predlog projekta za unapređenje interkulturalnog obrazovanja u lokalnoj zajednici i prijavila se na konkurs za dodelu grantova kod Unicefa (i/ili MPS, lokalne samouprave ili nekog drugog domaćeg/stranog donatora).</p>
2. Obrazovanje je jednako	2.1. U školi se primenjuju posebne mere i aktivnosti za uključivanje dece iz obrazovno ugroženih etničkih zajednica i uopšte dece iz kategorije ranjivih grupa u obrazovni sistem (mere afirmativne akcije)	<p><u>Verifikator:</u> dokument o merama afirmativne akcije koje se sprovode na nivou škole</p> <p><u>Ilustracija:</u> Romska deca su upisana u 1. razred osnovne škole, bez obzira da li poseduju sva potrebna dokumenta (npr. izvod iz matične knjige rođenih, prijava stana i sl.)</p>

VODIČ ZA UNAPREĐENJE INTERKULTURALNOG OBRAZOVANJA

dostupno za sve etničke zajednice	2.2. U školi se primenjuju posebne mere i aktivnosti za unapređivanje obrazovanja (i smanjenje odustajanja od školovanja) dece iz obrazovno ugroženih etničkih zajednica	<p><u>Verifikator:</u> dokumenti (planovi, izveštaji) o merama koje se sprovode radi unapređivanja obrazovanja dece iz obrazovno ugroženih etničkih zajednica</p> <p><u>Ilustracija:</u> U školi je uveden program <i>romski asitent</i> kao podrška obrazovanju romske dece.</p>
	2.3. Škola organizuje nastavu na maternjem jeziku i jeziku društvene sredine (sa elementima nacionalne kulture) za sve učenike i u skladu sa zakonom	<p><u>Verifikator:</u> podaci o organizovanju i realizovanju nastave izbornog predmeta <i>maternji jezik sa elementima nacionalne kulture</i> za učenike koji su se za to opredelili</p> <p><u>Ilustracija:</u> U osnovnoj školi, u kojoj se izvodi nastava na srpskom jeziku, realizovani su časovi <i>maternjeg jezika sa elementima nacionalne kulture</i> za svih 17 učenika albanske nacionalnosti koji su se za to opredelili.</p>
3. Škola stalno unapređuje svoju politiku interkulturalnosti i dostupnosti kvalitetnog obrazovanja svim etničkim zajednicama	3.1. U školi postoje mehanizmi za praćenje realizacije interkulturalne obrazovne politike	<p><u>Verifikator:</u> plan praćenja realizacije interkulturalne obrazovne politike na različitim školskim nivoima sa preciziranim kriterijumima i indikatorima praćenja, vremenskom dinamikom i odgovornim osobama/telima</p>
	3.2. Škola evaluira i donosi redovne preporuke za unapređivanje interkulturalnosti i dostupnosti obrazovanja	<p><u>Verifikator:</u> evaluacioni izveštaj sa preporukama</p> <p><u>Ilustracija:</u> U okviru redovne samoevaluacije, škola je procenila kvalitet realizovanih programa interkulturalnog obrazovanja (koristeći kriterijume i indikatore iz ovog vodiča) i, na osnovu dobijenih podataka, zaključila da u narednoj školskoj godini treba da:</p> <ul style="list-style-type: none"> a) proširi teme interkulturalnosti u redovnoj nastavi na predmete geografija, matemematika i likovna umetnost b) vannastavne aktivnosti, koje su pokazale da doprinose unapređenju interkulturalne osetljivosti kod učenika, realizuje u saradnji sa drugim školama u lokalnoj zajednici.
	3.4. ŠRP se jedanput godišnje unapređuje u skladu sa preporukama proisteklim iz evaluacije interkulturalnosti i dostupnosti obrazovanja	<p><u>Verifikator:</u> aneks na odeljak u ŠRP-u koji se odnosi na interkulturalno obrazovanje i koji sadrži mere za njegovo unapređivanje</p> <p><u>Ilustracija:</u> v. primer broj 1 ispod table</p>
	3.5. Škola koristi kriterijume i procedure za prepoznavanje i izbor programa koji u najvećoj meri doprinose unapređenju interkulturalnog obrazovanja	<p><u>Verifikator:</u> spisak kriterijuma i opis procedura koje škola koristi u proceni kvaliteta programa iz oblasti interkulturalnog obrazovanja</p> <p><u>Ilustracija:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • škola je raspisala interni konkurs za najbolje planove časa za interkulturalno obrazovanje • formirala je tim od 5 učiteljica • tim je, na osnovu kriterijuma i indikatora datih u vodiču (odeljak Nastava i učenje), ocenio sve prikupljene planove • tim je napravio selekciju planova i najbolje preporučuje svim učiteljima za primenu u narednoj školskoj godini

PRIMERI IZ ŠKOLSKE PRAKSE

OBLAST 1
POLITIKA ŠKOLE

Primer 1

IZVOD IZ ŠKOLSKOG RAZVOJNOG PLANA
(Osnovna škola "Nikola Tesla", BANATSKO KARAĐORĐEVO)

„U NAŠOJ RAZLIČITOSTI JE NAŠE BOGATSTVO“

POTREBE I PRIORITETI

Na osnovu izloženih potreba **prioriteti naše škole** su:

1. **negovanje tradicije i kulture kod učenika**, razmena kulturnih specifičnosti između učenika različitih etničkih grupa (srpska, mađarska, romska), bolje međusobno upoznavanje kroz razne vidove vannastavnih aktivnosti i sadržaja pojedinih nastavnih predmeta
2. **poboljšanje školske klime radom na razvijanju humanosti i empatičnosti** organizovanjem akcija pomoći dece i škole ugroženim kategorijama učenika i stanovništva uopšte (usmeravanje energije učenika na prave ljudske vrednosti, uz veće angažovanje odeljenskih starešina);
3. zbog veoma stereotipnog načina rada nastavnika, potrebno je **intenzivirati edukaciju nastavnika za primenu savremenih metoda i oblika rada** u skladu sa potrebama učenika; dakle, poboljšati kvalitet nastave.

RAZVOJNI CILJEVI:

1. NEGOVANJE TRADICIJE I KULTURE KOD UČENIKA
2. POBOLJŠANJE ŠKOLSKE KLIME U DUHU HUMANOSTI I EMPATIČNOSTI
3. PODIZANJE KVALITETA NASTAVE UVOĐENJEM SAVREMENIH METODA, OBLIKA RADA I NASTAVNIH SREDSTAVA

1. NEGOVANJE TRADICIJE I KULTURE KOD UČENIKA

Među našim školama ne postoji dovoljna povezanost. Matična škola u Banatskom Karađorđevu nema čvrstu vezu sa svojim izdvojenim odeljenjima u Česteregu i Tordi. Torda je najslabije povezana sa okolnim selima (uticaj lokacije i homogenosti stanovništva). Zbog postojanja jezičke barijere ne ostvaruje se kulturna saradnja (priredbe, manifestacije), nemoguć je rad stručnih aktiva, nastavni programi su različiti. Pri obradi nastavnih jedinica nedovoljna pažnja se obraća na mogućnost negovanja tradicije i kulture (maternji jezik, priroda i društvo, istorija). Učenici nedovoljno poznaju kulturu svog naroda, opada nivo kulture ponašanja, nedovoljno se poznaju tradicija i kultura susednih mesta, nije dovoljna iskorišćenost ispoljavanja specifičnosti običaja romskog naroda.

Razmena kulturnih dobara između Mađara (Torda), Roma (Torda i Čestereg) i Srba (Ban. Karađorđevo i Čestereg) obogatila bi duhovni, kulturni i obrazovni razvoj ličnosti naših učenika. Specifičan mentalitet ljudi u Ban. Karađorđevu, kao i u Česteregu, mogao bi se iskoristiti za negovanje i upoznavanje različitih običaja. Deca bi se od ranog uzrasta učila toleranciji i uvažavanju različitih kultura i različitosti ličnosti. Zbog specifičnosti vere, kulture i obrazovanja Mađara, bilo bi korisno razvijati nacionalne običaje i tradiciju i u okviru škole kao pojedinačne ustanove i na nivou sve tri škole, kao dela jedne celine.

SPECIFIČNI CILJEVI:

- 1.1. obogaćivanje nastave i vannastavnih aktivnosti elementima tradicije i kulture
- 1.2. razvijanje duha pripadnosti, međusobno poštovanje individualnosti i tolerancija različitosti kod učenika tri škole i
- 1.3. podsticanje lokalne zajednice na zajedničke kulturne aktivnosti.

Mere i aktivnosti

1.1. Obogaćivanje nastave i vannastavnih aktivnosti elementima tradicije i kulture

Aktivnosti	Učesnici	Vreme realizacije
✓ u okviru nastave likovne kulture: Izučavanje narodnih rukotvorina, nošnji i ćilima različitih sociokulturnih sredina (ilustrovati nastavnu jedinicu <i>Ornament</i> u petom razredu)	nastavnik likovne kulture	po rasporedu plana i programa
✓ u okviru nastavne jedinice <i>Vizuelna metaforika</i> : Analiza heraldičkih motiva različitih naroda (osmi razred)	nastavnik likovne kulture	po rasporedu plana i programa
✓ obrada pesme «Ciganin hvali svoga konja» na romskom jeziku	učitelj, deca romske nacionalnosti	po rasporedu plana i programa
✓ «Ciganski slavuj», obrada pesme uz osvrt na specifičnosti romskog života	učitelj, deca romske nacionalnosti	po rasporedu plana i programa
✓ obrada teme: <i>Stanovništvo SCG – nacionalne manjine</i> uz korišćenje dijabrojektora (posmatranje, ilustracije, zanimljivosti), u okviru predmeta poznavanje društva	učitelji	po rasporedu plana i programa
✓ muzički kviz (kompozicije različitih kultura s akcentom na izvornim pesmama)	učitelji	po rasporedu plana i programa
✓ nastavna jedinica <i>Stanovništvo Srbije</i> (nacionalna obeležja stanovnika Srbije: nošnja, jezik i običaji – korišćenje slika, kasete i dijaslika za ilustrovanje kulturalnih različitosti) u okviru predmeta priroda i društvo	učitelji	po rasporedu plana i programa
✓ obrada nastavne jedinice <i>Likovne konvencije kao mogućnost sporazumevanja – narodne nošnje stanovnika Srbije</i> (kolaž, olovka, novine, prirodni i veštački materijali)	učitelji	po rasporedu plana i programa
✓ održavanje predmeta <i>Narodna tradicija</i> (u svim školama)	učitelji	tokom sve 3 godine

1.2. Razvijanje duha pripadnosti, međusobno poštovanje individualnosti i tolerancija različitosti kod učenika tri škole

Aktivnosti	Učesnici	Vreme realizacije
✓ organizovanje priredbi (Sv. Sava, Vidovdan, Uskrs: praznici i običaji – sličnosti i razlike)	nast. srpskog jezika, muzičke kulture, stručni saradnik	svake godine u vreme praznika
✓ učestvovanje na prodajnim izložbama učeničkih radova (promovisanje dečjih radova)	članovi likovne i etnosekcije	uoči praznika (Božić, Uskrs)
✓ druženje učenika iz različitih škola (Karađorđevačka prela, Torđanski dani, Sv. Sava, Ispračaj osmog razreda u Tordi, Uskrs)	učenici svih škola	januar, februar, mart, april, jun
	učitelji	septembar 2005.

VODIČ ZA UNAPREĐENJE INTERKULTURALNOG OBRAZOVANJA

✓ organizacija sekcija (etno, ručni rad)	učitelji	jednom godišnje
✓ organizacija takmičenja (Narodna tradicija)	redakcija šk. lista, nast. likovne k., informatike i srpskog jez.	početak u septembru 2005.
✓ obnavljanje školskog lista	članovi likovne i etnosekcije, učenici nižih razreda	tokom školske 2005/2006. godine
✓ uređivanje školske zgrade dečjim radovima	direktor	tokom školske 2005/2006. godine
✓ uspostavljanje saradnje sa Udruženjem Roma	direktor	tokom školske 2005/2006. godine
✓ uspostavljanje saradnje sa KUD-ovima	odeljenske starešine, stručni saradnik	tokom sve 3 godine
✓ pospešivanje saradnje sa roditeljima		

1.3. Podsticanje lokalne zajednice na zajedničke kulturne aktivnosti

Aktivnosti	Učesnici	Vreme realizacije
✓ učešće u organizovanju priredbi (Sv. Sava, Vidovdan, Uskrs: praznici i običaji – sličnosti i razlike)	mesna zajednica	u vreme praznika, svake godine
✓ sponzorisanje prodajnih izložbi učeničkih radova (promovisanje dečjih radova)	sponzori, mesna zajednica	uoči praznika (Božić, Uskrs)
✓ obezbeđivanje uslova za druženje učenika iz različitih škola (Karađorđevačka prela, Torđanski dani, Sv. Sava, Ispraćaj osmog r. u Tordi, Uskrs)	mesna zajednica	januar, februar, mart, april, jun

Imajući u vidu činjenicu da je naša škola organizovana kao matična škola - sa dva izdvojena odeljenja u tri susedna naselja: Karađorđevo, Čestereg i Torda - želimo da se međusobno bolje upoznamo i više saradujemo. Proteklih godina saradnja naših učenika postojala je u smislu druženja na sportskim takmičenjima i kvizovima znanja, pa bismo želeli da se buduća saradnja usmeri na upoznavanje učenika sa tradicijom i kulturom svojih suseda. Naime, školu u Tordi pohađaju učenici mađarske i romske narodnosti, u Česteregu Srbi i Romi, a u Karađorđevu Srbi – kolonisti iz Like.

Obrada sadržaja pojedinih nastavnih predmeta, kao i vannastavnih aktivnosti, koje upoznaju decu sa sličnostima i razlikama tradicije, kulture i vere, doprinela bi boljem razumevanju, toleranciji među učenicima i obogatila bi njihovu ličnost.

Deca različitog etničkog, kulturnog i religioznog porekla učestvovala bi u zajedničkim kreativnim aktivnostima. Takođe, jačala bi sopstveni identitet i identitet grupe kojoj pripadaju.

2. POBOLJŠANJE ŠKOLSKE KLIME U DUHU HUMANOSTI I EMPATIČNOSTI

Humanitarne akcije koje su u proteklom periodu realizovane u našoj školi nailazile su na veoma dobar odziv, kako među učenicima tako i među članovima kolektiva. U akcije prikupljanja sredstava u okviru Dečje nedelje, Crvenog krsta, borbe protiv raka i u nekoliko akcija koje su sprovedene radi prikupljanja pomoći ugroženima (u vidu odevnih predmeta, hrane, sredstava za higijenu, dobrovoljnih priloga u novcu), uključivali su se svi naši učenici i njihovi roditelji.

Duh humanosti (potencijal za realizaciju ovog cilja razvojnog plana) u našoj ustanovi, evidentno, postoji. Međutim, međuljudski odnosi na nivou sve tri škole su na veoma niskom nivou. Kod učenika se ne zapaža osećaj potrebe da se pomogne „drugom u nevolji“.

Kod učenika od najranijeg uzrasta treba razvijati ljubav prema čoveku, što je jedan je od prioritarnih ciljeva vaspitno-obrazovnog procesa uopšte. To će uticati da se kod njih razvije sistem vrednosti u kojem je čovek u prvom planu, bez obzira na nacionalne, kulturološke,

verske, socijalne i druge razlike. Realizacija ovog cilja uticaće na poboljšanje međuljudskih odnosa u školi.

SPECIFIČNI CILJEVI:

- 2.1. Poboljšanje komunikacije između učenika i nastavnika i među učenicima
- 2.2. Razvijanje samostalnosti, individualnosti i tolerancije među učenicima
- 2.3. Jačanje uzajamnog poverenja i podrške između svih aktera školskog života

Mere i aktivnosti

2.1. Poboljšanje komunikacije između učenika i nastavnika i među učenicima

Aktivnosti	Učesnici	Vreme realizacije
✓ ohrabrivanje učenika da ispoljavaju sopstveno mišljenje	odelj. starešine, stručni saradnici, učenici	tokom sve 3 godine
✓ usmeravanje učenika na prave vrednosti (iz različitih izvora: internet, literatura, dečja štampa)	nastavnici, učenici	tokom sve 3 godine
✓ sprovođenje ankete o aktuelnim dešavanjima u školi	stručni saradnik	jednom godišnje

2.2. Razvijanje samostalnosti, individualnosti i tolerancije među učenicima

Aktivnosti	Učesnici	Vreme realizacije
✓ ohrabrivanje učenika da ispoljavaju individualnost	odelj. starešine, stručni saradnici, učenici	tokom sve 3 godine
✓ primena znanja stečenog na seminaru (oblast komunikacija/asertivnost)	nastavnici, stručni sar., učenici	u skladu sa realizacijom seminara
✓ formiranje đачkog parlamenta	odelj. starešine, direktor, učenici	oktobar 2005.g.

2.3. Jačanje uzajamnog poverenja i podrške između svih aktera školskog života

Aktivnosti	Učesnici	Vreme realizacije
✓ pokretanje akcije dobrosusedske pomoći (pomoć starijim komšijama)	direktor, stručni sar., n. građanskog v., veroučitelj, odelj. starešine, učenici	decembar 2005.g.
✓ realizacija zajedničkih akcija sa lokalnom zajednicom (dobrosusedska pomoć)	lovačko društvo, KUD, roditelji, n. biologije, n. fizičkog v., savet roditelja	kontinuirano
✓ korišćenje prostorija za potrebe škole (dom kulture, lovački dom)	mesna zajednica	u vreme svečanosti

U proteklom periodu u našoj školi je sprovedena anketa u kojoj su učenici iskazali svoje mišljenje o postojećim problemima u školi, promenama koje su potrebne i aktivnostima koje bi želeli da se uvedu.

Rezultati ankete su pokazali da učenici žele uređenu školu, drugarske odnose i uspešniju saradnju sa nastavnicima. Nedostaju im dodatne aktivnosti, sport i druženje.

Poboljšanje školske klime imalo bi višestruku korist. Nastavnici i učenici bi imali bolju saradnju, a učenici bi međusobno razvijali drugarstvo i saosećajnost. Prijatna atmosfera u školi uticala bi na zadovoljstvo i povećala bi motivaciju za rad.

3. PODIZANJE KVALITETA NASTAVE UVOĐENJEM SAVREMENIH METODA, OBLIKA RADA I NASTAVNIH SREDSTAVA

Nedostaci u nastavi naše škole su: česta primena metode izlaganje–udžbenik–odgovaranje i frontalnog oblika rada i zapostavljanje diferencirane individualizovane nastave. Nedovoljna je zainteresovanost za primenu savremenih metoda rada sa učenicima. Iz ovoga proizilaze nedovoljna zainteresovanost svih učenika i zapostavljanje učenika koji imaju posebna interesovanja iz određenih predmeta. Dakle, potrebno je osavremeniti nastavu, uvesti nove metode rada i oplemeniti sadržaj nastave kreativnim inovacijama.

SPECIFIČNI CILJEVI:

- 3.1. Podsticanje stručnog usavršavanje nastavnika
- 3.2. Podizanje nivoa aktivnosti učenika uvođenjem interaktivnog oblika nastave
- 3.3. Osavremenjavanje nastave primenom različitih metoda rada

Mere i aktivnosti

3.1. Podsticanje stručnog usavršavanje nastavnika

Aktivnosti	Učesnici	Vreme realizacije
<ul style="list-style-type: none"> • dodatna edukacija (pohađanje seminara) i primena stečenih znanja 	nastavnici	dva puta godišnje
<ul style="list-style-type: none"> • rad stručnih aktiva srodnih nastavnih predmeta 	predmetni nastavnici istih i srodnih predmeta	jednom mesečno
<ul style="list-style-type: none"> • prezentovanje sadržaja seminara sa procenom kvaliteta (na sednicama) 	učesnici seminara	na sednicama nakon seminara
<ul style="list-style-type: none"> • korišćenje raznovrsnih didaktičkih sredstava i obrazovne tehnologije (dijaprojektor, internet) u cilju postizanja veće aktivnosti učenika 	nastavnici fizike, biologije, srpskog j., ruskog j., istorije i razredne nastave	jednom mesečno
<ul style="list-style-type: none"> • uvođenje sportske sekcije 	nastavnik fizičkog v.	septembar 2005. g.
<ul style="list-style-type: none"> • korišćenje dodatne literature (nabavka stručne literature) 	nastavnik srpskog j., bibliotekar	kontinuirano od septembra 2005. g.
<ul style="list-style-type: none"> • nabavka opreme i filmova 	direktor	oktobar 2005. g.

3.2. Podizanje nivoa aktivnosti učenika uvođenjem interaktivnog oblika nastave

Aktivnosti	Učesnici	Vreme realizacije
<ul style="list-style-type: none"> • korišćenje raznovrsnih didaktičkih sredstava i obrazovne tehnologije (dijaprojektor, internet) 	nastavnici	jednom mesečno
<ul style="list-style-type: none"> • obuka za radioničarski rad i uvođenje u nastavu 	odeljenske starešine, učenici	dva puta godišnje
<ul style="list-style-type: none"> • posete pozorišnim i bioskopskim predstavama (dva puta godišnje) 	odeljenske starešine	tokom maja sve tri godine
<ul style="list-style-type: none"> • poseta lokalnim preduzećima (Van Drunen, Mlin, Mala privreda) 	stručni sar., odelj. starešina	

3.3. Osavremenjavanje nastave primenom različitih metoda rada

Aktivnosti	Učesnici	Vreme realizacije
<ul style="list-style-type: none"> korišćenje raznovrsnih didaktičkih sredstava i obrazovne tehnologije (dijaprojektor, internet) 	predmetni nastavnici	tokom školske godine
<ul style="list-style-type: none"> obuka nastavnika opštih predmeta za primenu višefrontalnog načina rada 	nastavnici	tokom školske 2005/06. g.
<ul style="list-style-type: none"> projektovanje edukativnih filmova (nabavka opreme i filmova) 	nastavnici	dva puta godišnje

EVALUACIJA

Šta?	Pokazatelji promena	Način praćenja	Ko?	Kada?
1. NEGOVANJE TRADICIJE I KULTURE				
Obogaćivanje duha i razmena kulturnih vrednosti	Razvijanje poz. osobina ličnosti Poboljšana međusobna komunikacija Razvijanje drugarstva Proširenje znanja i vidika	Razgovori Ankete Posmatranje	Stručni sar. Nastavnici Direktor	Na kraju šk. god. (sve 3 godine)
Bolja međusobna saradnja između škola	Poboljšana međusobna komunikacija Poboljšana atmosfera Povećana tolerancija	Posmatranje Anketa	Direktor Stručni sar. Nastavnici	Na kraju šk. god. (sve 3 god.)
Veće zadovoljstvo tokom boravka u školi	Smanjena agresivnost Razvijanje poz. osobina ličnosti Poboljšana međusobna komunikacija Razvijanje drugarstva	Razgovori Ankete Posmatranja	Stručni sar. Nastavnici Odelj. stareš.	Polugodišnje
Bolje organizovanje slobodnog vremena	Veće zadovoljstvo Poboljšana atmosfera u školi Viši nivo kulture Viši nivo znanja	Upitnici Razgovori Ček liste	Roditelji Stručni sar. Odelj. stareš.	Nakon tromesečja
2. POBOLJŠANJE ŠK. KLIME U DUHU HUMANOSTI I EMPATIČNOSTI				
Kvalitetnija komunikacija na relaciji nastavnik-učenik	Poboljšana atmosfera Lakše usvajanje nast. gradiva Negovanje različitosti Masovnije uključivanje u vannas. akt. Razvijanje individualnosti i samostalnosti Podrška učenicima Jačanje samopouzdanja	Razgovori Posmatranje Upitnici	Stručni sar. Odelj. stareš.	Polugodišnje
Širenje tolerancije i podrške	Bolja atmosfera u odeljenju Veća individualnost i samopouzdanje Stabilnija ličnost Prihvatanje različitosti	Posmatranje Anketa Procena	Nastavnici Odelj. stareš. Stručni sar.	Na kraju svake šk. god.
Negovanje humanosti i empatičnosti	Radost davanja Veće zadovoljstvo Bolji međugeneracijski odnosi	Razgovori Posmatranje Upitnici	Veroučitelj Odelj. stareš. Stručni sar.	Godišnje
Jačanje uzajamnog poverenja i podrške	Brojnost u ukl. ljudi iz okruženja Bolja komunikacija Uspešniji rad škole Viši nivo kulture	Posmatranje Razgovori	Svi	Godišnje
3. PODIZANJE KVALITETA NASTAVE				
Poboljšanje kvaliteta rada	Veća zainteresovanost učenika Poboljšanje atmosfere u odeljenju Poboljšani odnosi u kolektivu Veće zadovoljstvo roditelja i uč.	Evaluacione liste Sist. posmatranje Anketa Procenjivanje	Odelj. stareš. Stručni sar. Direktor	Trome-sečno

Veće zadovoljstvo u radu	Veće zadovoljstvo roditelja i uč. Poboljšana međusobna komunikacija Veće zalaganje u radu	Razgovori Posmatranja	Nastavnici	Polugo- dišnje
Afirmacija kvaliteta učenika	Veća angažovanost u radu Veća zainteresovanost Bolji uspeh Radna atmosfera	Kviz znanja Provera znanja Procena	Nastavnici Stručni sar.	Godišnje

Sastav stručnog aktiva za školsko razvojno planiranje:

1. predstavnici Škole

Đukić Bojan, profesor likovne kulture
 Jarić Milena, profesor razredne nastave
 Crnjanski Dragana, diplomirani psiholog
 Ribić Vesna, nastavnik razredne nastave
 Savić Valentina, diplomirani biolog
 Ronto Bozoki Judit, profesor istorije
 Slavica Stojanov, profesor pedagogije

2. predstavnik Saveta roditelja

Ester Dani, domaćica.

Primer 2

„IGRAMO SE I UČIMO ZAJEDNO“ - OŠ «Vuk Karadžić», Niš

Na nivou predškolskih grupa u školi su organizovane radionice za decu i roditelje u okviru mini-projekta „Igramo se i učimo zajedno“, dela projekta „Jednake šanse“ koji je realizovan u školi u periodu od 2003. do 2006. godine uz podršku Ministarstva prosvete i sporta RS i Fonda za otvoreno društvo. Zahvaljujući uključivanju porodice u vaspitno-obrazovne aktivnosti i zajedničkom radu roditelja i dece u edukativnim radionicama postiže se cilj projekta - uspešnija priprema romske dece za uključivanje u školu.

Među realizovanim aktivnostima bile su:

- izrada čestitki za 8. mart
- dramatizacija tekstova za decu
- ukrašavanje prostora "Prolećna bašta"
- kviz "Pokaži šta znaš" - takmičenje u znanju, pevanju, recitovanju i pantomimi.

U ovim aktivnostima učestvovalo je četrdesetoro romske dece i njihovih roditelja, dve vaspitačice i dva romska asistenta.

U tri odeljenja drugog razreda OŠ „Vuk Karadžić“ u okviru projekta "Naša deca - naša budućnost" organizovane su aktivnosti u kojima su učestvovali učenici, njihovi roditelji, učitelji i romski asistent.

Ciljevi ovog projekta su: poboljšanje kvaliteta obrazovanja kroz izgradnju partnerskih odnosa sa porodicom, uključivanje porodice u vaspitno-obrazovni proces, poboljšanje komunikacije na svim relacijama i bolja informisanost roditelja o školskim aktivnostima.

Sprovedene su sledeće aktivnosti:

- izrada čestitki, nakita i ukrasnih predmeta za mame i bake
- „Porodično stablo“ - izrada porodičnih albuma i njihova prezentacija
- sportski dan u niškoj tvrđavi
- sportske igre u kojima su učestvovali deca i roditelji (košarkaška utakmica, fudbalska utakmica, navlačenje konopca, igre bez granica).

(primere poslale Suzana Stefanović i Dragana Mitrović)

Primer 3

MREŽA UNESKOVIH ŠKOLA, BEOGRAD

Kao članica Uneskove mreže pridruženih (ASP) škola, OŠ „NH Siniša Nikolajević“ se opredelila da poštuje i sprovodi u praksi osnovna načela Uneska - mir, razumevanje i uvažavanje.

Glavni cilj ovog projekta je stvaranje bezbednog i podsticajnog okruženja za učenje i razvoj u školi. Vizija škole je formiranje škole kao centra nenasilne komunikacije u svim aspektima školskog života.

Cilj: Orijehtacija škole je da radi na razvijanju sledećih principa:

- uvažavanje različitosti
- razvoj tolerancije i saradnje
- mirno i konstruktivno rešavanje sukoba.

U okviru svog programa rada škola planira, realizuje i prati programe koji doprinose ostvarivanju navedenih ciljeva:

1. **Obrazovanje nastavnika** (jačanje vaspitne kompetencije nastavnika kroz sticanje znanja i veština)

Svi nastavnici su, po sopstvenom izboru, prošli neki od programa obuke za nenasilne modele komunikacije i konstruktivne načine rešavanja sukoba, kao i programe obuke za razumevanje i podsticanje dečjeg razvoja (*NNK Reči su prozori ili zidovi, Čuvari osmeha, Umeće odrastanja*).

2. **Primena u radu sa učenicima**

Nastavnici realizuju jedan od navedenih programa (ceo program ili deo programa) u radu sa učenicima na časovima odeljenskih zajednica i časovima razrednog starešine.

3. **Posebni vidovi rada**

Grupe učenika petog, šestog i sedmog razreda su prošle obuku *Reči su prozori ili zidovi 2* u cilju formiranja tima za vršnjačko posredovanje u sukobima.

(Primer poslala Slobodanka Jovanović)

Primer 4

UVOĐENJE BOSANSKOG JEZIKA KAO IZBORNOG PREDMETA NOVI PAZAR, SJENICA, TUTIN

Na osnovu Zakona o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja (2003) i Pravilnika o nastavnim planovima i programima za prvi ciklus osnovnog obrazovanja, u osnovne škole je uveden program *bosanski jezik sa elementima nacionalne kulture*. Program se realizuje od prvog do četvrtog razreda kao izborni predmet sa po dva časa nedeljno. Nastavu izvode nastavnici razredne nastave bez obzira na nacionalnost, koji su prethodno prošli obuku u organizaciji Bošnjackog nacionalnog veća i Ministarstva prosvete i sporta RS.

Na ovaj način nastavnici su pokazali izuzetnu korektnost, solidarnost i uvažavanje za potrebe lokalne sredine i Bošnjaka Sandžaka.

(Primer poslala Nevresa Skaret)

Primer 5

ISKUSTVA IZ IRSKE

INTERKULTURALNO OBRAZOVANJE KROZ KURIKULUM (NCCA, Irska)

1. IDENTITET I PRIPADNOST		
VEŠTINE I SPOSOBNOSTI	VREDNOSTI I STAVOVI	ZNANJE I RAZUMEVANJE
<ul style="list-style-type: none"> • Sposobnost da se angažuje u demokratskom procesu • Sposobnost da se kritički analizira stereotipno predstavljanje grupa • Sposobnost da se uporede i suprotstave različita mišljenja i perspektive • Sposobnost da se sluša sa empatijom i učestvuje u dijalogu s ljudima različitog porekla 	<ul style="list-style-type: none"> • Samopoštovanje: poštovanje sopstvene grupe i identiteta • Poštovanje bogatstva kultura i tradicija • Posvećenost demokratskim principima i prihvatanje odgovornosti za njihovu zaštitu i promociju uz priznanje da svako ima pravo da se čuje i poštuje njegovo mišljenje • Verovanje u sposobnost pojedinca da pravi razliku i utiče na promenu 	<ul style="list-style-type: none"> • Razumevanje raznovrsnosti nasledstva različitih grupa i njihovog doprinosa društvu u kome živimo • Znanje o evropskim i drugim kulturama • Razumevanje doprinosa naših generacija različitim društvima širom sveta • Svest o različitim načinima izražavanja identiteta • Svest o vezi između identiteta i pripadnosti • Razumevanje posledica predrasuda, stereotipa i rasizma

2. SLIČNOSTI I RAZLIKE		
VEŠTINE I SPOSOBNOSTI	VREDNOSTI I STAVOVI	ZNANJE I RAZUMEVANJE
<ul style="list-style-type: none"> • Sposobnost da se upoređuju različita mišljenja i perspektive • Sposobnost da se učestvuje u dijalogu i traga za uzajamnom istinom • Sposobnost da se bude otvoren/a za promenu na osnovu razgovora, razmišljanja i analize • Sposobnost da se sluša sa empatijom i da se učestvuje u dijalogu sa ljudima različitog porekla • Sposobnost da se kritički analizira stereotipno predstavljanje grupa • Sposobnost da se sa drugima pregovara o razlikama na miroljubiv način 	<ul style="list-style-type: none"> • Poštovanje sebe i drugih • Uvažavanje različitosti – afirmisanjem vrednosti koja može da proistekne iz postojanja različitih gledišta i kulturnih izraza • Otvorenost za dijalog i traženje uzajamnog razumevanja • Poštovanje uzajamne zavisnosti svih ljudi • Verovanje u sposobnost pojedinca da pravi razliku i da doprinese promenama 	<ul style="list-style-type: none"> • Razumevanje izazova demokratskog načina odlučivanja i njegove mogućnosti u društvima u kojima postoje razlike • Razumevanje da nas kultura ne determiniše • Razumevanje rasizma i njegovog funkcionisanja (kako na individualnom tako i na institucionalnom nivou) • Razumevanje međusobne zavisnosti svih ljudi

3. LJUDSKA PRAVA I ODGOVORNOST

VEŠTINE I SPOSOBNOSTI	VREDNOSTI I STAVOVI	ZNANJE I RAZUMEVANJE
<ul style="list-style-type: none"> Sposobnost da se primene pojmovi i standardi ljudskih prava na lokalnu i globalnu situaciju Sposobnost da se integrišu ključni principi ljudskih prava u svakodnevne situacije Sposobnost da se s punim razumevanjem učestvuje u promociji i zaštiti ljudskih prava 	<ul style="list-style-type: none"> Saosećanje sa onima čija su prava ugrožena Spremnost da se primenjuju principi ljudskih prava Spremnost da se promoviše ravnopravnost i pravедnost Verovanje da pojedinac može da donese promene 	<ul style="list-style-type: none"> Znanje o Univerzalnoj deklaraciji o ljudskim pravima i drugim ključnim instrumentima Znanje o nacionalnom zakonodavstvu i institucijama čiji je cilj zaštita ljudskih prava Znanje o pokretima za zaštitu ljudskih prava, kako onih u prošlosti tako i savremenih Razumevanje individualnosti ljudskih prava Razumevanje rasizma kao specifične pojave kršenja ljudskih prava

4. DISKRIMINACIJA I RAVNOPRAVNOST

VEŠTINE I SPOSOBNOSTI	VREDNOSTI I STAVOVI	ZNANJE I RAZUMEVANJE
<ul style="list-style-type: none"> Sposobnost da se prepoznaju stereotipi i predrasude: u pisanoj formi, u slikama, u interpersonalnim diskusijama Sposobnost da se dovedu u pitanje izvori informacija i njihovi otvoreni i skriveni ciljevi Sposobnost da se prave zaključci koji su izbalansirani i utemeljeni na informacijama Sposobnost da se suprotstavi diskriminaciji 	<ul style="list-style-type: none"> Empatija sa onima koji su diskriminisani Spremnost da se promoviše ravnopravnost Zdrav skepticizam prema predrasudama i stereotipima Verovanje da pojedinac može da donese promene 	<ul style="list-style-type: none"> Razumevanje pojmova kao što su: "diskriminacija", "ravnopravnost", "dominacija", "isključenost", "moć" itd. Razumevanje direktne i indirektne diskriminacije Razumevanje rasizma kao forme diskriminacije Razumevanje predrasuda i stereotipa kao forme diskriminacije Razumevanje uloge antidiskriminatorne legislative na nacionalnom nivou, nivou EU i međunarodnom nivou

5. SUKOBI I NJIHOVO RAZREŠAVANJE

VEŠTINE I SPOSOBNOSTI	VREDNOSTI I STAVOVI	ZNANJE I RAZUMEVANJE
<ul style="list-style-type: none"> Sposobnost da se ispitaju različiti izvori pre nego što se izvede zaključak Sposobnost uvida u uzroke i posledice sukoba Sposobnost da se praktikuju veštine rešavanja konflikata Sposobnost slušanja sa empatijom i povezivanja s ljudima iz različitih sredina i s različitim shvatanjima 	<ul style="list-style-type: none"> Spremnost da se na miroljubiv način rešavaju neslaganja i sukobi Otvorenost za shvatanja drugih Spremnost da se uči iz tuđih shvatanja Verovanje da pojedinac može da donese promene 	<ul style="list-style-type: none"> Razumevanje da je sukob normalan deo ljudskog života Razumevanje faktora koji doprinose razvoju sukoba na interpersonalnom, lokalnom i internacionalnom nivou Razumevanje principa i veština rešavanja sukoba Razumevanje izazova i demokratskog načina odlučivanja u društvima u kojima postoje razlike Razumevanje posledica sukoba na interpersonalnom, lokalnom i internacionalnom nivou.

Primer 6

ISKUSTVA IZ IRSKE ČEK-LISTA ZA OCENJIVANJE ŠKOLE (NCCA, Irska)

STAVKE ZA PROVERU	DA	DELIMIČNO	NE
Misija ili vizija škole			
Je li misija škole napisana tako da je svima razumljiva?			
Uključuje li misija (ili vizija) spremnost da se pomogne svakom učeniku/ci da ostvari svoj puni potencijal?			
Da li ona izražava principe ravnopravnosti i različitosti?			
Promoviše li pozitivnu svest o sebi kod svakog učenika/ce?			
Školska praksa			
Jesu li školske organizacione i administrativne procedure pravedne i uzimaju li u obzir potrebe svih učenika/ca?			
Da li je jezik koji se u školi koristi (govorni i pisani) inkluzivan za sve kulture?			
Je li školsko okruženje (fizičko i socijalno) inkluzivno za sve kulture?			
Imaju li svi aspekti godišnjeg plana škole (i školskog razvojnog plana) interkulturalnu perspektivu?			
Deluje li škola u skladu sa zakonskim propisima koji su relevantni za ovu oblast?			

O ČEMU JOŠ TREBA VODITI RAČUNA

Kakve su pomene nastale u našoj praksi u poslednje vreme sa stanovišta kulturne različitosti? Kojim interkulturalnim pitanjima se trenutno najviše bave zaposleni u školi? Ko bi sve trebalo da bude uključen u planiranje interkulturalne škole?	Na koje aspekte školske politike i prakse bi to planiranje trebalo da se odnosi? Na koje dokumente bi trebalo da se poziva u procesu planiranja? Koji resursi u školi (ljudski i finansijski) stoje na raspolaganju za interkulturalno obrazovanje?

II DEO: Oblast 2

**Interkulturalnost i
NASTAVA, UČENJE I OCENJIVANJE**

KRITERIJUMI I INDIKATORI DOBRE PRAKSE

OBLAST 2: NASTAVA, UČENJE I OCENJIVANJE		
KRITERIJUMI	INDIKATORI/POKAZATELJI	VERIFIKATORI I PRIMERI
1. U nastavi i vannastavnim aktivnostima su zastupljeni sadržaji relevantni za interkulturalnost	1.1 U nastavnom planu i programu (školski kurikulum) postoje sadržaji koji se odnose na upoznavanje, razumevanje i uvažavanje različitih kultura (s posebnim akcentom na kulture u lokalnoj zajednici).	<u>Verifikator:</u> školski program; globalni i operativni planovi nastavnika; pripreme za časove <u>Ilustracija:</u> Na času muzičke kulture učenici su gledali i slušali autentična izvođenja savremene etnomuzike sa područja Balkana i potom dobili zadatak da identifikuju instrumente koje koriste svi, kao i one koje koriste samo neke kulture ili etničke zajednice.
	1.2 Škola nudi učenicima izborne predmete i/ili programe vannastavnih aktivnosti koji omogućuju razumevanje i uvažavanje sopstvene kulture i kultura drugih.	<u>Verifikator:</u> školski program; globalni i operativni planovi nastavnika; pripreme za časove; dnevnik rada; školski razvojni plan <u>Ilustracija:</u> <i>V. primer broj 1 - oblast 1 (Politika škole)</i>
	1.3 Deca su aktivno uključena u raznovrsne aktivnosti čiji je cilj upoznavanje, razumevanje i uvažavanje različitih kultura (sa posebnim akcentom na kulture u lokalnoj zajednici).	<u>Verifikator:</u> planovi interkulturalnih časova; dnevnik rada; evaluacioni izveštaj škole <u>Ilustracija:</u> U okviru školske akcije <i>Upoznajmo druge kulture da bismo bolje razumeli svoju</i> učenici 6. i 7. razreda u mešovitim timovima (po uzrastu, polu, etničkoj pripadnosti i sl.) pripremaju materijal i prezentuju različite kulture sveta.
	1.4 Interkulturalno učenje se realizuje i kroz participaciju učenika - pripadnika različitih kultura koje su prisutne u lokalnoj zajednici.	<u>Verifikator:</u> planovi interkulturalnih časova; dnevnik rada; evaluacioni izveštaj škole <u>Ilustracija:</u> Na nivou škole formiran je multietnički tim učenika koji zajedno sa nastavnicima i roditeljima odlučuje o sadržaju i formama obeležavanja svih praznika i datuma značajnijih za etničke grupe u lokalnoj zajednici.
	1.5 Kroz različite oblike obrazovno-vaspitanog rada učenici se upoznaju i podstiču na poštovanje ljudskih prava i prava deteta, sa naglaskom na pravima vezanim za etničku, kulturnu i versku pripadnost.	<u>Verifikator:</u> školski program; globalni i operativni planovi nastavnika; pripreme za časove

	<p>1.6 U nastavi se koriste materijali i izvori iz različitih kultura (kako oni koji potiču od dominantne tako i onih koje potiču iz drugih kultura) sa ciljem da se obezbedi uključivanje (integriranje) različitih perspektiva i uglova gledanja.</p>	<p><u>Verifikator:</u> školski program; globalni i operativni planovi nastavnika; pripreme za časove</p>
	<p>1.7 Pojmovi i sardžaji koji se koriste u nastavi u različitim predmetima prilagođeni su iskustvima dece različitih kultura.</p>	<p><u>Verifikator:</u> školski program; globalni i operativni planovi nastavnika; pripreme za časove <u>Ilustracija:</u> 1. Nastavnica matematike daje učenicima primere problemskih zadataka (u kojima se koriste različiti izrazi i jezičke forme, nazivi, relacije, imena, lokacije i sl.) koji potiču iz različitih kultura te zajednice. 2. Na času srpskog jezika i književnosti, prilikom uvođenja teme <i>Ljubavna poezija 20. veka</i>, nastavnik traži od učenika različite etničke pripadnosti da daju primere ljubavnih stihova koji su najčešće recitovani u njihovoj porodici (i sve primere tretira s punim uvažavanjem).</p>
	<p>1.8 U nastavi se koriste lokalni kulturni resursi koji olakšavaju upoznavanje, razumevanje i uvažavanje različitih kultura u zajednici.</p>	<p><u>Verifikator:</u> školski program; globalni i operativni planovi nastavnika; pripreme za časove <u>Ilustracija:</u> U okviru obrade teme <i>Zanimanja u 19. veku</i> nastavnik je koristio lokalnu arhivu različitih lokalnih kulturnih grupa i sredina (stare novinske članke, fotografije, etnografsku literaturu i druge materijale/izvore).</p>
<p>2. Načini na koje se obrađuju interkulturalni sadržaji u školi razvijaju multiperspektivno mišljenje i razumevanje kod učenika</p>	<p>2.1 Način rada je baziran na kontekstualnom učenju, tj. uvek uzima u obzir specifičnosti kulture (običaje, vrednosne orijentacije, stremljenja, načine promišljanja, društvene odnose itd.).</p>	<p><u>Verifikator:</u> školski program; globalni i operativni planovi nastavnika; pripreme za časove <u>Ilustracija:</u> Učenici starijih razreda osnovne škole istraživali su kako je isti događaj iz nedavne prošlosti (istorijski događaj, naučno otkriće, novi zakon ili institucija, klimatski poremećaj i sl.) opisan i interpretiran u različitim dnevnim novinama (novine različitih političkih orijentacija; novine koje se čitaju u različitim sredinama, kulturama i na različitim jezicima itd.).</p>
	<p>2.2 U nastavi se koriste metode aktivnog, iskustvenog i kooperativnog učenja i kritičkog mišljenja koje pružaju mogućnost različitih interpretacija i multiperspektivni odnos prema sadržajima.</p>	<p><u>Verifikator:</u> školski program; globalni i operativni planovi nastavnika; pripreme za časove <u>Ilustracija:</u> Prilikom uvođenja nove teme, učenici/e u malim grupama izlistavaju svoja znanja i iskustva u vezi sa temom, a zatim ih upoređuju sa ponuđenim stručnim tekstom (kratak pregled teme sačinjen na osnovu izvora iz različitih</p>

		kulturnih sredina) i diskutuju uočene sličnosti i razlike. Na osnovu sadržaja ovog uvodnog časa, nastavnik/ca planira sledeći čas.
	2.3 U školskim aktivnostima se koriste tradicionalni načini izražavanja kultura koji su specifični za različite kulture i etničke grupe prisutne u lokalnoj zajednici.	<u>Verifikator:</u> globalni i operativni planovi nastavnika; pripreme za časove <u>Ilustracija:</u> Nastavnici koriste tradicionalne metode kao što su: pričanje priča, drama, poezija, pevanje, ples, igre, tradicionalne veštine i rukotvorine, tradicionalne sportske igre itd.
	2.4 Nastavnici koriste jezički osetljiv način podučavanja i višejezični radni materijal koji reprezentuju multietničnost lokalne zajednice.	<u>Verifikator:</u> operativni planovi nastavnika; pripreme za časove <u>Ilustracija:</u> Mlađim osnovcima nastavnica uvodi pojam „porodica“ tako što prvo zajednički navode sve termine koji se koriste u lokalnoj sredini (koristeći sve jezike); zatim pita decu da objasne šta kod njih podrazumeva termin koji koriste i tek na kraju demonstrira (crteži i fotografije porodica iz različitih izvora) i objašnjava različite kulturne kontekste značenja tog pojma. (Npr: U tradicionalnim kulturama „porodica“ po pravilu ima oca majku i bar jedno dete, dok neka savremena zapadna društva pod „porodicom“ podrazumevaju jednog roditelja i dete ili samo dva roditelja itd.)
3. Ocenjivanje postignuća učenika/ca je interkulturalno osetljivo	3.1 Postoje definisana očekivana postignuća učenika u oblasti interkulturalnog obrazovanja koja su uključena u proces ocenjivanja.	<u>Verifikator:</u> nacionalni dokument o standardima učeničkih postignuća; školski pravilnik o ocenjivanju
	3.2 Načini ispitivanja i ocenjivanja prilagođeni su iskustvima učenika/ca koji pripadaju različitim grupama i kulturama.	<u>Verifikator:</u> globalni i operativni planovi nastavnika; pripreme za časove - Škola može da napravi specifičan dokument kojim se smanjuju različiti oblici neravnopravnosti prilikom ocenjivanja učenika. <u>Ilustracija:</u> <ul style="list-style-type: none"> • Nastavnik/ca koristi način obraćanja i primere/zadatke koji su bliski kulturalnom iskustvu deteta koga ocenjuje. • Nastavnik/ca planira dodatno vreme za ispitivanja učenika/ca koji prate nastavu na jeziku koji nije maternji. • Nastavnik/ca koristi raznovrsne načine provere znanja učenika/ca da bi se smanjio negativan uticaj kulturnih specifičnosti na nivo postignuća.

VODIČ ZA UNAPREĐENJE INTERKULTURALNOG OBRAZOVANJA

	<p>3.3 Kad god je primenljivo, ocena učeničkog postignuća - pored poznavanja sopstvene kulture - uključuje i poznavanje drugih kultura, razumevanje sličnosti i razlika među kulturama i koristi koje kulturni pluralizam donosi</p> <p>3.4 .</p>	<p><u>Verifikator:</u> globalni i operativni planovi nastavnika; pripreme za časove</p> <p><u>Ilustracija:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Nastavnica prilikom ocenjivanja podstiče poređenja junaka nekog romana sa junacima iz literature drugih kultura ili sa ličnostima iz stvarnog života iz različitih kultura. • Nastavnica prilikom ocenjivanja proverava i sposobnost učenika/ce da isti događaj (naučno otkriće, novi zakon, klimatski poremećaj itd.) sagleda iz perspektiva različitih sredina, kultura, grupacija i sl.
	<p>3.4 Ocena učeničkog postignuća obuhvata i veštine potrebene za život u multikulturalnoj zajednici, odnosno stepen u kojem ih učenici/ce praktično primenjuju.</p>	<p><u>Verifikator:</u> globalni i operativni planovi nastavnika; pripreme za časove</p> <p><u>Ilustracija:</u></p> <p>Prilikom ocenjivanja aktivnosti učenika/ca procenjuje se i njihova sposobnost da: saraduju sa pripadnicima drugih grupa i kultura, ravnopravno sa vršnjacima učestvuju u životu i radu škole i doprinose izgrađivanju boljih međuljudskih i međuetničkih odnosa u školi i lokalnoj zajednici.</p>

Primer 1**UPOZNAVANJE I AFIRMACIJA KULTURE ROMA, NIŠ**

U srednjoj stručnoj školi «Filip Kljajić» u Nišu u toku je projekat «Jednake šanse u srednjoškolskom obrazovanju» u organizaciji CIP-a, FOD-a, REC-a i Pestalocija. Projekat, pored stručnog usavršavanja nastavnika, uključuje i školske mini-projekte i akcije sa učenicima i roditeljima u školi.

Posle dobijene obuke i podrške u školi su realizovani projekti posvećeni upoznavanju i afirmaciji kulture Roma:

- na časovima građanskog vaspitanja obrađena je tema «Romska kultura»
- na časovima muzičke kulture učenici su slušali romsku muziku
- na časovima fizičkog vaspitanja učenici su naučili neke romske igre.

Izložba **Romska i srpska nošnja** pripremljena je na časovima stručnih predmeta tekstilne struke. Prikupljane su fotografije romske i srpske nošnje, napravljene skice i izrađeni modeli a zatim izloženi u etnosobi škole. Izložba je privukla veliku pažnju đaka, profesora, roditelja i ostalih gostiju.

Školski tim u akciji je deo projekta *Jednake šanse u srednjoškolskom obrazovanju*, u okviru kojeg su organizovane radionice posvećene stereotipima, predrasudama i konfliktima. Ove radionice su realizovali voditeljski parovi sastavljeni od jednog nastavnika i jednog predstavnika romske NVO REC.

(Primer poslala Snežana Šundrić-Perić)

Primer 2**LUTKARSKA PREDSTAVA „KAKO JE NASTALA DUGA“, BEOGRAD**

U okviru OŠ „NH Siniša Nikolajević“ već šest godina postoji lutkarsko pozorište „Ognjeni zmaj“. Postojanje lutkarskog pozorišta u školi podstaklo je primenu nove metode rada u nastavi građanskog vaspitanja, tako da su kroz lutkarsku predstavu obrađivane teme: tolerancija, prihvatanje i uvažavanje različitosti, uočavanje i prevazilaženje stereotipa (vezanih za pol, uzrast, izgled, ponašanje), rešavanje konfliktnih situacija, razvijanje svesti o sebi i drugima itd.

Za realizaciju ove predstave korišćena je priča *Kako je nastala duga* iz knjige *Kopriva i druge basne o cveću* književnika Radomira Putnikovića, koja se radi u građanskom vaspitanju u trećem razredu u okviru radionice KAO DUGA.

(Primer poslala Slobodanka Jovanović)

Primer 3

S DECOM OKO SVETA, BEOGRAD

Osnovna škola „Kralj Petar Prvi“ je u okviru rada produženog boravka (12 grupa učenika od prvog do trećeg razreda) u toku drugog polugodišta školske 2005/06. g. organizovala realizaciju projekta „S decom oko sveta“.

Svako odeljenje se opredelilo za jednu zemlju i tokom celog polugodišta organizovane su razne aktivnosti preko kojih su učenici imali priliku da se upoznaju sa određenom zemljom (položaj, osnovne karakteristike stanovništva, zanimljivi podaci iz istorije zemlje, poznate slavne ličnosti, narodna muzika, osobenosti kuhinje itd.).

Učenici su do ovih saznanja dolazili na različite načine: kroz edukativne radionice, gledanjem filmova, slušanjem muzike, učenjem pesama i osnovnih reči za komunikaciju na jeziku odabrane zemlje, kroz izradu panoa i zidnih novina i pozivanjem gostiju iz odabranih zemalja.

Ceo projekat je završen velikom priredbom za Dan škole, na kojoj su prikazane odabrane zanimljivosti iz tih zemalja.

(Primer poslala Vesna Radonić)

Primer 4

SVI SMO MI POD ISTIM NEBOM, BEOGRAD

Organizacija **Prijatelji dece** iz Indije organizovala je 2006. godine na Letenki (Fruška gora) interkulturalni kamp pod nazivom „Svi smo mi pod istim nebom“.

Kamp je bio organizovan za dvadesetoro dece slovačke, rumunske, mađarske, hrvatske, srpske, rusinske i romske nacionalnosti, uzrasta od 12 i 13 godina.

Deca su predstavljala svoje nacionalne kulture, učila o drugim kulturama i tragala za sličnostima i razlikama među kulturama.

Ciljevi aktivnosti koje su se odvijale u okviru kampa bili su: proširivanje znanja o kulturama suseda; upoznavanje i razumevanje razlika kao bogatstva zajedničkog života a ne kao izvora sukoba, nerazumevanja i razdvajanja i negovanje prijateljstva kod dece i nastavnika različitih kultura i nacionalnosti.

(Primer poslala Ljiljana Simić)

Primer 5

NA IZVORIMA KULTURE I TRADICIJE, NOVI PAZAR

Da bi učenici upoznali istoriju i raznovrsnost tradicije i kulture novopazarskog kraja koji ima dugu multietničku tradiciju, godišnjim programom rada Osnovne škole „Dositej Obradović“ iz Osaonica - Novi Pazar, planiraju se posete kulturno-istorijskim spomenicima. Osnovna ideja ovako organizovane nastave je da se učenici neposredno upoznaju sa nasleđem različitih kultura prisutnih u ovom kraju. Muzej grada - „Ras“ je obavezna destinacija jer sadrži eksponate iz istorije i umetnosti svih naroda koji žive na ovom području. Kako Novi Pazar i bliža okolina obiluju istorijskim spomenicima, nastavnici i roditelji zajedno prave izbor poseta.

Učenici su kroz posete saznali da su u prošlosti manastir Sopoćani i Antun Alem džamija igrali važnu ulogu u obrazovanju, i razvoju i negovanju kultura.

Cilj ovih aktivnosti je produbljanje znanja učenika o kulturnoj prošlosti svog kraja, kulturi kojoj pripadaju i drugim kulturama iz lokalne zajednice.

Ovu aktivnost podržava školski odbor, savet roditelja i lokalno stanovništvo koje vrlo često učestvuje u organizovanju prevoza učenika.

(Primer poslala Sunčana Dumić)

Primer 6

STARA KNJIŽEVNOST, NOVI PAZAR

Tokom niza godina nastavnici srpskog jezika Tehničke škole iz Novog Pazara posvećuju nekoliko časova obradi stare književnosti i tekstovima iz Biblije i Kurana. Analiziraju se i upoređuju odabrani delovi svetih spisa.

Učenici otkrivaju prisustvo istih tema u spisima obeju religija i njihove sličnosti i razlike. (Npr: čitaju se tekstovi o nastanku sveta, o potopu, Hristu, Muhamedu...) Ovaj pristup, kojim se na ravnopravan i uvažavajući način tretiraju obe religije, pokazao se korisnim. Učenici su bili veoma aktivni i zainteresovani za rad.

(Primer poslala Elvira Đekić)

Primer 7

INTERKULTURALNO OBRAZOVANJE KROZ POJEDINE PREDMETE (NCCA, Irska) - Matematika -

Učenici/e treba da budu svesni istorije matematike, tj. njene nekadašnje, sadašnje i buduće uloge u kulturi.

Predrasude koje se pojavljuju u nastavnom planu i programu mogu da izgledaju irelevantne za nastavnike matematike, posebno za one koji veruju da je njihov predmet vrednosno neutralan. Ipak, nema neutralnog obrazovanja. Nastavnik matematike se takođe nalazi pred izborima i mogućnostima da promoviše interkulturalnu perspektivu, jer učenici/e provode dosta vremena u rešavanju matematičkih problema.

- Kada odabere matematički problem koji predstavlja temu iz stvarnog života (npr. koliko procenata svetskih resursa koriste različite zemlje), nastavnik/ca matematike može da igra važnu ulogu u razvoju učeničkog prirodnog smisla za pravdu i ravnopravnost.
- Matematika može da bude važno oruđe u interkulturalnom obrazovanju zbog toga što razvija veštine rešavanja problema, logičkog razmišljanja i rasuđivanja i sposobnost da se analiziraju podaci i izvode racionalni zaključci.

U inkluzivnom matematičkom programu učenicima/ama se pruža mogućnost

- da analiziraju informacije o pojedinim temama/problemima na lokalnom i globalnom nivou (npr. o promenama u populaciji, o strukturi potrošnje, o razlici između procenata koji se iz nacionalnog dohotka izdvajaju za vojsku i zdravstvo)
- angažovanja u grupnim aktivnostima i istraživačkom učenju
- da upoređuju kalendare, sisteme brojeva i doprinose matematici iz čitavog sveta

- da koriste podatke iz društvenih nauka (iz istraživanja, popisa, izveštaja) da bi izučavali trendove, projekcije, dijagrame i grafikone
- da istražuju doprinos različitih kultura zajedničkoj matematičkoj kulturi
- da uče da cene "skriveni doprinos matematike u kulturnoekonomskim aktivnostima" (npr. kako matematiku koriste određene kulturne grupe, plemenske zajednice, oni koji nemaju formalno obrazovanje itd.)

Primer 8

Primer scenarija školskog časa „Naši izbori životnih stilova utiču na druge ljude“

Izvor	<i>Changing Perspectives, Cultural values, Diversity and Equality in Ireland and the Wider World, (2002), A Resource for Civic, social and Political Education, Dublin</i>
Trajanje	45 minuta
Predmet(i)	psihologija, građansko vaspitanje, ustav i građanska prava, trgovinsko poslovanje, ekonomika trgovine i čas odeljenske zajednice
Materijal	fotokopije radnog materijala (Informacije o patikama i Činjenice o radnicima), olovke i flomasteri, FC i markeri
Cilj	Pomoći mladima da postanu svesni koliko naš potrošački životni stil može da bude nepravan prema ljudima u društvima koja su siromašnija od našeg. Podstaci ih da razmotre moć koju imaju kao potrošači u funkciji dobrobiti drugih ljudi.

Koraci

1. Uvod

Ova aktivnost se odnosi na međuzavisnost i fer odnose u trgovini. Mladi su često zainteresovani da imaju „pravu“ etiketu/brend garderobe ili obuće i ne razmišljaju o tome gde su ti predmeti proizvedeni i pod kojim uslovima. Veliki deo našeg sadašnjeg životnog stila baziran je na sistemu svetske trgovine kojom se favorizuju bogatije zemlje a eksploatišu radnici u siromašnim zemljama. Siromašne zemlje uglavnom obezbeđuju sirovine za bogate, ali su u toj razmeni izložene nepravednim uslovima. Ovo je veoma široka oblast za istraživanje sa učenicima i postoje dobri materijali za bavljenje mnogim problemima u ovom području. Navodimo jedan primer eksploatacije od strane multinacionalnih kompanija u oblasti sportske obuće koja je bila predmet zabrinutosti i kampanja u poslednjih nekoliko godina.

2. Priprema

Fotokopirati radni list: *Informacije o patikama* (tako da svaki učenik/ca ima svoju kopiju) i *Činjenice o radnicima u Indoneziji*. Verovatno ćete želeti da pogledate neku od veb-stranica koje dajemo u nastavku teksta, kako biste se i sami o ovom problemu informisali pre časa.

3. Zadatak za učenike/ce

Voditelj/ka poziva učenike/ce da se sete koji nas proizvodi (koje svakodnevno koristimo ili jedemo) povezuju sa drugim delovima sveta. (bujica ideja)

Zatim učenike deli u male grupe i poziva da razgovaraju o sledećim (ili sličnim) pitanjima:

- Da li biste kupili neki proizvod kada biste znali da fabrika eksploatiše ljude koji su ga napravili? Zašto?
- Da li biste kupili proizvod koji je proizveden u fabrici koja je štetna po zdravlje svojih radnika ili drugih ljudi? Zašto?
- Da li biste bili spremni da platite veću cenu za neki proizvod (garderobu, hranu) pod uslovom da ljudi koji su ga napravili dobiju pravednu/fer platu? Koliko biste

platili patike ili čokoladu u tom slučaju? Zašto?

- Da li biste bili spremni da bojkotujete nešto što vam se stvarno dopada ako bi to pomoglo da se ostvare ljudska prava radnika u drugim zemljama? Zašto?

Učenici u grupama prezentuju stavove opšteg karaktera, a voditelj/ka od njih traži da naglase najvažnije razloge koje su naveli.

Zatim učenicima podeli kopiju radnog lista: *Informacije o patikama* i traži od njih da pročitaju informacije i zabeleže pitanja koja imaju u vezi sa informacijama. Voditelj/ka objašnjava da su mnogi ljudi zabrinuti za ljudska prava i vode kampanju protiv kompanija koje radnike tretiraju na nepravedan način.

Diskusija se nastavlja u vezi sa sledećim pitanjima:

- Koliko su poslednji put platili svoje patike i koliko je osoba koja ih je pravila dobila od tog novca u poređenju sa kompanijom i firmom koja ih prodaje.
- Kakva je bila njihova spontana reakcija na informaciju.
- Kakvo je njihovo mišljenje o kompaniji koja je u pitanju.

- Da li smatraju da kompanije ne poštuju ili krše ljudska prava. Zašto i kako?
- Šta oni, kao potrošači, mogu da urade.

Grupe prezentuju svoje stavove a voditeljka beleži ključne ideje o tome šta učenici - kao potrošači mogu da urade. Na kraju se učenicima/ama podeli *tekst* o načinima na koje se može pokazati multinacionalnim kompanijama da potrošači brinu o pravima radnika. Sledi diskusija o tekstu.

IDEJE ZA PRATEĆE AKTIVNOSTI:

- Učenici/e timski razmatraju šta bi hteli da urade s obzirom na to šta su naučili. Posle toga pišu pismo, kratak novinski tekst, prave poster ili pišu pesmu u kojoj izražavaju svoju zabrinutost.

Radni materijali

ČINJENICE O RADNICIMA KOJI PROIZVODE PATIKE U INDOEZIJI

Radnici u fabrikama u Indoneziji zarađuju mesečno oko 42€.

Radnici ne mogu da žive sa svojom decom, već moraju da ih ostave kod rođaka u selima odakle su i da ih viđaju jednom mesečno, ili još ređe.

Radnici često dobijaju trovanje od otrovnog lepka i drugih preparata koji se koriste u proizvodnji obuće.

Radnici često rade 60-70 sati nedeljno i kažnjavaju ih ukoliko na ostvare normu koja je tako visoko postavljena da je praktično nemoguće postići je.

Nesrećni slučajevi su uobičajeni.

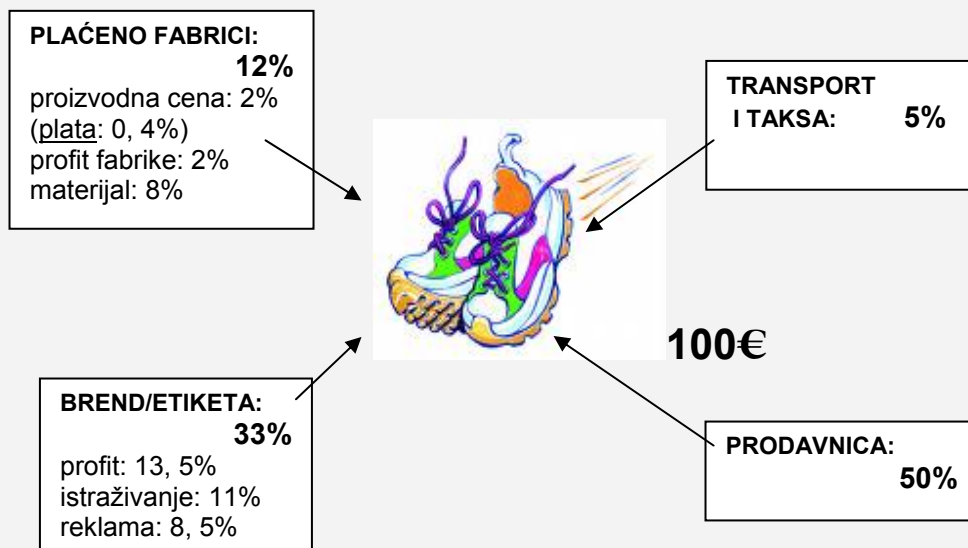
Verbalno, fizičko i seksualno zlostavljanje je takođe uobičajeno.

Radnicima nije dozvoljeno da se udružuju u sindikate i pretili im se u slučaju da pokušaju da se organizuju.

Kompanije ostvaruju enorman profit i mogle bi lagodno da daju pristojne plate i uslove rada u fabrikama.

KOJA JE PRAVA CENA JEDNOG PARA PATIKA?

- Struktura cene patika od 100 evra koje su proizvedene u Indoneziji -

Koliko je koštao poslednji par patika koje ste kupili?

Pogledajte procenite pored crteža i izračunajte koliko je bio plaćen radnik koji je pravio te patike?

Veb-sajtovi

U svetu postoji veliki broj grupa i organizacija koje vode kampanje za prava radnika i proizvođača ili zaštitu okruženja. One često imaju sajtove na kojima bi se nastavnici i učenici mogli informisati o temama koje smatraju interesantnim. Trebalo bi pogledati sajtove:

<p>Babz milk Action Campaign www.rionraonline.org www.bebz milkaction.org</p>	<p>Trainers www.cleanclothes.org www.caa.org.au</p>
<p>www.trocaire.org</p> <p>Bananas www.bananalink.org.uk</p>	 <p>Fair Trade FAIRTRADE www.fairtrade.net www.christina-aid.org.uk</p>

Tekst

ŠTA POTROŠAČI MOGU DA URADE?

Postoje različiti načini na koje se može pokazati multinacionalnim kompanijama da potrošači brinu o pravima radnika koji proizvode ono što kupujemo.

Saznajte više

Koristite internet da biste saznali više o uslovima u kojima radnici rade i kampanjama koje su vođene u vezi sa tim. Lista veb-sajtova data je u nastavku.

Pitajte pre nego što kupite

Firme koje prodaju robu prvenstveno interesuje profit. Ako veliki broj ljudi pita gde su patike proizvedene i da li su radnici pošteno plaćeni za svoj rad, onda će trgovci početi da obraćaju pažnju i na taj problem.

Pokažite šta osećate

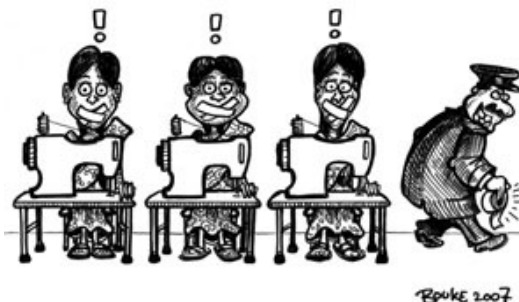
U nekim slučajevima radnici iz siromašnih zemalja ne žele da kupci bojkotuju kompanije jer tako mogu da ostanu bez posla. Zato se ljudi podstiču da ne bojkotuju kompanije već da kupuju etikete/brendove do kojih im je stalo, ali da pišu kompaniji da kao potrošači žele da budu sigurni da su uslovi u kojima rade radnici u njihovim fabrikama dostojanstveni, nadgledani od strane nezavisnog kontrolora i da su radnici plaćeni dovoljno za normalan život. Na taj način potrošači šalju snažnu poruku da vode računa o pravima radnika.

Bojkot

Možete da bojkotujete proizvode firme na koju želite da utičete. Da li bojkot deluje? Da, posebno ako obavestite kompaniju o svom bojkotu i njegovim razlozima. Primeri moći bojkotovanja nalaze se na navedenim sajtovima.

Kupujte proizvode iz fer poslovanja (Fair Trade)

Kad kupujete proizvode koji nose oznaku fair trade (fer poslovanje) imate garanciju da su radnici plaćeni po pravедnoj ceni za svoj rad ili za dobra koja su proizveli i da su uslovi u kojima rade dobri. Kafa i čaj sa oznakom **Fair Trade** su sada dostupni u mnogim supermarketima. To važi i za druge proizvode.

II DEO: Oblast 3

**Interkulturalnost i
ŠKOLSKA KLIMA (ETOS)**

KRITERIJUMI I INDIKATORI DOBRE PRAKSE

OBLAST 3: ŠKOLSKA KLIMA (ETOS)		
KRITERIJUMI	INDIKATORI / POKAZATELJI	VERIFIKATORI I PRIMERI
1. Ukupna atmosfera i međuljudski odnosi u školi uvažavaju multietnički karakter lokalne zajednice i principe interkulturalnosti	1.1. Standardi ponašanja učenika i zaposlenih uključuju i uvažavanje razlika između različitih grupa i kultura.	<u>Verifikator</u> : pravilnik o kućnom redu <u>Ilustracija</u> : Na času odeljenske zajednice učenici, zajedno sa razrednim starešinom, prave pravila ponašanja imajući u vidu etničku, versku, običajnu, jezičku i rodnu ravnopravnosti.
	1.2. Škola primenjuje mere i mehanizme (procedure, tela, pravilnik ponašanja učenika i nastavnika itd.) za podsticanje međusobnog poštovanja svih, kako između pojedinaca tako i među različitim etničkim grupama.	<u>Verifikator</u> : statut škole, pravilnik o kućnom redu <u>Ilustracija</u> : <ul style="list-style-type: none"> Nastavničko veće, savet roditelja i učenički parlament redovno razmatraju stanje u međuljudskim odnosima u školi i donose mere/preporuke za njihovo unapređivanje. Dvojezičnost svih školskih dokumenata, obaveštenja i sl.
	1.3. U školi postoje aktivnosti kroz koje se pripadnici svih etničkih zajednica (kultura) afirmišu i čine društveno vidljivim.	<u>Verifikator</u> : godišnji plan i izveštaj o radu škole <u>Ilustracija</u> : <ul style="list-style-type: none"> U školskim novinama vodi se računa o ravnopravnoj zastupljenosti svih zajednica/kultura kojima pripadaju učenici škole. Nastavnica je obezbedila da na školskoj priredbi budu ravnopravno zastupljena deca različitih etničkih (kulturnih) zajednica.
	1.5. Postoje školske aktivnosti (akcije) koje zajedno realizuju nastavnici, učenici i roditelji (pripadnici različitih etničkih grupa) i u kojima su vidljivi principi i vrednosti interkulturalnosti.	<u>Verifikator</u> : godišnji plan i izveštaj o radu škole <u>Ilustracija</u> : Škola je organizovala sportske „Igre bez granica“ u kojima učestvuju svi školski akteri, pripadnici različitih etničkih grupa.
	1.6. Postojeći školski mehanizmi za rešavanje sukoba i problema oslanjaju se na (nenasilne) modele koji su korišćeni u različitim tradicijama i kulturama.	<u>Verifikator</u> : godišnji plan i izveštaj o radu škole <u>Ilustracija</u> : Po uzoru na tradicionalne oblike rešavanja sukoba u zajednici kao što je posredovanje (npr. veće staraca), škola je stvorila uslove da se formira veće učenika koji posreduju u vršnjačkim sukobima po principima nenasilne komunikacije.

<p>2. U svim aspektima života i rada škole poštuje se ravnopravnost pripadnika različitih kulturnih grupa</p>	<p>2.1. Evaluacija škole pokazuje da pripadnici svih etničkih zajednica smatraju da u školi vlada ravnopravnost.</p>	<p><u>Verifikator:</u> izveštaj školske samoevaluacije <u>Ilustracija:</u> Unutar svake etničke grupe bar 60% ispitanika (učenika) smatra da su u školi ravnopravni sa vršnjacima druge nacionalnosti.</p>
	<p>2.2. Fizičko okruženje reprezentuje sve kulture (etničke zajednice) kojima pripadaju učenici škole na pozitivan (a ne stereotipan) način.</p>	<p><u>Ilustracija:</u> U multietničkoj školi su sva obeležja (oglasna tabla, naziv učionica i sl.) ispisana na više jezika (zavisno od lokalne sredine).</p>
	<p>2.3. U školi se obeležavaju svi važniji datumi različitih kultura prisutnih u lokalnoj sredini.</p>	<p><u>Verifikator:</u> godišnji plan i izveštaj o radu škole <u>Ilustracija:</u> Škola ima multietnički kalendar na osnovu kojeg obeležava datume koji su važni za različite etničke zajednice i kulture.</p>
	<p>2.4. Pitanje ravnopravnosti se otvoreno i konstruktivno diskutuje u školskim telima na svim nivoima upravljanja.</p>	<p><u>Verifikator:</u> školska dokumentacija, zapisnici odeljenske zajednice, školskog parlamenta (odluke, spiskovi, plan odeljenske zajednice) zapisnici sa roditeljskih sastanaka, stručnih tela <u>Ilustracija:</u> Školska tela (nastavničko veće, savet roditelja, školski odbor, đачki parlament i dr.) su razmatrala nedavni incident (grafit nacionalističkog sadržaja na zidu škole) i predlagala mere za prevenciju sličnih incidenata.</p>
<p>3. U svim aspektima života i rada škole obezbeđuje se pravedan tretman pripadnika različitih kulturnih grupa</p>	<p>3.1. Učenici koji pripadaju različitim kulturama i etničkim grupama imaju jednake šanse za učešće u svim aktivnostima školskog života u skladu sa svojim potrebama i sklonostima.</p>	<p><u>Verifikator:</u> školska dokumentacija, zapisnici, spiskovi učesnika koji su učestvovali u različitim aktivnostima <u>Ilustracija:</u> Škola je tokom trajanja pripreme školskog hora za republičko takmičenje horova obezbedila hranu i prevoz za učenike koji pevaju u horu a stanuju u udaljenim prigradskim naseljima.</p>
	<p>3.2. Sprovode se mere afirmativne akcije kojima se učenicima koji pripadaju ranjivim grupama obezbeđuje ravnopravno učešće u školskim aktivnostima.</p>	<p><u>Verifikator:</u> planovi, zapisnici, odluke, spiskovi učenika koji pokazuju stepen poštovanja školskih propisa i planova o merama afirmativne akcije za učenike koji pripadaju ranjivim grupama <u>Ilustracija:</u> U školi je organizovana pozorišna predstava u kojoj su uloge dobila deca koja imaju teškoće u govoru. To je za njih bila prilika da se afirmišu angažujući druge sposobnosti, veštine i forme izražavanja.</p>

PRIMERI IZ ŠKOLSKE PRAKSE

OBLAST 3
ŠKOLSKA KLIMA (ETOS)

Primer 1

NEGOVANJE JEZIKA SREDINE, DIMITROVGRAD

- U Osnovnoj školi „Moša Pijade“ organizovano je obeležavanje *Dana evropskih jezika*. U okviru ove manifestacije sproveden je niz aktivnosti (radionice, kvizovi, tematski panoj, poster i štandovi) posvećenih jezicima koji su zastupljeni u školi. Cilj ovih aktivnosti bio je povećanje znanja o sopstvenoj kulturi, drugim kulturama i razumevanje različitosti. U ovim aktivnostima učestvovali su svi nastavnici i učenici škole.

- Priredbe u školi „Moša Pijade“ se organizuju tako da pružaju priliku za negovanje i uvažavanje svih jezika lokalne sredine. Na priredbama učenici glume, pevaju i recituju na svim jezicima etničkih grupa koje žive u Dimitrovgradu.
- U školi se organizuju pesničke radionice na kojima učenici osposobljavaju za literarno stvaralaštvo na dva jezika (srpskom i bugarskom). Jednom godišnje škola priprema i objavljuje dvojezične zbirke pesama ovih učenika.

(primere poslala Katarina Simeonov)

Primer 2

OBIČAJI PORODICA RAZLIČITE NACIONALNE PRIPADNOSTI, NIŠ

U jednom odeljenju drugog razreda Osnovne škole „Desanka Maksimović“ iz Čokota učenici su na časovima odeljenske zajednice pričali o načinima na koje se u njihovim porodicama proslavljaju običajni/tradicionalni praznici (slave, Božić, Uskrs...). U odeljenju ima 29 učenika, od kojih su 3 učenika bugarske, 2 romske i 24 srpske nacionalnosti. U ovoj razmeni učestvovali su svi učenici. Ono što su deca ispričala uneto je u «Odeljenski dnevnik događanja» koji se u tom odeljenju inače redovno vodi. To je bila prilika da učenici uoče sličnosti i razlike u običajima i načinu proslavljanja praznika u različitim kulturama.

(primere poslala Ljiljana Radovanović-Tošić)

Primer 3

„ĐURĐEVAK“, NIŠ

U Osnovnoj školi „Sreten Mladenović Mika“ sprovedena je aktivnost pod nazivom „Đurđevak“ kao deo projekta „Jednake šanse“. Dvanaest učenika trećeg i četvrtog razreda romske i srpske nacionalnosti i njihovi roditelji radili su na osmišljavanju, uvežbavanju i izvođenju zajedničke predstave. Sadržaj predstave je građen na običajima obe nacionalnosti. Predstava je izvedena u poslednjoj nedelji školske godine u prisustvu velikog broja roditelja, učenika i nastavnika škole.

(primer poslala Gordana Đigić)

Primer 4

NASTAVNICI UPOZNAJU KULTURE REGIONA, NOVI PAZAR

Osnovna škola „Jovan Jovanović Zmaj“ iz Novog Pazara na kraju svake školske godine organizuje zajedničku ekskurziju za zaposlene. Tako su nastavnici imali priliku da obiđu Zlatibor, Sarajevo, Mostar, Beograd, Novi Sad, Suboticu i Paličko jezero.

Prilikom izbora destinacije vodi se računa da se posete kulturno-istorijski spomenici, muzeji, značajne građevine, verski objekti itd.

Ekskurzije organizuje sindikat škole uz podršku direktora i školskog odbora.

(primer poslala Nevresa Skarep)

Primer 5

Lista kriterijuma za procenu školskog etosa²⁹

- 👍 Upravljanje školom - jasnoća vizije
- 👍 Sveukupni odnosi u školi
- 👍 Ravnopravnost, pravednost i disciplina
- 👍 Učešće učenika/ca u životu škole
- 👍 Saradnja sa širom društvenom zajednicom i sa drugim školama
- 👍 Pozitivna atmosfera u kojoj se odvija učenje, u učionici i van nje
- 👍 Sistem pohvala i nagrada
- 👍 Prijateljsko okruženje - za roditelje i posetioce škole
- 👍 Pozitivan stav nastavnika, učenika i roditelja prema učenju
- 👍 Uvažavanje učeničkih postignuća koje uključuje i ponašanje, vrednosti i veštine

²⁹ SICI Workshop report, School Ethos and School Improvement, Assuring Quality in School Education, October, Edinburgh

II DEO: Oblast 4

**Interkulturalnost i
STRUČNO USAVRŠAVANJE NASTAVNIKA**

KRITERIJUMI I INDIKATORI DOBRE PRAKSE

OBLAST 4: STRUČNO USAVRŠAVANJE NASTAVNIKA		
KRITERIJUMI	INDIKATORI / POKAZATELJI	VERIFIKATORI I PRIMERI
1. Škola podstiče nastavnike da stiču nova znanja i veštine iz oblasti interkulturalnosti i da ih primenjuju u praksi	1.1 Škola koristi kriterijume kvaliteta prilikom selekcije preporučenih programa obuke iz oblasti interkulturalnosti.	<u>Ilustracija:</u> Škola je izradila kriterijume i procedure za izbor programa obuke nastavnika koji u najvećoj meri doprinose unapređenju interkulturalnog obrazovanja i širenju interkulturalnih vrednosti u školi i lokalnoj sredini.
	1.2 Škola informiše nastavnike o mogućnostima stručnog usavršavanja iz oblasti interkulturalnosti.	<u>Ilustracija:</u> Na osnovu utvrđenih kriterijuma napravljena je lista preporučenih programa obuke za narednu školsku godinu i distribuirana svim nastavnicima u školi.
	1.3 Nastavnici iniciraju/traže stručno usvršavanje iz oblasti interkulturalnosti i svake školske godine jedan broj nastavnika pohađa obuke.	<u>Verifikator:</u> godišnji plan i izveštaj o radu škole <u>Ilustracija:</u> Škola je razvila proceduru za prijavljivanje i selekciju nastavnika za stručno usavršavanje. Vodi se evidencija o broju zahteva i vrsti traženih obuka, a nastavničko veće razmatra broj obučanih nastavnika i kvalitet stručnog usavršavanja koje su dobili.
	1.4 Škola ima razrađen sistem nagrađivanja nastavnika koji primenjuju programe iz oblasti interkulturalnosti (i/ili se stručno usavršavaju u tom domenu).	<u>Verifikator:</u> godišnji plan i izveštaj o radu škole <u>Ilustracija:</u> Škola je razvila interni pravilnik o nagrađivanju nastavnika koji uvode novine u obrazovnu praksu ili unapređuju život škole u celini (putem promocije rada/prezentacija na veb-portalu škole, zahvalnica, napredovanja u karijeri, prava prvenstva pri predstavljanju škole ili učestvovanja u privlačnim aktivnostima itd.).

	1.5 U školi raste broj predmeta i nastavnika koji primenjuju programe iz oblasti interkulturalnosti.	<u>Ilustracija:</u> Škola je razradila plan za kroskurikularno ugrađivanje interkulturalnosti i, pored već postojećih, odredila priprijetne predmete u kojima će se posebna pažnja obratiti interkulturalnim temama.
2. Škola razvija različite oblike horizontalnog učenja i razmenu iskustava nastavnika iz oblasti interkulturalnosti	2.1 U školi se redovno održavaju interne obuke, radionice za razmenu iskustava, posete časovima i drugi vidovi horizontalnog učenja nastavnika.	<u>Verifikator:</u> godišnji plan i izveštaj o radu škole <u>Ilustracija:</u> Škola redovno organizuje tematske poludnevne radionice iz oblasti interkulturalnosti (za razmenu iskustava) i pravi zbirku primera dobre prakse koja je dostupna svim nastavnicima.
	2.2 Škola ima mere za podsticanje timskog rada nastavnika (jedan od oblika horizontalnog učenja) i u oblasti interkulturalnosti.	<u>Verifikator:</u> godišnji plan i izveštaj o radu škole <u>Ilustracija:</u> Škola traži da se formira tim nastavnika (a po potrebi i drugih stručnjaka iz lokalne zajednice) koji ima kompetencije potrebne za uspešnu realizaciju konkretnih programa. To je jedan od početnih uslova za razvijanje i realizaciju novih interkulturalnih programa.
	2.3 Škola podstiče i organizuje razmenu iskustava iz oblasti interkulturalnosti sa nastavnicima iz drugih škola (domaćih i stranih).	<u>Verifikator:</u> godišnji plan i izveštaj o radu škole <u>Ilustracija:</u> Bar jedanput godišnje škola omogućava timu zainteresovanih nastavnika posetu drugoj školi koja uspešno realizuje programe za unapređivanje interkulturalnog obrazovanja.
	2.4 U školi je dostupna literatura i drugi izvori materijala i informacija koji su neophodni za interkulturalno obrazovanje nastavnika.	<u>Verifikator:</u> godišnji plan i izveštaj o radu škole <u>Ilustracija:</u> U školskoj biblioteci - medijateci postoji poseban odeljak posvećen interkulturalnosti koji nudi značajan broj jedinica (knjiga, priručnika, diskova, brošura, flajera i dr.), kao i mogućnost sistematizovanog internet pretraživanja značajnih sajtova iz te oblasti.

PRIMERI IZ ŠKOLSKE PRAKSE

OBLAST 4
STRUČNO USAVRŠAVANJE

Primer 1

ŠKOLSKI PLAN STRUČNOG USAVRŠAVANJA (SU) NASTAVNIKA

Prioriteti	Fokus	Vreme	Odgovornost	Budžet	Ishodi
Škola					
Program tehnologije učenja (TU)	Prioriteti u ličnom planu SU	februar	Koordinator SU	SU	Svi nastavnici izveštavaju da koriste veći broj strategija za uključivanje odgovarajućih tehnologija učenja u program rada.
	Projektni timovi u svakom KLA i dva kroskurikularna projekta	2-3 tromesečja	Koordinator za kurikulum i KLA program	KLA	
	Program mentorske obuke	U toku		Koordinator/ka za tehnologiju učenja	TU
	Program stručne podrške zaposlenima				
	Program stručne obuke učenika				
	Diskusione grupe/sajtovi za čatovanje	Kada je dostupno	Koordinator za stručno usavršavanje	SU	Svi nastavnici izveštavaju o većem samopouzdanju u veštinama praćenja i registrovanja napredovanja učenika u korišćenju KIDMAP-a.
	Praktikum Navigator škole				
	Aktivnosti udruženja nastavnika različitih predmeta				
Program pismenosti	Program za razvoj zaposlenih	Sastanak zaposlenih jednom u tromesečju	Koordinator/ka za Program pismenosti	Pismenost	Nastavnici će koristiti veći dijapazon efektivnih strategija podučavanja koje su usmerene na učenje pismenosti.
	Slobodan dan za učenike	1. tromesečje	Koordinatori za Program pismenosti, za struč. usavršavanje i kurikulum		

VODIČ ZA UNAPREĐENJE INTERKULTURALNOG OBRAZOVANJA

	Radna grupa za pismenost	U toku			
Program LOTE (program za manjine)	Nastavnici petog i šestog razreda koji su obučeni u indonežanskom jeziku	U toku	Nastavnici petog i šestog razreda	Škola SU	Nastavnici petog i šestog razreda će steći veće samopouzdanje da samostalno realizuju indonežanski program.
	Razmena poseta sa lokalnim srednjim školama	Tri puta u tromesečju	Pomoćnik direktora	LOTE	
Primena programa CSF	Školski timovi KLA projekta	1 sastanak nedeljno	Vođe timova KLA projekta	Škola SU	Nastavnici su istražili, isprobali i koriste kurseve koji se temelje na CSF a koji su razvijeni u lokalnoj sredini
	Program za profesionalni razvoj zaposlenih	1 sastanak nedeljno	Koordinator za SU		
	"Šta dobro radim"	3. tromesečje	Koordinator za kurikulum		
	Kurikulum @Radne sesije Curriculum @Work Sessions	U toku	KLA lideri	KLA	Svi nastavnici su kompetentni za korišćenje Curriculum @Work CD
Grupno					
Program za rani školski uzrast	Konferencija	2. tromesečje	Koordinator/ka za mlađi školski uzrast	Škola SU	Nastavnici - pripravnici su napredovali u razumevanju ranog školskog uzrasta u razvoju dece.
	Program stručnog usavršavanja zaposlenih	3. tromesečje			
Program Podrška administraciji	Trening u CASES programu	U toku	DoE / biznis menadžer		Zaposleni u administraciji su prošli najnoviji trening u CASES.
Individualno					
Program planiranje karijere	Program profesionalnog razvoja zaposlenih - seminar	4. tromesečje	Koordinator/ka za SU	Škola SU	Zaposleni su razvili veštine u pisanju svojih radnih biografija (CV) i prijava za posao, odgovaranja na kriterijume selekcije i pitanja sa intervjuua.
Program obuke u CPR	Kurs St John's ambulante	1.tromesečje – nenastavni radni dan	Koordinator/ka za SU	Škola SU	Odabrani zaposleni su završili trening i dobili sertifikate.

Program <i>Obdareni i talentovani učenici</i>	Program za razvoj zaposlenih	2. i 4. tromesečje	Kordinator/ka za SU	Škola SU	Nastavnici/e su unapredili strategije podučavanja talentovane dece.
	Profesionalna spremnost	U toku			
	Regionalna mreža	U toku			

<http://www.sofweb.vic.edu.au/pd/tchdev/pdplan/pplan.htm>

Primer 2

MINI-INFORMATOR O RASPOLOŽIVIM I PREPORUČENIM OBUKAMA

OBLAST: INTERKULTURALNO OBRAZOVANJE						
NAZIV OBUKE	IZVOĐAČ	TEMA - FOKUS	METODE	TRAJANJE	UZRAST	PREPORUKE
Kultura kritičkog mišljenja	Institut za psihologiju	Kritičko mišljenje	Iskustveno i kooperativno učenje	3 dana (20 sati)	Srednjoškolski	Ministarstvo prosvete, akreditacija
Građansko vaspitanje	MP	Komunikacija, ljudska i dečija prava, građanski aktivizam	Iskustveno i kooperativno učenje	3 dana (20 sati)	Svi uzrasti	Ministarstvo prosvete, akreditacija
Učionica dobre volje	Grupa MOST	Komunikacija i rešavanje sukoba	Iskustveno i kooperativno učenje	3 dana (20 sati)	Svi uzrasti	UNICEF, MP akreditacija
Rodna ravnopravnost	CARE	Ljudska prava, diskriminacija i ravnopravnost	Iskustveno i kooperativno učenje	3 dana (20 sati)	Svi uzrasti	CARE
Ni crno ni belo	CIP	Razvoj tolerancije	Iskustveno i kooperativno učenje	4 dana (24 sata)		Ministarstvo prosvete, akreditacija
Filozofija sa decom	Grupa MOST	Kritičko i kreativno mišljenje	Iskustveno i kooperativno učenje	3 dana (18 sati)	Svi uzrasti	Ministarstvo prosvete, akreditacija

Primer 3

OBUKA ROMSKIH ASISTENATA, NIŠ

U Nišu je organizovana obuka za oko 50 potencijalnih romskih asistenata koje je Ministarstvo prosvete RS odabralo po konkursu. Obuka ima cilj da pripremi buduće asistente za rad sa romskim porodicama, decom u školama i predškolskim ustanovama i za saradnju sa zaposlenima u obrazovno-vaspitnim ustanovama u kojima će biti angažovani. Obuku je realizovao Centar za interaktivnu pedagogiju iz Beograda u saradnji sa Ministarstvom prosvete i sporta RS.

Ciljevi ovog projekta su: uspešnije uključivanje romske dece u škole, njihovo duže zadržavanje u sistemu obrazovanja, bolje školsko postignuće i veća prihvaćenost romske dece od strane vršnjaka i nastavnika.

Posebna vrednost ovog projekta je u otvaranju škole za uvođenje romskog asistenta kao podrške deci, nastavniku i roditeljima u ostvarenju zajedničkog cilja.

(Primer poslala Gordna Đigić)

Primer 4

UPOZNAVANJE ROMSKE KULTURE, NIŠ

U okviru projekta *Jednake šanse* organizovane su radionice za nastavnike koji rade s romskom decom. Radionice su tematski obuhvatile istoriju, običaje, umotvorine, sistem vrednosti, verovanja i religiju Roma.

Nastavnici su se upoznali sa specifičnostima romske kulture i tradicije. Na taj način se uticalo i na prevazilaženje stereotipa i predrasuda, približavanje kultura i poboljšanje komunikacije sa pripadnicima ove nacionalne manjine.

(Primer poslale Suzana Stefanović i Dragana Mitrović)

Primer 5

SENZIBILIZACIJA NASTAVNIKA ZA RAZLIČITOST – UPOZNAVANJE ROMSKE KULTURE, NIŠ

U srednjoj stručnoj školi «Filip Kljajić» u Nišu u toku je projekat «Jednake šanse u srednjoškolskom obrazovanju» u organizaciji CIP-a, FOD-a, REC-a i Pestalocija.

Nastavnici su prošli nekoliko seminara koji su ih pripremili za rad sa romskom decom. Izdvojićemo one koji na posredan ili neposredan način utiču na obrazovne procese:

- Čitanjem i pisanjem do kritičkog mišljenja (RWCT)
- Radionice za rad sa romskim roditeljima
- PROI (Program unapređenja obrazovnih institucija)
- Senzitivizacija za rad sa manjinskim i marginalizovanim grupama
- Ni crno ni belo
- Istorija, običaji i jezik Roma

(Primer poslala Gordna Đigić)

Primer 6

STUDENTKINJA ZA UČENIKE, NOVI PAZAR

Studentkinje učiteljskog fakulteta, koje su edukovane u programu *Pravo u svakodnevici – Demokratija za sve*, organizovale su radionice za učenike Kožarsko-tekstilne škole u Novom Pazaru.

Teme radionica bile su iz oblasti ljudskih prava i uticaja kulture na njihovo ostvarivanje.

(Primer poslala Ajsela Škrijelj)

Primer 7

PREDAVANJA ZA PROSVETNE RADNIKE, NOVI PAZAR

Forum za etničke odnose realizovao je projekat *Borba protiv ksenofobije, rasizma i diskriminacije prema etničkim manjinama i ugroženim narodima*. U okviru projekta u Novom Pazaru su organizovana različita predavanja za prosvetne radnike. Nihov cilj je bio analiza suživota u multietničkim sredinama u Srbiji i Crnoj Gori.

(Primer poslala Ajsela Škrijelj)

Primer 8

ĐAČKI PARLAMENT, NOVI PAZAR

U tehničkoj školi u Novom Pazaru posebno je aktivan đачki parlament. Članovi đачkog parlamenta organizuju seminare o demokratiji i toleranciji na kojima učestvuju i učenici i nastavnici. Posebna vrednost ovih seminara ogleda se u tome što se realizuju u formi vršnjačke edukacije koja nije često prisutna u našim školama. Istovremeno, ovo je sigurno veoma redak primer obuke koju učenici organizuju i realizuju i za nastavnike kao učesnike.

(Primer poslala Elvira Đekić)

II DEO: Oblast 5

**Interkulturalnost i
SARADNJA SA ZAJEDNICOM**

KRITERIJUMI I INDIKATORI DOBRE PRAKSE

OBLAST 5: POVEZANOST ŠKOLE SA LOKALNOM I ŠIROM ZAJEDNICOM		
KRITERIJUMI	INDIKATORI / POKAZATELJI	VERIFIKATORI I PRIMERI
1. Škola realizuje svoju politiku i programe interkulturalnosti u saradnji sa lokalnom zajednicom.	1.1. Školska dokumenta, programi i aktivnosti, usklađeni su sa lokalnim strategijama i akcionim planovima za unapređenje ravnopravnosti (etničke, rodne i sl.)	<u>Ilustracija:</u> Školski projekat je usklađen sa četvrtim ciljem <i>Akcionog plana za unapređenje obrazovanja Roma</i> (MPS, 2005), koji se odnosi na 'poštovanje različitosti i promociju multikulturalnih vrednosti' kao i sa predloženim merama za 'unapređenje obrazovnog okruženja u pravcu poštovanja razlika i multikulturalizma'.
	1.2. Škola saraduje sa lokalnom samoupravom, savetima nacionalnih manjina, ombudsmanima, predstavnicima manjinskih zajednica, lokalnim medijima, institucijama i NVO-ima koji se bave unapređenjem ravnopravnosti (etničke, rodne i sl.).	<u>Verifikator:</u> izveštaji i dnevnicu rada školskog odbora, nastavničkog veća i učeničkih organizacija (sa priložima iz medija i produktima učenika/ca) <u>Ilustracija:</u> U osmišljavanje školskog projekta „Prošetaj svojim gradom i upoznaj različite kulture Balkana/sveta“ uključeni su i predstavnici mađarske, romske i nemačke manjinske zajednice, kao i predstavnici medija svih nacionalnih manjina.
	1.3. Škola dobija finansijski ili drugi vid materijalne podrške od lokalne zajednice (skupština opštine, NVO, privredna organizacija i sl.) za realizaciju svojih programa interkulturalnosti.	<u>Verifikator:</u> godišnji izveštaj o radu škole <u>Ilustracija:</u> Privatno trgovačko preduzeće je obezbedilo ručak za 200 učenika/ca koji učestvuju u školskoj akciji „Prošetaj svojim mestom/gradom i upoznaj različite kulture Balkana/sveta“.
	1.4. Uz podršku lokalne zajednice škola ostvaruje regionalnu i međunarodnu saradnju na programima interkulturalnosti/ multikulturalnosti.	<u>Verifikator:</u> Godišnji izveštaj o radu škole <u>Ilustracija:</u> Skupština opštine je finansijski podržala letnji međunarodni kamp na kojem su izučavani tradicionalni zanati.
2. Škola je otvorena za programe lokalne zajednice koji se bave	2.1. U školi se realizuju pojedine aktivnosti koje su predviđene interkulturalnim programima lokalne zajednice.	<u>Ilustracija:</u> Paralelno sa „Međunarodnom likovnom kolonijom“ koja se odvija u lokalnoj zajednici, škola redovno organizuje „Multietničku likovnu koloniju za učenike i roditelje“ i omogućava njihov susret sa umetnicima iz celog sveta.

<p>unapređivanjem interkulturalnog razumevanja i saradnje.</p>	<p>2.2. Škola je uključena u tradicionalne kulturne aktivnosti lokalne zajednice.</p>	<p><u>Ilustracija:</u> Škola redovno priprema prigodni učenički nastup (školski hor, orkestar, izložba tradicionalnih rukotvorina, poetsko veče i slično) na manifestaciji <i>Tradicija našeg kraja</i> koja se održava u lokalnoj zajednici.</p>
	<p>2.3. Škola organizuje (ili je uključena u) humanitarne, ekološke, sportske i slične akcije koje su od interesa za etničke grupe i lokalnu zajednicu u celini.</p>	<p><u>Verifikator:</u> programi, izveštaji, medijski prilozi <u>Ilustracija:</u> Škola redovno inicira ili učestvuje u akciji <i>Ulepšajmo naše mesto</i> tako što organizuje nastavnike, učenike/ce i roditelje da zajednički oplemene mesto unoseći humana i kulturna obeležja u školski i drugi prostor (mesnu pijacu ili park, obale reke, siromašno naselje na periferiji mesta i slično).</p>
	<p>2.4. Škola neguje saradnju i realizuje zajedničke aktivnosti (međusobne posete, razmena interkulturalnih programa, zajedničke akcije, zajedničko obeležavanje praznika itd.) sa drugim školama u kojima se obrazuju pripadnici različitih etničkih grupa.</p>	<p><u>Ilustracija:</u> Učenički parlament škol u kojoj se nastava izvodi na srpskom jeziku i škole u kojoj se nastava izvodi na albanskom jeziku zajednički su izradili predlog mera za unapređenje položaja mladih u lokalnoj zajednici i predstavili ga lokalnoj samoupravi.</p>

PRIMERI IZ ŠKOLSKE PRAKSE**OBLAST 5**
POVEZANOST ŠKOLE I ZAJEDNICE**Primer 1****GRANTOVI ZA PODRŠKU UKLJUČIVANJU ROMSKE DECE U ŠKOLU, NIŠ**

Za predstavnike predškolskih ustanova i škola, romskih organizacija i lokalne zajednice organizovana je obuka za izradu predloga projekata sa kojima predškolske ustanove ili škole mogu da konkurišu za grantove namenjene širem obuhvatu romske dece predškolskim vaspitanjem i obrazovanjem. Na taj način se podržava adekvatnija priprema romske dece za polazak u školu. Uslov za dobijanje granta je da u predškolskoj grupi budu i romska i neromska deca, kako bi se izbegla segregacija.

Ovu obuku je kreirao i realizovao Centar za interaktivnu pedagogiju iz Beograda u saradnji sa Nacionalnim savetom Roma i Ministarstvom prosvete i sporta RS.

(Primer poslala Gordna Đigić)

Primer 2**ZAJEDNO DO FILMA, NIŠ**

Dvadeset učenika starijih razreda Osnovne škole „Vuk Karadžić“, iz različitih etničkih zajednica radilo je na projektu izrade tri filma, od kojih je jedan dokumentarni a dva igrana. Aktivnosti su se realizovale uz podršku tima Agencije lokalne demokratije i produkcijske kuće "Cumulus Production Group".

Raspisan je konkurs za pisani sastav na temu *Poverenje, predrasuda i nacija*, nakon čega je odabrana grupa učenika za učešće u multimedijalnim radionicama i radionicama za stručni i praktični rad na izradi filma.

Učenici su obučavani za sledeće aktivnosti:

- rad na scenarijima koje su predložila deca
- uvod u film i televiziju
- finalno oblikovanje projekata
- priprema za produkciju, snimanje usvojenih projekata i montaža
- promocija filmova.

Zahvaljujući zajedničkom radu na ovom projektu, deca iz različitih kulturnih i etničkih sredina imala su priliku da se bolje međusobno upoznaju, druže, saraduju i uspostave prijateljstva.

(Primer poslala Gordana Đigić)

Primer 3

„NAUKA BEZ GRANICA“, PIROT

Projektom «Nauka bez granica» ostvarena je međunarodna saradnja i razmena iskustava Osnovne škole «8. septembar» iz Pirot i jedne osnovne škole iz Sofije. Ostvarene su uzajamne posete nastavnika i učenika. U oba grada su organizovane istovetne aktivnosti: prisustvo časovima geografije, upoznavanje sa principima i metodama rada u školama i obilazak značajnih geografskih objekata i prirodnih lepota lokalne zajednice.

Organizovane su radionice sa temama:

- običaji
- folklor
- tradicija
- sličnosti i razlike između kultura.

(Primer poslala Olgica Najdanović)

Primer 4

MULTIETNIČKI DAN NA GRADSKOM TRGU, PIROT

Romski obrazovni centar „Pralipe“ organizovao je multietnički dan. Na gradskom trgu deca svih etničkih zajednica i kultura imala su sledeće aktivnosti:

- crtanje
- kooperativne igre
- sportske aktivnosti
- ples, folklor
- maskenbal
- pevanje.

Organizovano je direktno uključ enje u TV program.

(Primer poslala Olgica Najdanović)

Primer 5

LOKALNA STRATEGIJA UNAPREĐENJA OBRAZOVANJA ROMA, NIŠ I KRAGUJEVAC

Ministarstvo prosvete i sporta, školske uprave Niša i Kragujevca, Fond za otvoreno društvo i Centar za interaktivnu pedagogiju izradili su *Lokalnu strategiju unapređenja obrazovanja Roma*. Tim koji je radio na izradi lokalne strategije dobio je prethodno dvodnevnu obuku za rad na strateškom dokumentu.

Cilj dokumenta je da poveže relevantne institucije i organizacije i omogući koordinisano delovanje u podršci romskim roditeljima i deci u unapređenju obrazovanja u skladu sa Jedinstvenim akcionim planom (JAP) koji je usvojilo Ministarstvo prosvete i sporta u okviru Dekade Roma.

(Primer poslala Mirjana Vojvodić)

Primer 6

BOGATSTVO RAZLIČITOSTI, NIŠ

U okviru programa *Abeceda demokratije - Bogatsvo različitosti* (Grupa 484) organizovani su susreti srednjoškolaca iz različitih kultura u Srbiji. Organizovan je letnji kamp, a aktivnosti su se odnosile na učenje o ljudskim pravima i demokratiji, upoznavanje sa civilnim društvom, podsticanje učenika na aktivizam na osnovu upoznavanja Konvencije o pravima deteta, podsticanje delovanja učenika u lokalnoj zajednici, razvijanje i praktikovanje tolerancije i upoznavanje različitosti.

U programu su učestvovali učenici, profesori i stručnjaci različitih profila.

Ovaj oblik saradnje u lokalnoj zajednici i na nivou čitave Srbije omogućio je učenicima i nastavnicima sticanje novih znanja i veština, druženje uz učenje, nove načine komunikacije u grupi i sl. Škola je ovako uvela novu vannastavnu aktivnost, novi vid i područje komunikacije učenika i profesora, gostovanja srenjoškolaca iz drugih etničkih grupa itd. Program je afirmisao školu kao zajednicu otvorenu za različitosti i razvoj demokratskih vrednosti.

Učestvujući u ovim aktivnostima, lokalna zajednica je obogatila svoju praksu saradnje sa školom i podržala delovanje škole kroz male lokalne akcije učenika.

(Primer poslala Mirjana Vojvodić)

Primer 7

BUKVAR DEČIJIH PRAVA PROKUPLJE, VELIKA PLANA

Desanka Arandelović, prof. srpskog jezika, prevela je „Bukvar dečijih prava“ na romski jezik da bi se romska deca upoznala sa Konvencijom o pravima deteta. Promociji Bukvara dečijih prava na romskom jeziku prisustvovao je veliki broj pesnika, novinara i građana raznih nacionalnosti.

(Primer poslala Svetlana Ćurčić, Mira Vojvodić i Desanka Arandelović, Prokuplje – Velika Plana)

Primer 8

SUSRETI ŠKOLA, DIMITROVGRAD

U periodu 1962–1999. godine redovno se odvijala manifestacija *Susreti škola naroda i narodnosti Srbije*.

U okviru ove manifestacije prezentovane su tradicija i kultura svih naroda i etničkih zajednica koje žive u Srbiji. U programu je učestvovalo po 30 učenika i nastavnika iz 14 škola iz cele zemlje. To je bila jedinstvena prilika neposrednog učenja i upoznavanja različitih kultura s ciljem boljeg razumevanja i uvažavanja multiperspektivnosti.

(primer poslala Katarina Simeonov, OŠ «Moša Pijade», Dimitrovgrad)

Primer 9

ŠKOLA I LOKALNI MEDIJI, DIMITROVGRAD

Osnovna škola «Moša Pijade» je sa lokalnim medijima ostvarila saradnju u okviru koje se lokalna sredina informiše o svim aktivnostima škole na negovanju multikulturalnosti. U medijima gostuju učenici i nastavnici kao nosioci interkulturalnih aktivnosti što pruža mogućnost promocije interkulturalnih vrednosti i uloge škole u razvoju kulture, uvažavanju razlika i razvoju demokratije.

Cilj ove saradnje je senzibilisanje javnosti za ovu problematiku, razvijanje svesti o bogatstvu različitosti i potrebi saradnje. Na ovaj način škola daje svoj doprinos razvoju socijalne kohezije u svojoj sredini.

(Primer poslala Katarina Simeonov)

Primer 10

ĐAČKI PARLAMENTI - TRI KULTURE, ČOKOT, NIŠ

U Osnovnoj školi „Desanka Maksimović“ formiran je Public Achievement Team koji planira projekat povezivanje dece iz Bugarske, Poljske i Srbije. U aktivnosti projekta uključeni su đачki parlamenti 3 škole, po jedne iz Sofije i Varšave i OŠ «Desanka Maksimović» iz Čokota. Sadržaj aktivnosti na kojima će raditi đачki parlamenti uključenih škola su običaji karakteristični za narode i zemlje iz kojih su škole.

Cilj projekta je upoznavanje različitih naroda i kultura, razvijanje duha otvorenosti i saradnje, razmena dobre prakse, vršnjačko učenje itd.

(Primer poslala Ljiljana Radovanović-Tošić)

Primer 11

“HRAST” IZ NIŠA I OMLADINSKI MULTIETNIČKI CENTAR U BUJANOVCU

U omladinskom multietničkom centru u Bujanovcu održan je seminar *Nenasilna komunikacija u multietničkim zajednicama*. Program seminara osmislila je i sprovela NVO Hrast iz Niša (Centar za podsticanje psihološkog rasta i razvoja).

Osnovna ideja projekta jeste da konflikt predstavi kao problem koji pogađa sve strane u sukobu i podjednako ih ograničava u ostvarivanju svojih potreba i interesa. Kroz obuku o nenasilnoj komunikaciji učesnici su vežbali veštine konstruktivnog rešavanja sukoba, što ih je osnažilo za dalji rad u omladinskom multietničkom centru.

Učesnici seminara bili su učenici starijih razreda osnovne škole, učenici srednjih škola i njihovi nastavnici albanske, romske i srpske nacionalnosti.

(Primer poslala Slađana Golubović)

Primer 12

FESTIVAL DEČJE ROMSKE PESME U NIŠU

Udruženje Roma «Amaro Drom» iz Niša organizuje festival dečje romske pesme. Na festivalu se svake godine izvode nove dečje pesme na romskom jeziku. Festival je prilika za afirmaciju romskog jezika i kulture i podrška naporima za prevazilaženje socijalne distance i predrasuda prema Romima. Festival se održava već sedam godina svakog 8. aprila na Svetski dan Roma.

Na festivalu učestvuju deca od 4 do 14 godina. Sva deca pevaju na romskom jeziku iako 50 posto njih nisu romske nacionalnosti.

(Primer poslao Rašid Kurtić)

Primer 13

EVROPSKA MLADOST, VRANJE, LESKOVAC

OEBS je 2005. podržao program *Evropska mladost* za učenike srednje medicinske škole iz Vranja u cilju podsticanja saradnje na multikulturalnom planu. U okviru ovog programa dvadeset četvero učenika različitih nacionalnosti (Srba, Albanca i Roma) učestvovalo je na radionicama iz oblasti ljudskih prava, demokratije i tolerancije. U realizaciji programa učestvovala je i NVO Edukacioni centar iz Leskovca.

Organizovan je kamp na Besnoj kobili kao i poseta učenika i nastavnika Narodnoj skupštini i sedištu predsednika Republike Srbije.

(Primer poslala Sunčica Tasić)

Primer 14

MULTIKULTURNI KAMP U MAKEDONIJI

Inter-Etnik Projekt iz Kumanova, *Nova vizija* iz Preševa i *Omladinski centar* iz Gnjilana organizovali su 2004. godine omladinski kamp u planinarskom domu Matka u Makedoniji. Učestvovali su učenici drugog i trećeg razreda srednje škole iz Gnjilana, Kumanova, Preševa i Trговиšta. To su bila deca albanske, srpske, romske, makedonske i turske nacionalnosti. U okviru kampa radilo se na predstavljanju jezika, verovanja, običaja i drugih obeležja kultura.

(Primer poslala Snežana Stamenković)

Primer 15

O NAŠIM KULTURAMA, BUJANOVAC

U Osnovnoj školi „Branko Radičević“ u Bujanovcu, koja ima mešoviti nacionalni sastav učenika, realizovane su aktivnosti upoznavanja lokalnih kultura. Ovim projektom bilo je obuhvaćeno sedam odeljenja mlađih razreda.

Aktivnosti su se odvijale u nekoliko faza.

Kroz likovnu radionicu učenici su predstavljali običaje, praznike, tradicionalni izgled kuća ili dvorišta i nacionalne nošnje svog naroda.

U sledećoj fazi imali su zadatak da o temi koju su likovno predstavili napišu kratak sastav na osnovu razgovora sa svojim ukućanima.

Radovi su prezentovani na nivou odeljenja, a organizovana je i izložba na nivou cele škole.

(primer poslali Gafur Hiseni i Nedžmedin Veljiu)

Primer 16

ZAJEDNIČKE PROSLAVE, NOVI PAZAR

U Novom Pazaru, povodom nacionalnih ili verskih praznika Bošnjaka i Srba, realizuju se proslave u organizaciji *Bošnjačkog nacionalnog veća, pravoslavne crkve i društva Ras*.

U ovim proslavama učestvuje osnovna škola „J. J. Zmaj“ i druge škole.

(Primer poslao Miladin Nedeljković)

Primer 17

REŠAVANJE SUKOBA MIRNIM PUTEM, PREŠEVO I BUJANOVAC

Za učenike drugog, trećeg i četvrtog razreda Gimnazije „Skenderbeg“, u Preševu organizovane su radionice na temu rešavanja sukoba mirnim putem. Realizacija ovog projekta ostvarena je u saradnji sa NVO *Nova vizija* i ambasadam Norveške.

Radionice su se odvijale kao vannastavne aktivnosti na kojima su učesnici upoznati sa ljudskim pravima i pravima deteta, prirodom sukoba i načinima njihovog konstruktivnog rešavanja. Ova tema je posebno značajna zbog potrebe razvijanja načina suživota u multikulturalnoj zajednici, koja je još uvek opterećena negativnim iskustvima pripadnika svih etničkih zajednica vezanim za sukobe iz prošlosti.

(primer poslali Gafur Hiseni i Nedžmedin Veljiu)

Primer 18

ČASOPIS „BRIDGES JOUTH“ PREŠEVO, TRGOVIŠTE, GNJILANE, KUMANOVO

Uz podršku *East West Institute* izašao je časopis «*Bridges Jouth*». Njegovu redakciju čine učenici Gimnazije «Skenderbeg», Srednje stručne škole «Preševa» iz Preševa i učenici dve škole iz Gnjilana, Trgovišta i Kumanova.

Zajednički rad i saradnja u kreiranju i izdavanju časopisa omogućili su mladima različitih nacionalnosti iz ove četiri sredine da se bolje upoznaju i ostvare veći stepen razumevanja različitih kultura i tradicija.

Istovremeno je to bila prilika da i njihovi nastavnici, koji su bili uključeni u projekat, daju svoj doprinos podjednakom uvažavanju različitih kultura i razvoju multiperspektivnosti u pristupu različitim temama obrađivanim u časopisu.

(Primer poslala Snežana Stamenković)

Literatura

- J.C. Ady, Negotiating Across Cultural Boundaries: **Implication of Individualism - Collectivism and Cases for Application, in Singelis, T.M. (ed.) Teaching About Culture, Ethnicity and Diversity**, Thousand Oaks, Sage Publications, 2007.
- J. Aldridge, C. Calhoun, R. Aman, **15 Misconceptions About Multicultural Education. Focus on Elementary**, Vol.12, #3, 2000.
- J. A. Banks, **An Introduction to Multicultural Education** (2nd ed.). Boston: Allyn& Bacon, 1999.
- J. A. Banks, **Cultural Diversity and Education – Foundations, Curriculum and Teaching** (5th ed.), Boston: Pearson, 2006.
- L. M. Barna, Stumbling Blocks in Intercultural Communication in Bennett, M.J. (ed.) **Basic Concepts of Intercultural Communication: Selecting Readings**, Yarmouth, Maine, Intercultural Press, 1998.
- M. J. Bennett, **Towards Ethnorelativism: A Developmental Model of Intercultural Sensitivity in Paige** R.M. (ed.) Education for the Intercultural Experience, Yarmouth, Maine, Intercultural Press, 1993.
- A. Berthoin-Antal, V. Friedman, **Negotiating Reality as an Approach to Intercultural Competence**, Discussion Paper SPIII 2003 –101, Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung (WZB), 2003.
- R. Y. Bourhis, **Towards an Interactive Acculturation Model: A Social Psychological Approach**, International Journal of Psychology, vol. 32, issue 6, p 369, 1997.
- J. Delores, **Learning: The Treasure Within** - Report to UNESCO of the International Commission on Education for the Twenty-first Century, Paris, UNESCO, 1996.
- T. Fang, **A Critique of Hofstede's Fifth National Culture Dimension**, Intercultural Journal of Cross Cultural Management, Vol.3, No.3, 2003.
- A. Gillert, **Concepts of Intercultural Learning, in Intercultural Learning T-kit**, Strasbourg, Council of Europe and European Commission, 2000.
- E.T. Hall, **Beyond Culture**, New York, Anchor Books, 1989.
- E. T. Hall, The Power of Hidden Differences, In Bennett, M.J, (ed.) **Basic Concepts of Intercultural Communication: Selecting Readings**, Yarmouth, Maine, Intercultural Press, pp. 53-67, 1998.
- E.T. Hall, M.R. Hall, **Understanding Cultural Differences**, Yarmouth, Maine, Intercultural Press, 1990.
- G. Hofstede, **Cultures and organizations: Software of the mind**, New York, McGraw-Hill, 1991.

F. E. Jandt, **Intercultural communication: An introduction**, (third ed.), Thousand Oaks, Sage Publications, 2001.

F.E. Jandt, **An Introduction to Intercultural Communication: Identity in a Global Communication**, Thousand Oaks, Sage Publications, 2003.

M. N. Kim, Cross-Cultural Comparisons of the Perceived Importance of Conversational Constraints, **Human Communication Research**, 21 (1), 1994, 128–151

C. Kluckhohn, F. Strodtbeck, **Variations in value orientations**. Evanston, IL: Row, Peterson, 1961.

Kvalitetno obrazovanje za sve: Put ka razvijenom društvu, Ministarstvo prosvete i sporta Republike Srbije, Beograd, 2002.

Kvalitetno obrazovanje za sve: Izazovi reforme obrazovanja u Srbiji, Ministarstvo prosvete i sporta Republike Srbije, Beograd, 2004.

K. Lévi-Strausse, **Race, History and Culture**, in Jandth, F.E. (ed.) *Intercultural Communication: A Global Reader*, Thousand Oaks, Sage Publication , 2003.

U. Maroshek, **Betzavta** (Together), Guide to Teaching Democracy Through Games, Israel:Kinneret Publishing Hous, 1993.

B. McSweeney, **Hofstede's model of national cultural differences and their consequences: A triumph of faith – a failure of analyses**, *Human Relations*, Vol.55, No.1, 2002.

Petrović, D. : **Interkulturalno (ne)razumevanje**, u Popadić, D. (ed.) *Uvod u mirovne studije*,II tom, Grupa MOST, Beograd, 2006.

E. Shein, **Organizational Culture**, *American Psychologist*, Vol.45, No.2, 1990.

L. S. Vygotsky, *Mind and society: The development of higher mental processes*, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1978.

Priručnici/vodiči

Changing Perspectives, Cultural values, Diversity and Equality in Ireland and the Wider World A Resource for Civic, social and Political Education, Dublin: CDVEC, 2002.

Changing Teaching Practices using curriculum differentiation to respond to students' diversity, Paris: UNESCO, 2004.

Compass, A manual on Human Rights Education with Young People, Strasbourg: CoE, 2002.

D@dalos, obrazovni server za nastavnike i multiplikatore u Srbiji i Crnoj Gori, Unesko, Sarajevo, 2006.

Filozofija s decom, Kreativni centar, Beograd, 2007.

Građansko vaspitanje za prvi razred srednje škole - priručnik za nastavnike, Ministarstvo prosvete i sporta, Beograd, 2001.

Intercultural Encounters, Training Manual, A guideline for practitioners, Graz: OMEGA, 2004.

Intercultural Education in Primary School, Dublin: NCCA, 2005.

Intercultural learning T-Kit, F-67075 Strasbourg, Cedex: CoE, EC, 2005.

Interkulturalno obrazovanje i razumevanje - priručnik za nastavnike i nastavnice, Beograd: Grupa MOST (CIDA), 2005.

It's Only Right! A Practical Guide to Learning About the Convention on the Rights of the Child, New York: UNICEF, 1993.

Kako možemo zajedno - Priručnik za voditelje radionica iz oblasti obrazovanja za prava deteta i dečje participacije, Jugoslovenski centar za prava deteta, Beograd, 2000.

Kultura kritičkog mišljenja, Institut za psihologiju i Grupa MOST, Beograd, 2007.

Nasilje zasnovano na rodnoj pripadnosti iz perspektive preživelih, Praktični priručnik za trenerice i trenere, Incest trauma centar, Beograd, 2005.

Pametniji ne popušta - vodič kroz sukobe do sporazuma, CAA i Grupa MOST, Beograd, 1998.

Rodna ravnopravnost - priručnici za trenere/ice i nastavnike/ce, CARE, Beograd, 2002.

Twinning Tehnikarijum - zbirka inovativnih postupaka i tehnika za unapređivanje rada škola i Školskih uprava Ministarstva prosvete, MPS, Beograd, 2004.

Učionica dobre volje, Grupa MOST, Beograd, 1995.

UNESCO Guidelines on Intercultural Education, UNESCO, Paris, 2006.

Vodič za unapređenje inkluzivnog obrazovanja, ROK (FOD), Beograd, 2007.

Vodič za unapređenje rada nastavnika i škola, ROK (FOD), Beograd, 2005.

Vodič za unapređenje učeničke participacije, ROK (FOD), Beograd, 2006.

Drugi izvori

Internet adrese/linkovi

Savet Evrope ima veliki broj projekata vezanih za interkulturalno obrazovanje a jedan od njih je *Intercultural education and the challenge of religious diversity and dialogue in Europe* http://www.coe.int/t/e/cultural_co%2Doperation/education/Intercultural_education/Intro.asp

Obrazovanje za demokratsko građanstvo (EDC – Education for Democratic Citizenship) je veliki projekat Saveta Evrope koji je sada u trećoj fazi (2006–2009). On predstavlja skup znanja i aktivnosti koje su dizajnirane da pomognu mladim ljudima i odraslima da preuzmu aktivnu ulogu u društvu kroz koncepte kao što su mir i interkulturalno obrazovanje. Obrazovanje za ljudska prava je osnova i neodvojiv deo EDC-a.

Više o programu EDC videti na veb-sajtu

http://www.coe.int/t/dg4/education/edc/Default_en.asp

CLIEC (*Cooperative learning in European contexts*) je Sokrates projekat Centra za interkulturalno obrazovanje univerziteta u Gentu. Izveštaj iz ovog projekta daje primere iz prakse i navodi različite izazove na koje je naišlo interkulturalno obrazovanje u različitim zemljama (Island, Španija, Poljska).

Ceo izveštaj možete pogledati na

<http://www.steunpuntico.be/files/folder%20cliec/CLIEC%20booklet.pdf>

Jedan od primera nastavnog plana za interkulturalno obrazovanje može se naći u okviru Nacionalnog saveta za nastavni plan i procenu Irske (NCCA National Council of Curriculum and Assessment) <http://www.ncca.ie/index.asp?locID=61&docID=-1>

NCCA je izdao i vodič za *interkulturalno obrazovanje sa uputstvima vezanim za nastavni plan, školsko planiranje, opremanje učionice, kulturnu različitost i ocenjivanje*.

Postoji vodič za osnovne škole <http://www.ncca.ie/uploadedfiles/Publications/Intercultural.pdf> i srednje škole http://www.ncca.ie/uploadedfiles/publications/Interc%20Guide_Eng.pdf.

Postoji puno primera iz prakse sa konkretno razrađenim nastavnim jedinicama.

veb-strana projekta *Teaching Tolerance* <http://www.tolerance.org/teach/activities/index.jsp>

Veliki broj školskih aktivnosti možete naći na sajtu Peacecorps World Wise Schools, gde možete pretražiti časove po različitim kriterijumima (Primeri: I had a hero lesson, International curiosity nad national pride, Two different perspectives of the same event, World map, Beauty standards i sl.)

V. <http://www.peacecorps.gov/wws/educators/lessonplans/>

Primere planova časa možete pronaći i na www.edchange.org/multicultural/sites/lesson.html .

Unesko nudi globalan kompleksniji pristup koji u sebi integriše još veće bogatstvo multikulturalnosti. Unesko nudi vodič o interkulturalnom obrazovanju koji je osmišljen kao praktičan izvor za nastavnike, učenike, sve one koji se bave razvojem nastavnih planova, kreatore politike i sve članove zajednice koji žele da promovišu interkulturalno obrazovanje u interesu mira i razumevanja. Neki od ključnih pojmova koje Unesko ističe su pluralizam i inkluzivnost u nastavnim planovima. Postoje 3 osnovna principa za koje se Unesko zalaže.

Kompletan vodič ćete naći na <http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001478/147878e.pdf>.

Veliki broj raznovrsnih ideja za unapređenje interkulturalnog obrazovanja možete naći na [Multicultural Education Links Resources Sites](#) koji će vam ponuditi sledeće kategorije za lakše snalaženje u obilju internet adresa:

General Multicultural Paths

- [Essays and Articles](#)
- [Higher Education](#)
- [Journals and Magazines](#)
- [Multicultural Education](#)
- [Organizations and Associations](#)

Multicultural Education: Subjects and Fields

- [Art, Music, and Drama](#)
- [Counseling and Psychology](#)
- [Education Technology](#)
- [ESL and Bilingual Education](#)
- [Evaluation and Research](#)
- [Health and Medicine](#)
- [Language Arts](#)
- [Librarianship](#)
- [Literature and Reading](#)
- [Mathematics](#)
- [Physical Education and Athletics](#)
- [Science](#)
- [Social Studies and History](#)
- [Special Education](#)
- [World Languages](#)

Multicultural Education: Teaching and Learning

- [Classroom Activities](#)
- [Collaborative Teaching and Learning](#)
- [Curriculum Transformation](#)
- [Interactive Online Learning Tools](#)
- [Lesson Plans and Curriculum Resources](#)
- [Link Indexes and Search Tools](#)
- [Online Dialogues](#)

Equity in Education

- [Digital Divide](#)
- [\(Dis\)Ability and Education](#)
- [Homophobia and Education](#)
- [White Privilege and Anti-Racism](#)

Equity and Social Justice Inspirations

- [Bella Abzug](#)
- [Gloria Anzaldúa](#)
- [John Brown](#)
- [César Chávez](#)
- [Chief Joseph](#)
- [W.E.B. Du Bois](#)
- [Audre Lorde](#)
- [Malcolm X](#)
- [Eleanor Roosevelt](#)

Multicultural Education: Historic Collections

- [African American History](#)
- [John Brown](#)
- [Classic African American Literature](#)
- [Classic Literature w/ Multicultural Themes](#)
- [Historic Documents](#)
- [Historic Speeches](#)
- [Holocaust](#)
- [Japanese Internment](#)
- [Native American History](#)
- [Native American Literature](#)
- [Women's History](#)